EESTI ISESEISVUSE SÜND on unikaalne ühemehe jõuga eesti rahva visast võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

EESTI ISESEISVUSE SÜND on kirjutatud populaarses stiilis — põnevad episoodid, unikaalsed fotod ja dokumendid.

EESTI ISESEISVUSE SÜNNI autor, tuntud ajakirjanik ja poliitikategelane EDUARD LAAMAN hukkus stalinlikus vangilaagris.

EESTI ISESEISVUSE SÜND ilmub vihikute kaupa, kokku 8 vihikut.

Eduard Laaman

EESTI ISESEISVUSE SÜND

3

E. LAAMAN

EESTI ISESEISVUSE SÜND

3.

Kirjastuskooperatiiv «Faatum»
Tallinn 1992

Kolmas trükk

Kaas: HENNO KÄO

Toimetaja: J. Saar
Korrektor ja tehniline toimetaja: K. Sisask

VI Iseseisvusliikumine

Eesti iseseisvuse mõtet, mis maailmasõja kestel oli olnud teoreetilisel arutusel poliitikategelaste kinnistes ringides, väljendasid esmakordselt avalikult luuletajad ja kirjanikud.

Juba 1905. aasta järelaastate reaktsioonis oli luuletaja Juhan Liiv kirja pannud read:

«Tõest, ükskord kui terve mõte,
Ükskord on Eesti riik.»

Enamlaste riigipöörde järel heitis iseseisvuse küsimuse avalikku arutlusse kirjanik Gustav Suits. Juba sotsialistide-revolutsionääride partei Eesti osakondade II kongressil septembri keskel oli ta rõhutanud föderatsiooni tähtsust, ühes kirjanik H. Raudsepaga toetanud iseseisva Eesti s.-r. partei asutamise vajadust ja soovitanud ühendusse astuda Venemaa rahvuste sotsialistlike organisatsioonide kesknõukoguga.[1]

Eesti saarte langemine sundis teda ümber orienteeruma. «Ei kulu vist mitut kuud, enne kui sakslased ka Eestimaa on okupeerinud,» nii kirjutas ta Helsingist[2] ja nägi sel puhul ainult kaht lahendust jäävat: kas Saksamaa revolutsioon või Soome-Eesti unioon.

Aastaid Helsingis elanud, pidas ta 13. novembril (31. okt.) Helsingi soome sotsialistlike üliõpilaste klubis kõne, kus seletas, et Eesti saarte langemise järel on ka Eesti küsimus rahvusvaheliseks saanud ja Vene föderalismi mõte seal kokku kuivanud. Saksa sotsialismi teoreetiku K. Kautsky toetust enesemääramise mõttele nimetades soovitas ta Soome-Eesti riiklikku uniooni (ühendust) sobitama hakata eri parlamentide ja valitsustega, kuid ühise välis-, kauba- ja kaitsepoliitikaga.[3] Ühes selle klubi esimehe Olli Malmbergi ja sekretäri A. Heimoga pöördus Suits 26. novembril pikemas märgukirjas Soome sots.-dem. erakonna maapäeva rühma poole:

[1] «T. Lipp» 21., 22., 27. IX 1917.
[2] 8. X 1917 — vt. «Looming» nr. 9, 1933, lk. 1029, H. Kruus.
[3] «Sotsiaaldem.» 15. II 1917.

«Praeguses Venemaa välis- ja sisepoliitilises seisukorras ei ole mingeid kindlustusi Venemaa suure ettekujutatud demokraatlik-föderatiivse vabariigi jaluleseadmiseks endise keisririigi piirides. Otse vastuoksa, on põhjust karta, et Venemaa rahvakomissaride kiirendatud rahu ei ole teostatav ilma maadevõtmisteta, sõjakuludeta ja mustade tagasilöökideta Venemaa rahvaste elus.» Olevat kõigi huvi, et Läänemeri ei muutuks «Preisi järveks», mis oleks jätkuvate hädaohtlike sekelduste põhjuseks Euroopas. Seepärast olevat võimalik, et väikeste erapooletute vaheriikide asutamine Läänemere kallastel saaks lõplikult selleks suurpoliitiliseks kompromissikujuks, millega niihästi kõigi maade rahvavõimu tunnustajad[2] kui ka strateegid ja diplomaadid valmis oleksid leppima. Soome-Eesti unioon takistaks Eestit murdumast Saksa usurpatsiooni alla, Soomele aga annaks liitlase tähtsate elutarvete soetajana. Märgukiri lõppes palvega asja kohta Eesti sotsialistlike erakondade arvamust pärida ja rahvusvahelise sotsiaaldemokraatia, eriti Vene ja Saksa proletariaadi poole pöörduda.

Eraläbirääkimistel avaldasid soome sotsialistide juhid O. Tokoi, Yrjö Sirola jt. mõttele poolehoidu ja see võeti ühes rühma toimkonnas arutusele.[1]

7. ja 20. novembril kõneles Suits uniooni mõttest ka soome iseseisvuslaste «Uusi Päivä» klubis. Ta vaidles seal vastu kadettide «Retši» hoiatusele, et iseseisvus viivat Eestimaa Saksa imperialismi ja feodalismi ülemvõimu alla — õnneks ei olevat Saksa imperialism maailmapoliitikas ainuke tegur, vaid seal olevat ka liitriikide ning rahvusvahelise demokraatia huvid puudutatud.

Klubis tervitati mõtet soojalt, ehk ta küll alles võõrana tundus. Tegelikuks edasiajajaks valiti segakomisjon: soomlastest dir. J. Lahdensuo, dr. Heikki Ojansuu ja ins. P. Palonheimo, eestlastest A. Sibul, J. Hart ja G. Suits.[2]

Varsti võttis Eestis küsimuse avalikult üles ka teine «Noor-Eesti» kirjanike rühma väljapaistvam juht Friedebert Tuglas, kes oli astunud J. Tõnissoni välismaale sõitmise järel reorganiseeritud «Postimehe» toimetusse. Ta kirjutas:

«Esimene kord näeme oma tuleviku võimalusi selgelt ja konkreedilt. Mitte kunagi varem nii palju kahklusi olevikus ja nii palju võimalusi tulevikus... On silmapilk, mil esimene kord rahvusvahelise poliitika kirjadesse märgitakse eestlase nimi... Kõik on kaalul. Kas olla riikliselt ja haridusliselt vaba natsioon, või langeda tagasi endise orjuse ahelaisse? Kas parandada Paala lahingu verised vead... või matta lõplikult maha kõik unistused heledamaist vabamist ajust? Kas olla või mitte olla — selles on küsimuste küsimus...

Mida kiiremini on läinud Veneriigi langunemise protsess, seda selgemini on hakanud kujunema mõte, et meie hukkamineva laevaga ühes põhja ei

[1] «Sotsiaaldem.» 2., 15. XII 1917.
[2] «Pvl.» 4. XII 1917.

taha minna. Meie oleme iserahvus, omapäraseks kujuneva kultuuriga, eristunud muist juba ammusist ajust. Meie oleme suurem rahvas, kui montenegrolased, kõrgema haridusega kui albaanlased, ja paremas maadeteadlises seisukohas, kui serblased... Meil peab olema õigus täielikuks kultuuriliseks enesemääramiseks, mis on võimalik ainult täieliku poliitilise enesemääramise raamides. Vastasel korral ootab meid läkastus ja surm õhupuuduse käes.»[1]

Ka poliitilistes ringkondades leidis iseseisvuse mõte ikka rohkem tähelepanu, kuid veel rohkem kahtlusi. «Sotsiaaldemokraat» suhtus kohe eitavalt ning M. Martna põhjendas seda pikemalt. Ta möönis, et laokile läinud Vene vägede rüüstamised on eestlase usaldamatuse Vene vastu haripunktile viinud:

Gustav Suits, Eesti-Soome kaksikriigi idee algataja.

«Vene ametnikest soovitakse, et nad kõik võimalikult pea ida poole kaoksid. Sõjaväeosad on aga vaadil mõlemad põhjad sisse lõõnud. Aastasadade kestvuseks on see sõda Vene mälestuse eestlase hinges kõigi halbtustega läbi tihendanud. Isegi on see eestlasi sakslastega lepitama hakanud ühise hädaohu vastu.»

Ometi olevat iseseisvuse mõte ainult tundepoliitika. Selles olevat palju «lapsik-ideoloogilist ilutsemist, poliitilist kannuvalamist. Vagad soovid hakkavad riikluse ämmaeitedeks, luuletajad — «Soome silla ehitajad» tunnevad endil korraga poliitilise soone tuksumist, hallpead saavad unistajateks lasteks ja rahvuslistel sõnarüütlitel näib korraga poliitiline taevas täis hästikõlavaid viiulid rippuvat»[2].

Riiklikud ühendused ei põhinevat ainult rahvaste sõprusel ja heal läbisaamisel. Selleks olevat vaja ka muid tingimusi. Ja need muud tingimused võivad mõnikord nõnda tugevad olla, et rahvad vastu eneste tahtmist riiklikesse ühendustesse jäävad.

Soome ja Eesti vahel ei olevat niisuguseid sundivaid ühishuvisid. Neil pole teineteisele kuigi palju pakkuda. Isegi ühine kaitse pole geograafiliselt võimalik. Mineviku mõõdupuu sunnib ka tulevikus Venemaad kui jõudu arvestama, mis Peterburi linnaga nagu kiiluga Soome ja Eesti vahele Balti mere rannale välja tungib.[3]

[1] «Post.» 6. XII 1917.
[2] «Sotsiaaldem.» 16. XI 1917.
[3] «*Ibid.*», 17. XI 1917.

Teadusmehed, nagu V. Ostvald, Sven Hedin jt. soovitavat Skandinaavia liitu. Eestil ja Soomel tulevat sellega ühte astuda. Kuid Eesti loomulikud sidemed Skandinaaviaga olevat veel nõrgemad kui Soomega. Ka on Skandinaavia selleks liiga nõrk, et Venemaad Balti merest hoopis eemal hoida. Saksamaa võib seda paremini ja võib-olla selleks sakslased Skandinaavia liitu soovitavadki, et nad Skandinaavia üle l i i d u n a seda julgemini mõju kätte saada loodavad.

Nii jõudis M. Martna otsusele, et Eesti saatus on Balti merega ühendatud. Kes selle «tiigi» üle valitseb, selle mõju alla peavad ka rannamaad varem või hiljem langema. Seni olevat ainult nii palju kindel, et see Venemaa ei ole, kellele ülevõim Balti merel hakkab kuuluma.[1]

M. Martna ei pakkunud seega lahendust, vaid osutas ise vastuolule. Ta toonitas Eesti geograafilisi sidemeid Vene tagamaaga, kuid ei leidnud Venel jõudu olevat Balti mere üle valitseda.

G. Suitsu kava puhul kirjutas «Postimees»:

«S-r-d unistavad suurtest õigustest, mis meie rahvas nüüdiste segaduste ajal peab saama. Nende lootused lähevad kahtlemata liig kaugele. Eesti riik, mis anarhia ajal sünniks, võiks kergeste ühes anarhiaga kaduda... Unistajad tahavad enamlaste valitsusaega kasutada, et meie rahvale enesemääramise õigust muretseda. Aga enamlaste mõtted, kes rahvusvahelised on, lähevad nende mõtetest täieste lahku; enamlased ei hooli Eesti riigist midagi.»[2]

Kummalisel kombel ilmus just samas «Postimehe» numbris ühe vanema Eesti kodanliku tegelase J. Koppeli kiri Moskvast, kus soovitati enamlaste riigipööret ära kasutada ja Eesti riigile aluse panemiseks enamlastele toetuda, mille tasuks tulevat mõnes küsimuses jälle enamlasi toetada.

Kirjale vastas H. Pöögelmann:

«Tuleb kohe ja teravalt äraütelda: enamlaste rahvuspoliitik ei ole kodanlaste rahvuspoliitik. Ja kui kodanlased loodavad enamlaste abil o m a rahvuslisi plaane teostada, siis eksivad nad raskesti. Eesti kornilovlastel ei tohi osa olla Eesti rahva eluküsimuste otsustamisel.»[3]

Enamlased olid küll algul iseseisvusega oma valimislendlehtedes koketeerinud. Kui aga asja tõsisemalt võeti, seletasid nad, et see olevat «Eesti kapitalistide kihi iseseisvus»[4]; enamlusele olevat vastuvõetav ainult internatsionalistlik seisukoht,

[1] «Sotsiaaldem.» 25. XI 1917.
[2] «Post.» 30. XI 1917.
[3] *Ibid.*, 4. XII 1917.
[4] *Ibid.*, 1. XII 1917.

mis «tuleviku Eesti majandusliselt lahutamata osaks liidab terve Europa ühiskonnaga»[1].

Nii oli varsti selge, et enamlased, kelle enesemääramise dekreedile G. Suits ehitada lootis, ise selle dekreedi praktilisele teostamisele ei mõtlegi.

G. Suitsu ettepanekute puhul mainis E. Laaman veel üht põhjust, mis sunnib Venemaast lahkulöömisele mõtlema: tulevane Vene revolutsiooni kassiahastus toob suurvenelaste natsionalismi ärkamise kõige primitiivsemal ja tooremal kujul ning häda siis muulastele, kes kraedpidi kätte juhtuvad. Kuid Eesti poliitiline saatus on geograafiast ette kirjutatud: olla rannaks Vene tagamaale. Ainult üks tee olevat, kuidas Vene eluhuvisid ärritamata Eesti iseseisvust võimaldada — anda Venemaale rahvusvaheline servituudiõigus mõne Balti sadama kohta, nagu seda Poolamaale Danzigi suhtes on kavatsetud, — abinõu, mis aga alles praktiliselt proovimata ja hõõrdumisi karta laseks.[2]

Iseseisvuse mõte paelus küll meeli, kuid äratas avalikus arvamuses veel kahtlusi. Püüd Venest lahti saada oli kasvanud, aga ei nähtud veel reaalseid võimalusi lahtisaamiseks, sest enamlaste enesemääramise dekreedisse ei olnud usku.

Eesti välispoliitika esimesed sammud kandsid sondeerivat laadi. Otsustades okupeeritud saartega läbikäimise büroo tegevust jätkata, tegi maapäeva vanematekogu 24. novembril Eesti välissaatkonnale kohustuseks astuda kõige energilisemaid samme, et Eestit Saksamaaga ei liidetaks, sest «see oleks eesti rahvuse surm». Eesti nõue on: võimalikult lai enesemääramine ja iseseisvus, rahvusvaheliselt kindlustatud. Föderatsiooni küsimus Venega jäeti lahtiseks. Kui kõik teised rahvused Venest lahkuvad, siis ei olevat Eestil mõtet föderatsiooni jääda. Kui aga teised rahvused jäävad, siis oleks ka Eestil soovitav nendega ühendusse jääda. Kõigepealt taheti toetada puhverriikide loomise mõtet Soomest, Eestist, Lätist, Leedust ja Poolast, kuid niisama ka põhjariikide liidu loomist — Skandinaaviast, Soomest ja Eestist.

Varem valitud isikud otsustati saadikuteks komandeerida. G. Suits teatas, et ta enamlaste teenistuses ei ole ega saagi olema, ning nõustus välismaale minema ainult s.-r. partei nimel, kuid lootis seal abi anda ka maapäeva esindajatele. Vanematekogu otsustas 1. detsembril G. Suitsu mitte maapäeva esindajaks saata, küll aga saadikutele J. Tõnissonile ja A. Piibule avada lisakrediidi sekretäri pidamiseks.

Kodumaalt välja saadetud, tuli J. Tõnisson Helsingisse ja pöördus Soome esimese peaministri P. Svinhufvudi poole. See

[1] «Post.» 30. XI 1917.
[2] «Pvl.» 22. XI 1917.

võttis vennasrahva esimese välissaadiku südamlikult vastu, avaldas talle soome rahva sümpaatiat, kuid teatas kahetsedes, et Soome pole seisukorras, kus Eestit millegagi aidata saaks. Kõigist korralduspüüetest hoolimata libisesid Soome endagi siseolud Vene enamlaste õhutusel ja Vene sõjavägede vahelesegamisel järjest kodusõja poole.

Helsingis käis ka J. Raamot, kes siis vanematekogule 8. detsembril rääkis, et Svinhufvud olevat isiklikult väga soojalt Soome-Eesti ühinemise mõttesse suhtunud. Selle peale läksid vanematekogus lahti vaidlused orientatsioonide üle. K. Päts toetas Soomega ühinemist, K. Konik — föderatsiooni Venega, millesse aga J. Raamot ja J. Kukk seletasid endal usu puuduvat. A. Rei soovitas esialgu kindlaks teha ainult negatiivse kava: 1) mitte Saksa alla minna, 2) mitte lätlastega ühineda. Muu peaks olenema olukorrast. Kui Ukraina saab iseseisvaks, pole Eestilgi mõtet Vene föderatsiooni jääda.

A. Rei mõtetele vastu ei vaieldud. Kiideti heaks ka J. Kuke ettepanek, et Eesti küsimus tehtagu rahvusvaheliseks, ja Koniku oma, et astutagu kontakti ukrainlastega, milleks volitati Rei.

Helsingis pöördus J. Tõnissoni poole Erhard Dehio, hilisem Tallinna okupatsiooniaegne bürgermeister. See seletas, et ainuke reaalpoliitika, mida eestlased praegu ajada võivat, olevat ajada sakslastega. Praegu olevat veel aeg, et soodsamaid tingimusi välja kaubelda; hiljem aga võivat tingimused palju halvemaks minna. Et kõigil Eesti nõupidamistel saksa orientatsiooni vastu eitav seisukoht oli võetud, jättis J. Tõnisson selle lähenemiskatse tähele panemata.

Nii seisis Eesti nagu tuulte pöörises kõhkvel mitmesuguste orientatsioonide vahel, kuni detsembris teda üles kohutasid järjest kindlamaks minevad teated, et Saksamaa oma kätt Eesti järele sirutab. 5. detsembril ilmusid «Postimehes» saksa allikaist kuuldused, et Eestiski olevat okupatsiooni oodata, ja 13. detsembril, et selleks Saaremaale hulk ratsaväge ja Muhu saarele suurtükke on koondatud. Siis sündis Eesti avalikus arvamuses murrang iseseisvuse kui ainukese tee poole, et pääseda Saksa võimust.

7. detsembril soovitas «Päevalehe» juhtkiri juba iseseisvuse võimalust: nagu sõda näitab, ei lase suurriigid siis nii kergesti väikesi hävitada. Venega võiksid jääda ühised tollid ja sadamad. Eesti saaks erapooletuks, ilma alalise sõjaväeta, suurriikide garantii all, ja majanduslikku jõudu jätkuks tal iseseisvuseks nagu Norralgi.

Tööerakonna konverentsil 10. ja 11. detsembril tuli iseseisvus avalikule arutusele. Tähendati, et kuna mitmed rahvad, nagu Ukraina, Venemaast täitsa lahku võivad lüüa, siis ülejäänud ei suuda föderatsioonis suurvenelastele enam vastukaalu pakkuda. J. Kukk jt. soovitavad erapooletut vabariiki suurriikide garantii all. Seda otsustati kaalumisele võtta; vähem soovitavaks peeti Soome-Eesti uniooni, Põhja- ehk Balti liitu, täiesti vastuvõtmatuks ühendust Saksaga.[1]

«Postimehes» (13. XII) ootas H. Prants Rootsi väljaastumist Soome iseseisvuse kaitseks ja jutlustas Põhjaliitu 20 miljoni elanikuga.

Kuid kõik see ei olnud veel rohkem kui võimaluste kaalumine.

18. detsembril andis vanematekogu volitused ja krediidi veel kahele välissaadikule, kes teistele järele pidid sõitma. Anti volitused ka V. Neggole, J. Ainsonile ja P. Olakile, keda Saaremaa elanike selts Riiga delegeerinud, et otseühendust saartega luua ja nõutada saarlaste osavõttu Eesti asutava kogu valimistest. V. Kingissepp andis saarlasena sellele delegatsioonile soovituse kaasa, millega ta Petrogradis väliskomissariaadi asjaajajalt Salkinilt sai loa sinna sõitnud Saksamaa esindaja krahv Mirbachi juurde pääseda, kelle juures maapäeva vanematekogu oli lasknud sondeerida Eesti valitsuse tunnustamise võimalust Saksamaa poolt. Kuid Mirbachi ooteruumist tuli delegatsioonil tagasi pöörduda, sest väliskomissar oli kokkusaamise ära keelanud.

A. Piibu saatel sõitis delegatsioon siis edasi Helsingisse, kus saadi sõjalaevastiku keskkomitee Tsentrobalti juhtidelt nõusolek luua läbi rinde side Eesti saartega. Delegatsiooni taheti seal koguni Vene vaherahu komisjonile juurde lisada, millega aga sakslased ei nõustunud. Tsentrobalti loa põhjal seati sisse kirjavahetus sakslastega Kessulaiu ja mandri vahel. Sakslased võtsid seal saarte jaoks posti küll vastu, kuid vastuposti andmisega viivitasid, kuni viimaks ühel kohtumisel Saksa leitnant muigas: «Auf Wiedersehen in Reval.»

Eesti enesemääramise kindlustamiseks püüti uue hooga Eesti sõjaväge korraldada. K. Einbund kutsus üles eesti sõjamehi Eesti asutavat kogu kaitsma, järeldades teiste piirirahvaste enesemääramisest, et Venemaa riiklik tervenemine äärtelt algab.[2]

Eesti väeosade formeerimise kiirendamiseks käis Ülemkomitee esindaja J. Riisenberg detsembri alguses põhjarinde uue ülemjuhataja enamlase Poserni juures. Too vastas, et tema ei võivat oma eelkäija päevakäsku kehtivaks tunnistada. Jalaväepolkude formeerimist ta lubab, kuid suurtükiväe, ratsaväe ja inseneriosade asutamise keelab ära. Eriti ei võivat ta aga eesti väeosasid varustada: formeeritavad väeosad tulevat eestlastel enestel relvastada, rõivastada ja toita. J. Riisenberg kutsus siis eesti sõjamehi üles väeosasid «eestistama» ja kogu varustise

[1] «Pvl.» 13. XII 1917.
[2] «Post.» 12. XII 1917.

ning relvastisega kodumaale tulema.[1]

Nähes lagunemist Tallinna ja Tartu eesti polkudes levivat, hakkas kapten J. Pitka Viljandis Eesti ratsaväe divisjoni korraldama. Hobuseid sai ta selleks talumeestelt.

Kui ta mõisatest sadulate saamiseks rüütelkonna peamehe parun Dellingshauseni poole pöördus, katsus see ühes Tallinna börsikomitee esimehe Dehioga teda veenda, et palju otstarbekohasem oleks Eesti põllumeeste, majaomanikkude ja kaupmeeste seltside poolt paluda Saksa vägesid siia venelasi välja ajama. Sealjuures usutas Dehio: «Ärge mõelge, et te muud saada võite, kui kultuurautonoomia, sest võimatu on, et Saksa riik, kelle alla Baltimaad kindlasti viimaks jäävad, lubaks väikesele rahvale rohkem iseseisvust omal piiril, kus terve rida kindlustisi saab olema.» Pitka vastas, et tal pole volitusi poliitilisteks läbirääkimisteks, ja sai sadulad alles siis, kui seletas, et ka Saksa väe pealetulek taganevaid Vene vägesid ei saaks rüüstamast takistada.[2]

J. Pitka tahtis Viljandisse ratsadivisjoni kaitse alla veel maakonnaomavalitsuste ja Eesti sõjaväe komiteedest keskasutisi luua, kuid jõulu paiku, kui suurem osa ratsaväelastest oli koju lastud, tõid enamlased Valgast vägesid ja saatsid Eesti ratsaväeosa laiali.[3]

Tööd nii avalike kui salajaste sõjariistus jõudude loomiseks käisid kogu enamlaste valitsuse aja, kuid seni, kui enamlaste laevastik Tallinna üle valitses ja Eesti tagamaa veel täis oli Vene vägesid, suhtuti eesti ringkondades sõjariistus ülesastumisse skeptiliselt. Taheti ära oodata Vene vägede edasist lagunemist ja välispoliitiliste vahekordade kujunemist. Eriti soovitas Eesti diviisi ülemaks tulnud polk. J. Laidoner eesti sõjameestele selleks sobimist enamlike ülemvõimudega, kuna leppimatum vool sellest kuuldagi ei tahtnud.

Neis kõhklemiste, ootuste ja ettevalmistuste meeleoludes lõi sisse välk Brestist, mis tõi päevakorrale iseseisvuse mõtte praktilise teostamise.

Rüütelkondade eesmärgid

Saksa vägede lähenemisel esinesid Balti rüütelkonnad ainuõiguslike maavõimudena ja alustasid kibedat tööd maa uue põhiseaduse koostamiseks.

Mõni päev pärast Riia langemist konstitueerusid sealsed Liivimaa rüütelkonna konvendi liikmed ja landratid von Sivers ja v. Oettingen komiteeks, kes võttis üle rüütelkonna asjade

[1] «E. Sõjam.» 16. XII 1917.
[2] Pitka, J.: Minu sõjamälestused, Tallinn, 1921 (edasp. Pitka), lk. 22 jj.
[3] *Ibid.*

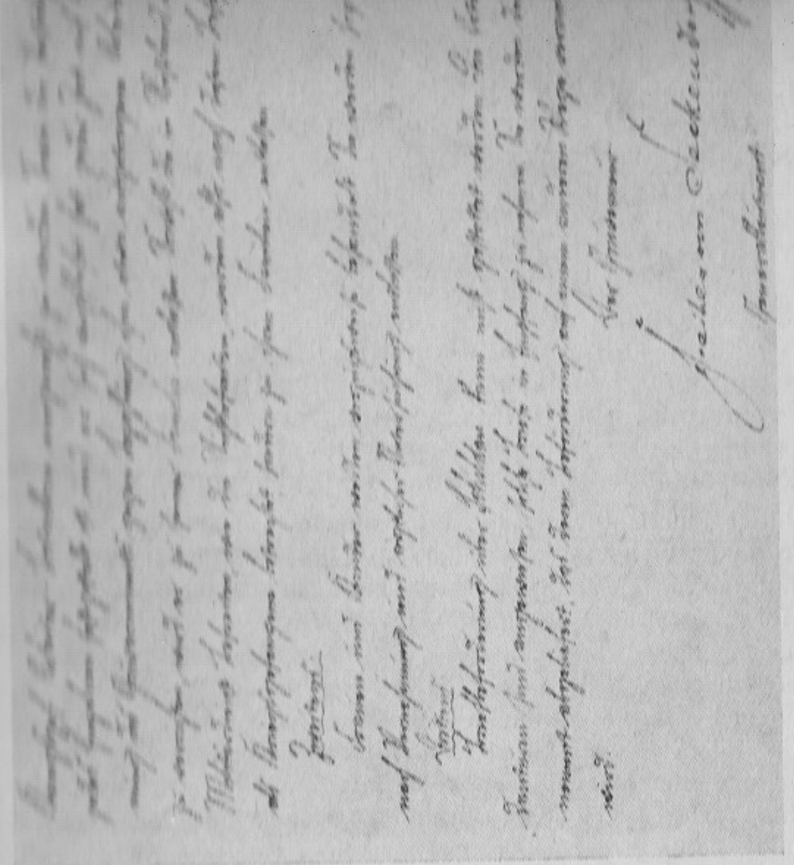

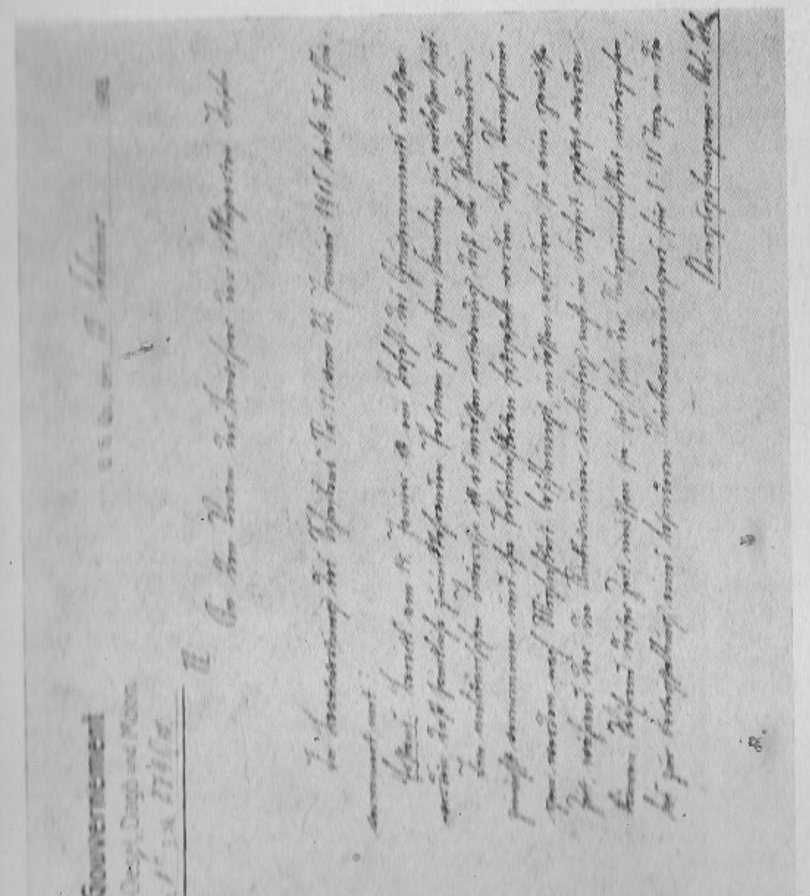

Eesti saartele Saksa kuberneri vabahärrad v. Seckendorffi kiri.
Saare-, Muhu- ja Hiiumaa kuberner teatab 13. veebruaril 1918. aastal Okupeeritud Saarte Elanike Seltsile (asukoht Tallinn) järelepärimise peale, et okupeeritud aladele koju tagasi pöörduvad meessoost isikud võetakse vahi alla ja peetakse 8—10 päeva sõjavangide tööpataljonides nende isiku kohta lõpliku selguse saamiseks. Mütesõjaväelased lastakse selle järel koju, jne.

ajamise ja esines keiser Wilhelmi ees. Komitee kutsus 2. oktoobril (u. k.) Riiga kokku rüütelkonna koosoleku. Ilmus 46 landtagi liiget, kes komitee tegevuse üksmeelselt heaks kiitsid ja rüütelkonna esindajaks valisid 7-liikmelise usaldusnõukogu. 15. oktoobril kutsus usaldusnõukogu, kelle esimeheks vahepeal v. Sivers valitud, kõik rüütlimõisa omanikud Riiga kokku, kes üksmeelselt otsustasid tungivat palvet avaldada, et Liivimaa Saksa riigiga liidetaks. Ühtlasi avaldati nõusolekut Kuramaa eeskujul kolmandikku oma mõisamaast anda ennesõjaaegsete hindadega Saksa valitsuse käsutusse saksa talupoegade asundamiseks, kindlas veendumuses, et rüütlimõisa omanikud teisel pool rinnet omal ajal sedasama teevad. Analoogilised otsused tegi ka Riia linna usaldusnõukogu.[1]

«Meie poliitika juhtmotiiv,» seletas Saaremaa rüütelkonna sekretär B. parun Freytag-Loringhoven oma landratidekolleegiumile[2] Saaremaa vallutamise puhul, «peab olema tema saksarahvusliku iseloomu taotlemine. Eestlane vajab kõva (straff) ja õiglast riigivalitsust. Kus ta nõrkust näeb, kasvavad tema nõudmised mõõtmatusse... Eestlaste tänulikkust pole arvestada... Meie kohus on meie täit mõju Saksa võimude juures maksma panna. See on meie teine algpõhimõte, sest meie oleme maal ainuke organiseeritud saksa ollus, kes selle eest 700 aastat võidelnud ja kannatanud. Usaldusnõukogusse uue maavalitsuse valimiseks ei tule eestlasi kutsuda, see tõstaks liiga nende ambitsioone. See jäägu rüütelkonna enda asjaks». Nõuandeid, mida parun Freytag-Loringhoven esitas salajases märgukirjas, arendas teine Balti ametlik isik, Kuramaa landesrati esimees R. von Hoerner-Ihlen avalikus brošüüris:

Baltimaa vajavat provisooriumi, et ette valmistada üleminekut lõplikule kujule. Maa tulevat enne saksa maaks teha, enne kui ta ilma hädaohuta iseendale ja emamaale võiks üle võtta riigilt tema avaliku elu vormid. Õige saksastamine nõudvat enda eeltingimusena «samme, mis ei tohi sõltuvad olla inimsõbralikkuse kahvatutest teooriatest ja ettearvestamatuist parlamendienamuse otsustest, vaid mis, kord möödapääsematute vajadustena ära tuntud, kindlal käel läbi viidaks». Poliitiliste õigustega parlamenti ei olevat Baltimaal vaja, vaid ainult nõuandev landesrat. Kultuuriline areng tohtivat ainult saksa alusel minna. Ei mingit pakteerimist pärismaalaste rahvajuhtidega! Balti sakslased olevat kindlad, et pärisrahvaste täielik saksastus «ilma sunduseta» võrdlemisi lühikese ajaga teostub, kui seks ainult vahendid käsitatakse «suaviter in modo, fortiter in re», — nimelt kolonisatsiooni- ja koolipoliitikas.[3]

Teiste sõnadega, baltisakslased tahtsid kodumaa ajalugu sinna tagasi pöörata, kus ta neil XIX sajandi keskel eesti ja

[1] Liivi rüüt. esind. usaldusnõukogu 25. oktoobril 1917 Saaremaa rüütelkonnale, ERKA — 1076.

[2] ERKA — S, R — 1076 — 118.

[3] Hoerner-Ihlen, R. V.: Die baltischen Ritterzchaften, Berlin, 1918 (edaspidi Hoerner-Ihlen), lk. 10 jj.

läti rahvusliku ärkamisega katki oli läinud. Nad olid kogu oma mõtteilmaga nii minevikku kivistunud, et pärastised rohkem kui pool aastasada tahtsid üsna unustada, kui ebameeldiva episoodi ajaloost maha kustutada.

Kui Riia langemise järel Saksa vägede edasitung viibis, pöördusid Tallinna saksa seltskonna esindajad septembri keskel Dellingshauseni poole. Selle teadet, et Saksa vägede tulekule siiski tohib loota, nimetas luuletaja Christoph Mickwitz «hääleks taevast». Lepiti kokku, et ühenduse pidamine Saksamaaga jääb endiselt Dellingshauseni ja parun Pilari peale. Dellingshauseni kõrvale valiti usaldusnõukogu, kelle esimeheks sai Günther Zoege v. Manteuffel ja selle asemikuks Erhard Dehio. Usaldusnõukogu töötas välja põhiseaduse uue Balti riigi jaoks. Tähtsama töö tegi sealjuures rüütelkonna maksukomisjoni sekretär Eduard v. Bodisco. Põhiseaduse põhijooned osutusid üldiselt samadeks, mida sel ajal teisel pool rinnet Riia kubermangu staabiülem ooberst Buchfinck oma 22. oktoobri (u. k.) märgukirjas arendas. Balti kolmest provintsist pidi saama poliitiline ühik, mis lõdvalt kujul oleks Saksamaaga liidetud mingi autonoomse riigina ja Saksamaaga seisaks personaal- ja reaalunioonis. Tihedamat sidet kardeti seepärast, et see Saksa riigipäevale annaks Baltimaal rohkem mõju, kui sakslastele soovitav oleks. Tallinna sakslaste enamik ei tahtnud ainult leppida ooberst Buchfincki nõudega, et Baltimaa jääks ühe inimea kestel sõjalise valitsuse alla.

K. Menning

Kui Saaremaa langemise järel Saksa pealetung jälle peatus, saatis Dellingshausen oktoobrikuus käskjala Berliini prof. T. Schiemanni juurde: teatagu see valitsusele, et Eestimaa rüütelkond ja saksa elanikkond sisemiselt Venemaast juba lahku on löönud ja oma Vene riigi külge kuuluvuse ainukeseks aluseks loeb Uusikaupunki rahu, mille tingimused Venemaa poolt 1917. aasta 22. juuni seadusega rikutud. Balti sakslased panevad seepärast oma saatuse Saksa keisri kätesse. Prof. Schiemann täitis palve ja soovitas, et Liivimaa maamarssal samasuguse deklaratsiooni annaks.

4. novembril (u. k.) oli Berliinis nõupidamine idaküsimuste üle. Liivimaa esindajate märgukirja põhjal otsustati seal soovitavaks lugeda Baltimaade personaaluniooni Saksamaaga. Ludendorffi teatel käinud see otsus ainult Leedu ja Kuramaa kohta.[1] Buchfincki järgi näib aga otsus juba siis kõigi Balti provintside kohta tehtud olevat.[2]

Novembri lõpul (v. k.) jõudis Dellingshauseni kätte Saksa kindralstaabi poliitilise sektsiooni ülema hauptmann v. Hülseni seletus H. v. Strykile: Liivi- ja Eestimaa liitmist Saksa riigi külge tohtivat arvestada. Liivimaa maamarssal peaks samasuguse deklaratsiooni Berliini andma nagu Dellingshausengi; peale selle peaksid aga rüütelkonna esindused viibimata ametlikud otsused tegema lahkulöömise üle Vene riigist, et Bresti rahuläbirääkimistel neid võidaks arvestada. Saksamaaga liitumise soovi ei pruugi kohe avaldada. Venemaast lahkulöömise otsusest tuleb ametlikult Vene valitsusele teatada. Vägede ülemjuhatus teatavat tähtaja, millal see peab toimuma. See samm olevat tarvilik, et diplomaatiliste läbirääkimiste teel täielist lahkulöömist saavutada.

30. novembril/13. detsembril tegi Eestimaa rüütelkonna komitee selle nõutava otsuse. Dellingshausenit paluti ainult Berliini hoiatada, et otsus avaldataks ainult äärmisel juhul, sest see tähendaks komitee liikmete elule suurt hädaohtu. Et Liivimaa aadlikonvendil mitte nii laia kompetentsi ei ole kui Eestimaa rüütelkonna komiteel, siis tegi analoogilise otsuse 17/30. detsembri Liivimaa landtag.

Eestimaa rüütelkonna ajaloos oli see neljas juhus riikliku kuuluvuse vahetamise üle otsust anda. 1561 ja 1600 vahetati Poola kuningas Rootsi oma vastu ja 1710 Rootsi võim Vene tsaari Peeter Suure vastu. Pärast viit ja poolt aastasada riigiõiguslikku lahusolekut Saksamaast pöörduti nüüd tema juurde tagasi.

Kuid baltlasi ootas pettumus. Kuigi telegramm Eestimaa rüütelkonna otsusega 1/14. detsembril Berliini jõudis ja ooberst Buchfinck juba 4. novembri nõupidamise puhul hauptmann v. Hülsenile tähendas, et tarvis oleks, niipea kui Venemaa rahu pakub, nõuda tema vägede tagasitõmbumist Narva—Pihkva liini taha ja neid asendada Saksa politseivägedega, kelle kaitse all elanikkond soovitud otsused teeks, ei esitatud Brestis seda nõudmist.[3]

Saksa anneksionistlikeski ringkondades ei olnud üksmeelset nõusolekut selle kohta, et Vene riigilt ka põhjapoolset osa Baltimaist ära võtta, — kardeti seega tuleviku Venemaaga liiga

[1] Ludendorff, lk. 426 jj.
[2] Dellingshausen, lk. 234.
[3] Dellingshausen, lk. 232—233.

teravasse vastuollu sattuda. Eestimaa okupeerimisele ja liitmisele viidi Saksa valitsus alles samm-sammult hilisemas võitluskäigus.

Iseseisvusotsus

Sõjaaegse Saksamaa demokratiseerumine heitis oma varje ka Baltimaa juurdeliitmisele. Saksa vägede ülemjuhatus oli läbirääkimistes küllaldaseks lugenud, kui ainuüksi rüütelkonnad, nagu 200 aastat tagasi Uusikaupunki rahulepingu aegu, Baltimaa «enesemääramist» teostavad. Kuid sõjas, kus üheks tähtsamaks hüüdsõnaks oli rahvaste enesemääramine, ei saanud Saksamaagi palja rüütelkondade enesemääramisega piirduda. Sellele tuli anda mingi laiem kuju. Eestlaste ja lätlaste enesemääramisest oli Saksa keisergi kõnelnud, kui 18. detsembril Kreuznachi nõupidamisel seks soovitas Venemaale Brestis Eesti- ja Liivimaa evakueerimist ette panna.

Kuigi Joffe Brestis evakueerimisega nõustus, ei julgenud sakslased seda juttu jätkata, nähtavasti enestele aru andes, et enesemääramine «laiadel demokraatlikel alustel» võiks sakslastele ebasoovitava suuna võtta. Selle asemel nõuti Berliinis, et eestlastelt korjatagu allkirju, et nad ühinevad Saksa vägede kutsumisega maa okupeerimiseks.

Sakslaste kutsumise vastu olid Eesti maapäeva vanematekogu ja juhatus täies koosseisus. Niipea kui allkirjade kogumine teatavaks sai, anti juhtsõnad selle vastu.

Eesti esimene välissaadik J. Tõnisson kirjutas selle üle Helsingist:

«Kui tarvis, astume oma vahel võitlusse, et Eestis väikse kildkonna hirmuvalitsuse asemel tõsist rahvavalitsust... maksma panna. Kuid ärgem mitte võõrast võimu maale avatelgem just nüüdsel ajaloolikul silmapilgul, kus Eesti riiklise iseseisvuse võimalus tõeasjalikum on, kui ta kunagi seni-ajani on olnud ehk kaugemagi tuleviku päevadeni võib ollal Ilusa tuleviku pärast, mis meie rahvast vabas Eestis ootab, kandku meie põlv nüüdse raske katsumise aja ahastused ja viletsused vahvalt ära — siis oleme paremat tulevikku väärt... Kõigist meeletuletustest hoolimata tahaksin mina kuni Eesti asutava kogu kokkuastumiseni Eesti enamlaste võimu ärakannatada, kui nemad viibimata Eesti iseseisvuse tunnistamise Vene enamlaste poolt läbi viiksid, mille eel muidugi Eesti iseseisvaks kuulutamine peab käima.»[1]

[1] «Post.» 30. XII 1917.

Samal ajal kirjutas «Päevalehes» (3. I 1918) K. Menning:

«Kui midagi on, mis enamlaste seisukorra kallal praegu närib ja teda kord ka murrab, siis just see, et nad kõige halvemat on teinud, mis üks poliitiline partei võib, et nad võõrad on kutsunud oma majasse, et omale seal võimu kätte saada, mida inimlik õigus neile keelas. Selles on nende nõrkus ja meie tugevus, ärgem seda käest andkem. ... Kui me Saksa väed siia kutsume, kas on meil appelleerimise võimalus liitlaste poole. Mis kaitseb meid, et sakslased siin samuti ei tee, nagu Kuramaal? Sakstel pole ühtki huvi meie huvisid oma sihtjooneks seada.» Ka ei tahtnud K. Menning lootust kaotada, et enamlased ometi Eesti asutavas kogus teed praegusest vägivallast välja leiavad.

K. Menningile vastasid samas «Päevalehes» kaks sakslast. Üks neist, «St. Petersburger Zeitungi» toimetaja C. v. Kügelgen, seletas, Menningi soovitatud poliitika polevat reaalpoliitika, vaid tunnete poliitika, mille peajuureks on vaen sakslaste vastu.

Kuidas pidavat lääneriigid eraldatud Eestimaad aitama, kui see Venemaaga haledasti nurja läks? Ondsad, kes usuvad liitlaste võitu, kuid targem olevat oleviku reaaljõudude järgi oma poliitikat juhtida. Enesehukkamise vastu olevat ju raske vaielda, kuid ometi laseb haige end lõpuks ka lõikusele meelitada. Lootus rahva «tervele organismile» olevat hädaohtliku haiguse korral hukatust toov. Ei küsitavat, kas rahvas iseseisvuseks valmis, kas väike maa kahe hiiglase vahel seda suudab. Eesti peab Vene- ja Saksamaa vahel valima ja nimelt kohe. Diplomaatiline mäng iseseisvusega olevat tulevikumuusika, meil aga puudub selleks aeg, sest surm koputab iga päevaga järjest valjemini meie ukse taga.[1]

Teise sakslase F. S. arutlused olid veel lihtsamad: Eesti ei saa iseseisev olla ilma Inglise mõju alla sattumata, seda aga ei või Saksamaa lubada. Inglismaa ei saa Eestit ka Venemaa eest kaitsta. Eestil on ainult kaks võimalust: kas Venega või Saksaga ühineda. Polevat mingit kartust, et Saksamaa eestlastele kultuuriliseks ja majanduslikuks arenemiseks täit vabadust ei annaks, ja see olevat lihtsam läbi viia, kui Eesti ka omalt poolt vastu tuleks.[2]

Allkirjade korjamise puhul olid sakslased avaldanud oma 7 tingimust eestlastele, millest tähtsamad olid: kultuurautonoomia, eesti keel alg- ja osalt keskkoolides, mitte-vägivaldne kolonisatsioon, eraõiguste kindlustus.[3]

Nende tingimuste ja sakslaste kirjade peale vastas K. Menning: sakslaste lubadused olevat rehkendatud ringkondade jaoks, kellele isiklik majanduslik käekäik tähtsam rahvuse saatusest. Aga neid ringkondi polevat palju. Lubaduste taga seisvat kõik muu varjul, kuid mitte eestlaste üheväärilisekstunnistamine ja algus ühise tuleviku loomiseks. Eesti keelt pakutakse alg- ja osalt keskkoolides ja julgetakse seejuures kultuurautonoomiast rääkida. Tulevast elu okupatsiooni all kujutatakse väikese paradiisina, aga meil on kindlaid teateid okupeeritud maalt, et seal praegu iga teise võimu alla tahetakse, ainult mitte Saksa alla.

v. Hülsen, Saksa kindralstaabi poliitilise sektsiooni juhataja.

Samas «Päevalehes» (12. I), kus ilmus K. Menningi vastus, oli jutlustatud ka v. Hoerner-Ihleni vaadetest Balti tulevikule. K. Menning tähendas, et nende juurest «ükski tee ei vii meie juurde, ka kõige järeleandlikumate juurde mitte».

Samade vaadete kohta toodi veel liberaalse baltlase Hans Vorsti arvustus «Berliner Tageblattis»: olevat arusaamatu, kust on Hoerner Elsass-Lotringi ja Preisi-Poola kogemuste järgi saanud arvamise, et lätlaste ja eestlaste saksastamine toimuks «ilma sunduseta» ja võrdlemisi lühikese ajaga. Igaühele, kes Saksamaa olusid pealiskaudseltki tunneb, pidavat olema selge, et silmanähtavalt demokraatlikus arenemises olevale riigile oleks seesmiselt võimatu äsja võidetud piirimaal niisugust tagurlikku vägivallapoliitikat ajada. Ka tooks see Saksa nimele väljaspool halvad tagajärjed.

K. Menning lükkas veel tagasi C. v. Kügelgeni väite, nagu oleks eestlaste poliitika määratud kirglikust vaenust sakslaste vastu. Revolutsiooni päevil ei kaitsenud baltlasi muu kui Eesti rahva enesevalitsemine. Kas Arminius polnud pöörane tundepoliitik, kui ta Teutoburgi metsas Rooma maailmakultuurile tõkkeid tegi? Ka rahvusvahelistel tagatistel on oma jõud. Sõja esimesel ajal oli Saksamaale Belgia, Serbia, Montenegro iseseisvuse hävitamine peaaegu enesestmõistetav, praegu aga ei julge peaaegu keegi enam seda mõtet selles järjekindluses omaks tunnistada. Niisugune rahvusvaheline surve pole tunnete poliitika, vaid väga reaalne poliitika. Kui see baltisaks-

[1] «Pvl.» 10. I 1918.
[2] *Ibid.*, 11. I 1918.
[3] *Ibid.*, 3. I 1918.

lastele teisiti paistab, siis ainult seepärast, et nad endid imperialistlikest vaadetest ei suuda vabastada.[1] Baltisaksluse iseloom olevat peale väheste erandite — kõiksakslus. Baltisakslased olevat praegu suure ajaloolise silmapilgu mööda lasknud — eestlastega koostööd alustada. Saaremaal käisid Balti mõisnike pojad eestlaste hulgas allkirju nõudes Saksamaaga liitumiseks, ähvardades, et kes vastu paneb, see saadetakse välja ja kogu varandus võetakse ära. Ning Tallinnas tõotavad saksa seltskonna liikmed allakirjutajaile eesõigusi. «Kui tõesti kõik on nii ideaalne — misjaoks siis niisugused abinõud?»[2]

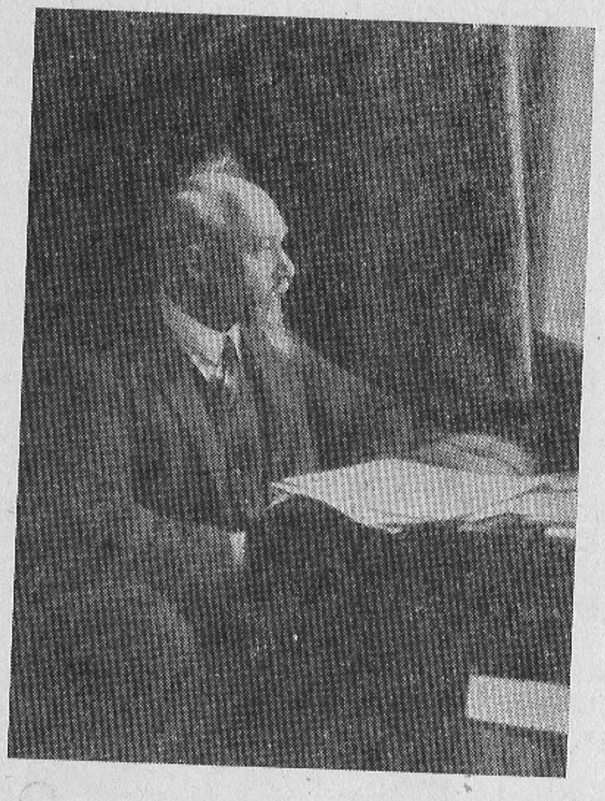

Krahv Hermann Keyserling.

Baltlaste poliitikat tol ajaloolisel pöördepunktil nimetas kõiksakslu-seks ka üks Balti aadlimees, kes valitsevast voolust seevõrra lahku läks, et teda selle eest taheti seisusest välja heita. See oli tuntud filosoof krahv Hermann Keyserling. Kirjas 25. detsembril 1917 andis ta rüütelkonna peamehele parun Dellingshausenile nõu:

«Edaspidi sõltub kõik sellest, kui tarka algatust meie edasi üles näitame... Et meiega niisama hästi võiks minna nagu kuramaalastega, see oli juba ammu väljaspool küsimust, — seepärast ei uskunud mina isiklikult kunagi tõsiselt anneksioonisse. Sest siin on pärisrahvas sestsaadik härradeks saanud, maapäev o l i, ükspuha, kuidas meil sellesse ka suhtuda ei meeldiks, meie landtagi õiguslik pärija ja rohkem saaksid sakslased, kui nad maa okupeeriksid, vaevalt teha, kui vastavat esindust rahvusvähemustele nõuda ja pärast erakokkulepete kaudu meiega, mõisate ja maa ülesostudega pikkamööda sinnapoole töötada, et jõudude tasakaal aegamööda saksa olluse kasuks nihkub. See tõenäosus peaks ka meie sisepoliitika dik-

[1] «Pvl.» 13. I 1918.
[2] *Ibid.*, 16. I 1918.

teerima. Läheme meie uuele ajajärgule traditsionalismi ja germanomaania tähe all vastu, siis tõenäoliselt kaotame mängu ideeliselt... Meie šansid on seda paremad, mida liberaalsemana me end näitame, mida enam me inglise aadli jälgedesse astume, vastuoksa prantsuse ja preisi aadlile. Sest seega kaotame juba ette iga võimaliku vastuolu eestlastega. Ärgem iial unustagem, kui väga Saksamaa ikka rohkem ja rohkem peab demokraatiaks muutuma ja et feodalism on juba agoonias! Meie võime Balti rahva üldiselt tunnustatud ülemkihiks saada, rohkem aga vaevalt, vähemalt esialgu; ja seegi saab meil ehk siis õnnestuma, kui me ametlikult mitte kui sakslased (vastandina eestlastele) riigisakslastega, vaid kui Balti aadel kõigi baltlaste eest kõneleme... Meie šansid on maal tänu enamlaste rumalustele jälle väga palju soodsamaks muutunud... Rahvahulk on meile päevast päeva soodsam ja oma kogemusest võin öelda, et siiralt liberaalne meelsus kõige paremat vilja toob... Kuna sakslased soodsa rahu saavutada võivad ainult seevõrra, kuivõrra nad põhimõtteliselt kinni peavad aktsepteeritud rahulepingu põhialusest, siis võivad nad vaevalt midagi ette võtta, mis laiade hulkade soovidele ei vasta.» Praegu olevat kõiksakslus Balti aadlile tõsiseks hädaohuks. «Uue ajajärgu seisukohast ei ole Eestimaa saksa maa, kuid ta võib selleks aegamööda muutuda, ja seda varemini ning kiiremini, mida vähem meie rõhku paneme oma sakslusele.» Seni olevat enamlus, nii koomiliselt kui see ka kõlab, «Balti aadlit kõige halvema eest hoidnud — mõisate jaotamise eest». Ei olevat aga võimatu, et kui enamlaste ühismajapidamine rahva poolehoidu ei leia, asutakse mõisate tükeldamisele — siis on aga täielikku restauratsiooni juba raske saavutada. Seepärast — mitte eestlaste umbusaldust äratada! «Meie peame ise loobuma igast vastuolust eestlastega ja endist kujutama nende sündinud juhte ja esindajaid.»

Krahv H. Keyserlingi vaateviis oli aga liiga võõras Balti aadlile. Tema artikli eest «Sõja mõttest», mis Inglise filosoofilises ajakirjas «Hibbert Journal» ilmunud (Oxford, aprill, 1915), taheti teda Eestimaa aadlist välja heita, sest et ta Saksamaa olevat sõjasüüdlaseks tembeldanud. Ta ise kaitses end, et ainult arvustanud Bismarcki ajast tekkinud uut saksa kultuuritüüpi, kes enda peale enamiku rahvaste antipaatia tõmmanud. Peale kõiksakslaste olevat kõik muud tema artiklit pidanud just saksasõbralikuks.

«Teie pole mitte vaim meie vaimust,» paiskas aga Keyserlingile veel aastal 1921 tema kaasseisuslane E. v. Stackelberg[2]: «Teie ei tunne meid ka nüüd, kui te arvate, meie kõik olevat küpsed ja «predestineeritud» vene-eesti-lätiliselt orienteeritud baltlaste kogunemiseks üldise leppimise «euroopaliseks missiooniks».» «Hie Schirren! — Hie Keyserling!» käis siis baltlaste sõjahüüd.[3]

[1] Krahv H. Keyserling, 15. X 1917 kiri Dellingshausenile.
[2] «Deutsche Post aus dem Osten», Berlin, ajakiri (edaspidi «D. Post a. d. O.»), 23. X 1921.
[3] *Ibid.*, 6. XI 1921.

1917/18. aasta vahetusel lootsid baltlased kõike ainult saksa mõõgalt. Kuna eesti lehti enamlased üksteise järel sulgesid, võisid saksa lehed vabalt ilmuda ja Ristija Johannestena Lunastajale teed valmistada. «Kindel on,» ütles dr. E. Seraphimi «Dorpater Zeitung» 30. dets./12. jaan., «et kõige lähem aeg annab vastuse põletavatele küsimustele.» Ja A. v. Tiedeböhli «Dorpater Nachrichten» kahjurõõmutses samal päeval, kuidas eesti rahvuslased mures olevat, et varsti Saksamaa Narva jõeni ulatub. «Siin peavad omaenda «riigi» ilusad projektid jäädavalt surnuna arhiivi rändama... Lasziate ogni speranza!»

Dellingshausen teatas Berliini, et soovitud allkirju olevat võimatu eestlastelt suuremal arvul saada. Ooberst Buchfinck toetas teda: allkirjade korjamist takistavat enamlaste terror. Kuid Berliin käis nii kangekaelselt peale, et detsembrikuu jooksul viis käskjalga Dellingshauseni juurde tulid, kõik üht ja sedasama nõudmist korrates. Detsembri keskel tulid Riiast selleks Saksa ülemjuhatuse otsese käsu peale rahaga varustatud kolm meest Kuressaare kaudu Eestisse, et allkirju koguda. Tallinna provintsiaalmuuseumis peeti sakslaste koosolekud ja jagati ülesanded. Ühe nädalaga korjati üle 100 lehe allkirju. Et maal rahvahulgad allkirjade andmisest kõrvale hoidusid, paluti pastoreid koosolekute resolutsioone protokollida. Lehed ja protokollid saadeti usaldusnõukogule. Dellingshausenil läks korda usaldusnõukogu veenda, et lehtede alalhoidmisel pole mingit mõtet, sest et Dellingshausen ise juba kõigi saksa seltside ja korporatsioonide sooviavalduse Berliini olevat teatanud. Enamlaste läbiotsimiste korral võivat aga lehed kõigile allakirjutanutele suureks hädaohuks saada. Kõik need vaevaga kogutud allkirjade lehed põletati siis Dellingshauseni ettepanekul ära. Ainult pastorite protokollid jäeti alles ja saadeti salatindiga kopeeritult Berliini.

Vahepeal oli Dellingshausen pääsemaks allkirjade kogumisest Berliini teatanud, et ta oleks valmis Eesti maapäeva juhatusega läbirääkimistesse astuma, et see sakslaste otsusega liituks. Mõni päev enne jõulu tuli Berliinist selleks nõusolek. Et K. Pätsi olid enamlased vangistanud, pöördus Dellingshausen maavalitsuse liikme dr. J. Raamoti poole. Vastus, mille aga see maapäeva vanematekogult tõi, ei rahuldanud Dellingshausenit. Ta saatis ühe oma kaastöölise Petrogradi, kes sinna ilmunud Saksa välisameti esindajalt admiral parun v. Keyserlingilt seletuse tõi, et kui Eesti maapäev end Venemaast lahkulöömise poolt olevaks kuulutab, siis olevat täielik lootus, et seda diplomaatilisel teel saavutatakse. Dellingshausen käis uuesti dr. Raamotile peale, et maapäeva juhatus teeks rüütelkonna resolutsioonile säärase otsuse. Kuid teine vastus rahuldas Dellingshausenit veelgi vähem. (Dellingshauseni toodud seletus,

nagu oleks eestlaste tagasihoidlikkuse põhjuseks olnud Vene vägede kartus[1], on ilmsesti sihilik, sest samal ajal ei kartnud eestlased ette valmistada sõjariistus vastuhakkamist Vene vägedele.)

Dellingshauseni demarši peale pidas maapäeva vanematekogu pühapäeval, 24. dets. koosoleku, kus üksmeelselt arvati Saksa okupatsiooni vastu olla ja selle ähvardusel Eesti iseseisvus välja kuulutada, et Eesti küsimust rahvusvaheliseks teha. Küsitavaks jäi viis, kuidas iseseisvust välja kuulutada, seepärast pöörduti erakondade poole kuue küsimusega.[2]

Nädal hiljem, 31. detsembril peeti «Estonias», Haritlaste Klubis, maapäeva abiesimehe J. Jaaksoni juhatusel maapäeva juhatuse, vanematekogu, maavalitsuse ja erakondade esindajate laiem koosolek 39 isiku osavõtul. Peale enamlaste olid kõik eesti erakonnad esindatud. Erakondade vastustes toetati vanematekogu otsuseid üksmeelselt; ainult sotsiaaldemokraadid ei olnud veel iseseisvuse asjus seisukohta võtnud. Vasempoolne s.-r. J. Semper teatas, et nende keskkomitee pöördub iseseisvuse asjus deklaratsiooniga Eestimaa täidesaatva komitee ja ülevenemaalise täidesaatva komitee poole ning tahab enamlastega ühes üles astuda. Kohalikust nõukogude valitsusest osa võttes tahtvat ta esineda kui valitsuse üks osa.

Ka mitmed teised erakonnad avaldasid soovi, et enamlastega on vaja läbi rääkida. J. Jaakson tähendas, et see on algusest peale vanematekogu soov olnud; selleks olevat saadetud J. Tõnisson ja K. Päts J. Anveldiga rääkima, kuid see loobunud: enamlased tahtvat iseseisvalt tegutseda.

Ühel häälel tunnistati tarvilikuks okupatsiooni ärahoidmiseks Eesti iseseisvus kõige lähemal ajal välja kuulutada ja rahuläbirääkimistel Eesti esindust nõuda. Enamlastega läbirääkimisteks valiti büroo.[3]

Vasempoolne s.-r. G. Suits, kes ka nõupidamisest «Estonias» osa võttis, oli valmistanud pikema märgukirja Eesti iseseisva töövabariigi võimalusest ning püüdis kõiki Eesti sotsialistlikke parteisid iseseisvuse mõttele võita. Samal 31. detsembril, kui «Estonias» iseseisvuse poolt otsustati, olid ka Eesti enamlaste juhid — Eestimaa täidesaatva komitee, Eestimaa komitee büroo, Tallinna komitee jt. liikmed koos, et iseseisvuse üle seisukohta võtta. Enamlaste juhtidest oli seal Tallinna linnapea V. Vöölman ainuke, kes soovitas, et Eesti tuleks iseseisvaks kuulutada — mitte mõne poliitilise manöövrina, mitte nõukogude vabariigina, vaid demokraatliku vabariigina, Eesti asutavale

[1] Dellingshausen, lk. 240.
[2] MIV, I, lk. 393.
[3] *Ibid.*, lk. 392 jj.

kogule rajatuna. Vöölman oli, nagu mõned Vene enamlaste parempoolsed juhid, juba oktoobripöörde korraldamisest skeptiliselt kõrvale jäänud ega uskunud nüüdki nõukogude võimu püsivust. Vöölmanile vaidlesid käredalt vastu V. Kingissepp, H. Pöögelmann jt. Otsus tehti iseseisvuse vastu.[1] «Tööline» kirjutas (3. I), et iseseisvusega olevat Eesti kodanlus ja ebasotsialistid endid Saksa Villemi vankri ette rakendanud. Iseseisvus olevat Eesti töörahva otsene äraandmine, Eesti kodanlus lootvat ehk selgi teel vihatud enamlaste valitsusest lahti saada.

Iseseisvuse väljakuulutamist kui diplomaatilist vastukäiku Saksa nõudmistele Brestis oli tol ajal Eesti enamlastele soovitanud ka Lenin. Ka sai Anvelt oma seltsimeestelt kirju, nagu näit.: «Kui käre enamlane ma ka ei ole, aga viimasel ajal hakkan ma kartma, et me niiviisi küll Saksa rappa tormame. Ainus peasetee on küll Eesti rutuline iseseisvaks kuulutamine; ühenduses Venemaaga läheb kõik meie asi paratamata nurja.» Kuid Eesti enamlased olid kindlalt iseseisvuse vastu, sest nad kartsid Vene vägede väljaviimise ja Vene laevastiku lahkumise järel oma võimu langemist.

«Praegune Venemaa on nõukogude-vabariikide föderatsioon. Ja Eestis ei ole midagi teisiti seada. Igasuguse «Eesti hingeelu» peale lööme meie käega.»[2]

Kui maapäeva vanematekogu ja erakondade esindajad 1/14. jaanuaril 1918 Haritlaste Klubisse jälle kokku tulid, oli neile enamlaste eitav vastus teada. G. Suits polnud veel lootust kaotanud enamlaste meeli muuta. Ta soovitas, et kõik erakonnad iseseisvuse asjus ühise memorandumiga üles astuksid, kuid selle ülesastumise edasi lükkaksid maatameeste kongressini. Parempoolne s.-r. Leo Sepp vastas talle, et kui enamlased panid maatameeste kongressi otsustama mõisaid mitte jagada, siis võivad nad seal mis tahes otsused läbi viia.

P. Schneider teatas, et eesti sõjaväelased olevat iseseisvuse poolt ja tahtvat igal juhul neutraalseks saada. Eesti sõjaväelastest koosnev iseseisvuse liit panevat ette Eesti iseseisvust viibimata Eesti väe ülemkomitee ja erakondade poolt Haapsalus välja kuulutada, selleks 10. jaanuaril sõjaväelaste referendum toime panna, võim ülemkomitee kätte võtta ja Eestimaa kaitsemine Eesti diviisi hooleks anda. A. Piip arvas, et Eesti sõjaväelaste kongress, mis nädala pärast kokku astub, võib, nagu Ukrainaski, otsustava sõna öelda. H. Luht tähendas, et Tartu eesti soldatid ei tahtvat

[1] J. Anvelt, «Klassivõitl.» nr. 96—97, 1928, lk. 56; «V. Maa» 28. VII 1928.

[2] J. Linder, «Tööl.» 12. I 1918.

iseseisvust — lätlased ja juudid hirmutavat neid, et siis jäävat Eesti nälga. G. Suits soovitas deklaratsiooni valmistamisega kiirustada.

Võeti ühel häälel vastu resolutsioonid, kusjuures s-d-d ja vasempoolsed s-r-id, kellel volitusi ei olnud, kaasa ei hääletanud: iseseisvuse väljakuulutamine lähemal ajal tarvilikuks tunnistada, milleks igal pool, kodus ja väljas, propagandat teha. Deklaratsiooni väljatöötamiseks valiti büroo: K. Saral, J. Kukk, L. Sepp, G. Suits, A. Ostra, J. Jaakson, P. Schneider, dr. J. Raamot ja J. Reintal.[1]

V. Vöölman

Neist otsustest teada saades loobus Dellingshausen lõplikult Eesti kaastöö hankimisest Saksa vägede kutsumisele. (Dellingshauseni seletused,[2] nagu oleks Eesti maapäev kartnud oma otsuseid avaldada ja nende otsuse terava otsa Saksa okupatsiooni vastu sihtinud ainult selleks, et end Vene karistuse eest kindlustada, ei ole jällegi midagi rohkem kui sihilikud väljamõeldised; seda näitab juba tõsiasi, et enamlastega läbi rääkides teatati neile otsused ja et kohe otsuste järel algas laialdane avalik kihutustöö iseseisvuse eest.)

Iseseisvusnõupidamistel olid eesti sotsiaaldemokraadid hääled andmata jätnud, sest et partei selles asjas veel seisukohta polnud võtnud. See erakond oli kauem alal hoidnud sidemed oma Venemaa mõttevendadega, kes detsembri kongressil olid otsustanud enamliku pöörde järel tõusnud muurahvaste autonoomia liikumist küll toetada kui kõige reaalsemat abinõu demokraatliku riigikorra kaitseks ja kodusõja lõpetamiseks, kuid võidelda Venemaast äralahutamise vastu, mis toovat kahju proletariaadile ja revolutsioonile.[3] Otsustavaks eesti s.-d-ide

[1] MIV, I, lk. 394 jj.

[2] Dellingshausen, lk. 240 ja 241.

[3] «Sotsiaaldem.» 5., 11., 15., 16. XII 1917.

suhtumises iseseisvusse sai nende juhi M. Martna sõit Helsingisse 1917. ja 1918. aasta vahetusel. Tutvudes ähvardava välispoliitilise seisukorraga ja Soome iseseisvusliikumisega, muutis M. Martna seal oma kahtleva seisukoha iseseisvuse pooldamiseks. Oma osa etendas ka soome sotsialistide isiklik mõju. Nende «Työmies» (nr. 17) avaldas tervituse Eesti s.-d parteile, mis lõppes sooviga, et eestigi rahvas võiks oma aastasadade unenäo teoks teha ja ohjad omal maal ise enda kätte võtta ja et Eesti s.-d partei seda asja võidurikkale lõpule viies ennast neistsamust põhimõtetest juhtida laseks, mis Soome sots.-demokraatias mõõtuandvad olid.[1]

Oma meelemuutusest jutustas M. Martna ise: «Saksa anneksiooni hädaoht seab meid hoopis tõsisemalt Eesti iseseisvuse küsimuse ette. Meie oleme Eesti iseseisvust ilutsejate asjaks pidanud. Kuid siin seisame nagu pakkus, mõlemad pooled rusuvad meie peale. Iseseisvusega saame Vene ja Saksamaa vahel uue poliitiliste kombinatsioonide võimaluse, mis meile on kasulikum. Saksamaa ei või Soomet omale võtma hakata, kuna see enam Venemaa osa ei ole. Iseseisvana jõuaksime meiegi hoopis kindlamalt teiste riikide kaitse alla, kui Vene riigi osana. See on meile eriti tähtis üldisel rahutegemisel. Venemaa raskused ähvardavad peale sõja lõppu äärmiselt suurteks kasvada ja kokkulangeva hoonemüraka kuju omandada, kelle rusude alla keegi jääda ei ihalda. Ning liitriikide rivaliteet Saksaga aitaks meid esimesi samme astuda.» Olevat loota, et teised riigid Eesti iseseisvust tunnustavad, kui meil ainult korda läheb oma vene seltsimehi selle mõttega sõbrustada ja neile selgeks teha, et see ometi viimaks kõige parem tee on, mis üle jäänud.[2]

Et vene seltsimeestega kohe peale hakata, saatis M. Martna Helsingist lahkudes 5/18. jaanuaril kirjad oma isiklikele tuttavatele enamlaste juhtidele Leninile, Trotskile, Stutškale ja Kollontaile. Ta seletas, et Saksamaa püüab oma kätt Eestimaa peale panna, mille tagajärg oleks eesti rahva saksastamine ja revolutsioonivõitude kaotsiminek eestlastele. Sellele hädaohule võiks vastu astuda, kui Eesti kuulutada iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks, mis oleks Venemaale kasulikum kui Saksamaa provints «Estland». Saksa saagiahnitsemistele peaks sellel oma mõju olema. Vene seltsimeestelt palus ta nende nõu.[3]

Samal ajal 4/17. jaanuaril kirjutas M. Martna K. Kautsky kaudu ka Saksa iseseisvate sotsialistide parteile, seletades, et eestlaste Venemaast lahkulöömise soovid ei sisalda Saksamaaga liitumise soovi, mida tõeliselt avaldavad ainult vähesed. Eestlastel ei ole vaenu Saksa riigi vastu, kuid nad kardavad

[1] «Sotsiaaldem.» 11. I 1918.
[2] *Ibid.*, 19. I, 1. II 1918.
[3] *Ibid.*, 11. I 1918.

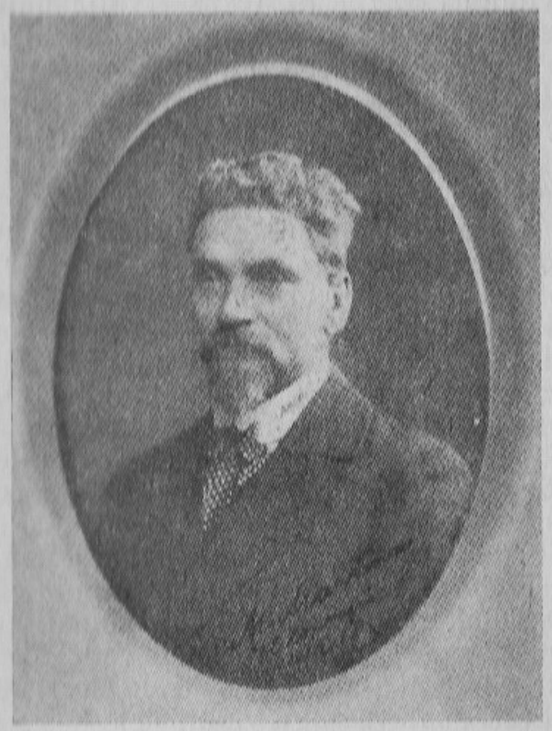

Mihkel Martna.
Ülesvõte tehtud 1918. aastal Helsingis.

oma Balti saksa aadlit. Eesti agraarolud on ühed tagurlikumad kogu maailmas ja niisugused mehed nagu Paul Rohrbach kiitlevad, et olevat mänguasi eesti talupoega 20—30 aastaga saksa talupojaks muuta. Eesti asutava kogu valimisvõitluses on tähtsamaks hüüdsõnaks — Eesti iseseisvaks erapooletuks vabariigiks. Saksa seltsimeestelt palus M. Martna toetust Eesti enesemääramisele.[1]

Soomest tagasiteel sõitis M. Martna Petrogradist Tallinnasse ühes A. Piibu ja V. Kingissepaga. Kingissepp jutustas, Lenin olevat ka soovitanud Eestile iseseisvuse väljakuulutamist, kuid tema ise olevat vastu — Lenin ei tundvat Eesti olusid. Enamlaste koostöö olevat saavutatav ainult kahel tingimusel: nõukogude valitsuse ja poliitilise terrori tunnustamisel. Kui Piip tähendas, et enamlased asjata maailmarevolutsiooni peale ehitavad — sellest ei tule midagi välja —, vastas Kingissepp: maailmarevolutsioon olevat kindel; peaks ta aga tulemata jääma, siis on ka Vene revolutsioon läbi kukkunud. (Prof. A. Piibu andmed.)

M. Martna tagasijõudmisel nõudis Eesti sotsiaaldemokraatide keskkomitee, põhjendades Saksa anneksiooni ja Vene anarhia ning kontrrevolutsiooni hädaohuga, Eesti iseseisva erapooletu demokraatliku vabariigi väljakuulutamist, kus riigikorra üle otsutataks üldhääletamisega, rahvusvähemused saaksid kultuurautonoomia ja Eesti esindus võtaks osa tulevasest rahukongressist.[2] Seega pooldasid iseseisvust kõik Eesti erakonnad peale enamlaste.

Kuidas suhtusid iseseisvusse rahvahulgad? Dellingshausen kinnitab,[3] et iseseisvust kui ka enamlust ainult väga väikesed rühmad pooldanud, kuna suur rahvahulk sümpatiseerinud Saksa vägede kutsumisele. Vastupidisest kõnelevad kaks suurt poliitilist lahingut, mis tol ajal aset leidsid: Eesti sõjameeste II kongressil ja Eesti asutava kogu valimistel.

Juba Eesti sõjaväeosade 15.—18. detsembri konverentsil mängisid esimest viiulit vasempoolsed s.-r-id, kes toetasid enamlasi rahupoliitikas, kuid läksid neist lahku Eesti asutava kogu toetamises.[4] S.-r. J. Semper pani siis veel naeruks kollitamisi Saksa edasitungiga. Otsustava osa sai see partei II Eesti sõjameeste kongressil[5], kus ta Saksa edasitungi hädaohtu juba tõsisemalt võttis.

Selleks ajaks oli ilmunud selle partei ideoloogi Gustav Suitsu märgukiri «Eesti töövabariigist», kus seletati, et kui Vene nõukogude valitsus oma rahvaste õiguse dekreedi ellu viiks Eesti

[1] «Sotsiaaldem.» 12. I 1918.
[2] *Ibid.*
[3] Dellingshausen, lk. 245.
[4] «E. Sõjam.» 30. XII 1917.
[5] *Ibid.*, 23. XII 1917.

töövabariigi väljakuulutamisega, siis lööks ta seega saksa imperialistide käest ühe relva Venemaa vastu kihutamiseks. Oktoobrirevolutsiooni mõtte kohane olevat panna vene ja saksa rahvas Eesti töövabariigi kui tõsiasja ette ja kindlustada Eesti sõltumatus rahutraktaadis. Koleda korralageduse ja reaktsiooni tõmbused Venemaal olevat seevõrra ähvardavad, et see eesti rahvast hästi ei köitvat Venemaaga. Ennem oleks juba mõeldav Eesti ja Soome reaalunioon.

G. Suits lähtus seega usust oktoobrirevolutsioonisse, võttes tõsiselt selle rahvaste enesemääramise dekreeti ja tuletades meelde isegi enamlaste «Töölise» sõnu «Eesti iseseisvuse ja revolutsiooni vabaduse võidu kindlustamisest». Kuid G. Suits ei lähtunud enamlaste usust maailmarevolutsioonisse: «Eesti vabadusvõitluse saatus ei ripu mitte usust ja lootusest kohaliku punakaardiväe relvadesse ja imetegudesse: Eesti iseseisvus oleneb rahvusvahelistest jõuvahekordadest ja nende võimalikust kasutamisest töötegijate klasside huvides.»

Ühes G. Suitsu märgukirjaga esitas s.-r-ide partei 3. jaanuaril 1918 Eestimaa täidesaatvale komiteele 10 nõudmist. Need olid: Eesti iseseisva töövabariigi viibimatu väljakuulutamine, Vene ja Saksa vägede Eestist väljaviimine, Eesti vägede kodumaale toomine, keeld Saksa- ja Venemaale Eestis sõjalisi kindlustusi ehitada, rahulepingusse võtta referendum Eesti enesemääramise kohta mõne erapooletu riigi, näiteks Rootsi kaitse all, kultuurautonoomia vähemusrahvastele, ajutiseks valitsuseks kuni Eesti asutava koguni — Eestimaa tööliste ja sõjaväelaste nõukogu, maailma töörahva poole pöörduda Eesti enesemääramise toetamiseks.

Enamlased kuulasid ilmse vastumeelsusega ära G. Suitsu pikema ettekande ja tema kaaslaste J. Semperi ja J. Kärneri lisaseletused ning vastasid, et nad tahtvat kõikumatult Eesti iseseisvuse mõtte vastu võidelda. Kingissepp ähvardas koguni, et kui s.-r-id asja ei jäta, küllap siis nendegi jaoks Tallinnas laternaposte jätkub. Järgmisel hommikul otsustasid s.-r-id koalitsioonist enamlastega lahkuda.[1]

Samas 5/18. jaanuari «Eesti Sõjamehes», kus oli s.-r-ide 10 nõudmist, ilmus ka G. Suitsu poolt iseseisvuse nõupidamistel soovitatud deklaratsioon iseseisva Eesti rahvariigi kohta, mille kõik Eesti erakonnad peale enamlaste olid põhimõtteliselt heaks kiitnud. 31. detsembri ja 1. jaanuari nõupidamiste otsuste kohaselt kutsuti kõiki üles toetama Eesti viibimatut kuulutamist iseseisvaks rahvariigiks rahvusvaheliselt kindlustatud erapooletusega ning protestima Saksa okupatsiooni vastu. Eesti pidi saama vaba transiidi maaks ja Eesti asemikud pidid osa võtma Vene-Saksa ja üldisest rahukongressist. G. Suitsu märgukirjaga olid siin ühised nõudmised, et võõraid sõjabaase Eestisse

[1] H. Kruus, «Looming» nr. 9, 1933, lk. 1035.

ei ehitataks ja et rahulepingusse võetaks referendum Eesti enesemääramise üle mõne erapooletu riigi, näiteks Rootsi kaitse all.

G. Suits oli pannud lootusi maatameeste kongressile, mille enamlased 5. jaanuaril Oleviste kirikusse kokku kutsusid. Kuid selle 530 liikmest olid 453 enamlased ja enamlaste poolehoidjad. S.-r-ide G. Suitsu, H. Kruusi ja M. Bleimani vastuvaidlustest hoolimata võeti seal vastu J. Anveldi resolutsioon, et iseseisvuse mõte olevat saksa imperialistide poolt Eesti kodanlikes ringkondades õhutatud ning oleks Eesti töörahva valitsusele ja võitudele hävitav. Vene revolutsiooni abil olevat eesti töörahvas võidule pääsenud ja seepärast pidavat edaspidigi Venemaaga kõige lähemasse riiklikku ühendusse jääma.[1]

Teisiti läks lugu II Eesti sõjameeste kongressil, kuigi seal selgus, et isegi kongressi juhataja, enamlane Rüütli pidi tagasi astuma, sest et ta oma rühmale rohkem häälte saavutamiseks oli endale kaks liikmekaarti võtnud.[2] Kongressi juhtis nagu detsembrikonverentsigi enamlaste ja s.-r-ide koalitsioon. Juunikongressil vaevalt märgatav meeleolude lahkuminek oli siin haripunktini jõudnud: rindemehed olid mures Eesti saatuse pärast, kodumaa tagaseljalased aga ametis klassivõitlusega.

Kui iseseisvuse küsimus 12. jaanuaril arutusele jõudis, toetasid s.-d-ide poolt K. Ast, tööerakonna poolt E. Laaman ja iseseisvuse liidu poolt P. Schneider resolutsiooni iseseisva demokraatliku vabariigi kasuks. See sai 34 häält poolt, 63 vastu ja 2 erapooletut. Enamlane H. Pöögelmann kõneles iseseisvuse vastu, nähes Berliini ja Viini toitlusrahutustes maailmarevolutsiooni algust.

J. Semper esitas s.-r-ide 10 nõudmist Eesti iseseisva töövabariigi väljakuulutamiseks.[3] Eelkäivatel nõupidamistel olid s.-r-id loobunud tema resolutsiooni parempoolsetega ühtlustamast, nähes selles ainsat alust Eesti iseseisvusele tunnustuse saavutamiseks Peterburis Tormilise käteplaginaga võeti resolutsioon vastu s.-r-ide ja parema tiiva 62 häälega 38 vastu 2 erapooletusel. Enamlased nõudsid siis töörahva nõukogude valitsuse tunnustamist. Üleliigsena lükati see sama häälteenamusega tagasi. «Kontrrevolutsioonilist» kongressi ähvardades ja rusikaid näidates lahkusid enamlased koosolekult ja avasid 13. jaanuaril Toompeal V. Kingissepa eestvõttel oma I Eesti sotsialistliku sõjaväe kongressi.

Enamlaste lahkumine kohutas s.-r-id ära. Kui P. Abramson s.-d-ide nimel teatas, et nad s.-r-ide resolutsiooniga kõigiti nõus pole olnud, kuid selle poolt hääletanud, et iseseisvuse mõtet selgi viisil päästa, hakkas s.-r.

[1] «Eesti Teataja», Tallinna ajaleht (edaspidi «E. Teat.»), 13/26. I 1918; «Sotsiaaldem.» 22. I/4. II 1918.
[2] «E. Sõjam.» 11/24. I 1918.
[3] «Proletaarne Revolutsioon Eestis», Leningradi ajakiri (edaspidi «Prol. Rev.»), nr. 3/4, 1927, lk. 11.

Saksa okupatsiooniväed tulevad.
Ühuvõite Saksa väeosadest, kes 21. veebruaril 1918 asusid üle väina jäa liikvele mandri suunas.

Riuhkrand kahetsema: tal olevat häbi ja hale, et mõned rühmad nende resolutsiooni poolt hääletanud, millega ise nõus pole. Nähtavasti oli see paljudele s.-r-idele ebameeldivaks üllatuseks, et iseseisvuse küsimus nende koalitsiooni enamlastega ähvardab lõhki ajada. Kongressi senise enamuse lõhkumise tõttu lõpetati s.-r-ide ettepanekul järgmisel päeval Eesti sõjameeste kongress ja 17/30. jaanuari «Eesti Teatajas» avaldas s.-r-ide keskkomitee õienduse töövabariigi võõriti seletuste vastu. «S.-r. partei, kui praegust nõukogude valitsust tunnustav organisatsioon nõuab Eesti töövabariiki ainult Eesti töörahva valitsuse lõpliku kindlustamise sihiga ja pole mingisugusesse kokkuleppesse astunud ega või iial astuda kodanlusega. Kõik kodanlikkude lehtede teated ühiseist koosolekuist on arusaadav sihilik vale, mille vastu E. s.-r. keskkomitee kohuseks peab kindlalt protesteerida.» S.-r-ide «Võitluses» (7/25. jaan.) pahandas K. Freiberg isegi selle üle, et ka parempoolsed s.-r-id nõudvat Eesti iseseisvat töövabariiki.

Jaanuari lõpul andsid G. Suits ja H. Kruus s.-r-ide märgukirja Eesti töövabariigi asjas Venemaa rahvakomissaride nõukogule. Pikematel läbirääkimistel, eriti s.-r-ide rahvakomissaridega ja 24. jaanuaril enamlasest rahvuskomissar Staliniga selgus, et need asjale teisiti vaatavad kui Eesti enamlased. Umbes kolme nädala eest, s. o. jaanuari alguses, kui keskriikide nõuded Brestis kõige järeleandmatumad olid, peetud ka Venemaa rahvakomissaride seas kõige otstarbekohasemaks Eesti iseseisvaks kuulutada, et luua erapooletu vabariik. Nüüd aga olevat sakslased oma siserahutuste tõttu muutunud järeleandlikumaks. «Aga kui keskriigid jälle kindlamat keelt kõnelevad?» küsisid eestlased. — «Siis on meil abiks Eesti töörahvas ja tagavaraks teie projekt,» vastas Stalin. Ja lisas juurde, et neil midagi selle vastu ei oleks, kui Eesti töörahvas oma maa viibimata iseseisvaks kuulutaks; omalt poolt astuksid nad aga selle sammu alles äärmise ähvarduse korral.[1] H. Kruus lahkus Stalini juurest muljega, et aktsioon oli olnud tühine tuuletallamine.

Eestimaa täidesaatva komitee esimehena andis J. Anvelt nõukogudele käsu — need kandku hoolt, et Eesti asutavasse kogusse valitaks ainult parteide esindajaid, kes oleksid nõukogude valitsuse poolt ja Venest lahku lüüa ei taha.[2] Selle valimisseaduse rikkumise vastu protestis s.-r-ide ettepanekul Eesti sõjameeste II kongress veel lahkumineku resolutsioonis.[3] Ja «Sotsiaaldemokraat» kirjutas valimiste võltsimise katsest: «Kui tsaarivalitsus seda sandarmitele ettekirjutas, tegi ta seda salaja, sest tal oli häbi. Meie võimumeestel pole sedagi järele jäänud.» (12. I 1918)

[1] «Võitlus», Tallinna ajaleht (edaspidi «Võitlus»), 1/14. II 1918.
[2] «E. Teat.» 5/18. I 1918.
[3] «E. Sõjam.» 17/30. I 1918.

Valimistele minnes tunnistasid enamlased ise, et neil «algul oli ärev aimdus, et jõulisema vastastega saame rammu katsuma»[1]. See ärev aimus läkski täide. Võitlus iseseisvuse pärast tõi enamlastele 21. jaanuaril nii ootamatult raske kaotuse, et nad ruttasid valimisi katkestama. Ära anda oli jõutud $^{2}/_{3}$ häältest, muu seas ka suuremais vabrikulinnades. Oodatud absoluutse enamuse asemel langes enamlaste protsent 1917. aasta novembri 39-lt 35,3-le. Sots.-rev-id, kes olid lootnud kellatila osale, olid niisama pettunud, langedes 1917. aasta novembri 6,9 protsendilt 3,3 protsendile. Absoluutse enamuse said iseseisva demokraatliku vabariigi pooldajad.

Hans Kruus, sotsialistide-revolutsionääride partei juhte.

See viimane üldhääletamine, mida enamlaste maa-alal üldse toimetatud, osutus neile raskeks poliitiliseks eksituseks. Oma vähemusse jäämist Vene asutava kogu 1917. aasta novembrivalimistel seletasid enamlased sellega, et siis rahvas nõukogude korra õnnistusi alles liiga vähe tundis. Nüüd, üle kahe kuu hiljem, pidid rahvahulgad võidetud olema ja loodeti ühe hoobiga tabada kaks kärbest: sisepoliitikas lüüa demokraatlikku vastasrinda demokraatliku hääletamisega ja välispoliitikas esitada Eestile eesti rahva üldhääletuse otsus Vene riigi külge edasi jääda. Läbikukkumine oli nii rabav, et sestsaadik on enamlased jäädavalt loobunud katsetest oma diktatuuripoliitikat kaitsta demokraatlike hääletamistega.

[1] «E. Teat.» 20. I/2. II 1918.

VII «Autu rahu»

Bresti läbirääkimiste jätkamine

Nähes, et «rusikahoop lauale» rahuläbirääkimisi ei suutnud kiirendada, valis kindral Hoffmann teise tee, mis osutus mõjusamaks.[1] Ta sobitas Ukraina raada delegatsioonil käima rahuläbirääkimised Czerniniga, surus ukrainlased Ida-Galiitsia nõudmisest loobuma ja muretses selle eest neile Poola küljest Holmimaa.

Need eraldiläbirääkimised panid närveerima Trotski ja Petrogradist tagasi pöördudes tõi ta Bresti kaasa kaks uut delegaati, Medvedevi ja Sahrai, kes pidid Ukraina raada delegatsioonile vastukaaluks esindama Harkovis loodud mässulist Ukraina nõukogude valitsust.

Nüüd jäi keskriikidel üle vaid ukrainlasi Trotskiga tülli ajada. Kui Trotski ei tunnustanud ukrainlaste õigust üksi, ilma Venemaata kõnelda keskriikidega oma piiri üle, andis Czernin raada delegaatidele nõu Trotskiga avameelselt rääkida. Tulemus oli suurem kui Czernin oodanud.[2] 19. jaan./1. veebr. teatasid ukrainlased, et Ukraina mõõdukas-sotsialistlik raada, nähes Vene föderatsiooni katse nurjumist, kuulutas 11/24. jaanuari universaaliga Ukraina täielikult iseseisvaks. Mis puutub aga suhetesse enamlastega, siis jutustasid nad pikemalt Ukraina kibedatest kogemustest, kuidas Vene nõukogude valitsus «ainult selleks rahvaste enesemääramise põhimõtte välja kuulutas, et seda otsustavamalt võidelda selle põhimõtte vastu tema elulisel tarvitamisel».

Trotski, täiesti kahvatanud, vaatas kramplikult enda ette ja joonistas närviliselt oma kuivatuspaberile, kuna suured higipiisad tal otsaesiselt veeresid. Vastuses piirdus Trotski tähendusega, et raada võim olevat kokku varisenud ja selle delegaadid võivad ainukeseks oma territooriumiks lugeda oma tuba Brestis.

Trotski tähendusel ei puudunud alus: nõukogude väed olid Ukrainas võidukalt edasi tungimas. Kuid keskriigid otsustasid neid Ukraina raskusi ainult «ajutisteks» lugeda, sest et nad ju igal ajal võisid raada valitsuse relvade jõuga jälle pukki aidata. Seepärast jäeti Ukraina nõukogude delegaadid tunnustamata, põhjendusega, et Trotski oli ise varem raada delegaate tunnustanud.[3]

[1] Hoffmann, lk. 210.
[2] Czernin, lk. 332.
[3] Hoffmann, lk. 213.

Lõplikuks otsustamiseks sõitsid Kühlmann, Czernin ja Hoffmann Berliini.

Saksa poliitika Brestis oli Saksa riigipäeva üldkomisjonis 24. I 1918 arutusel. Kantsler krahv Hertling teatas seal, et ta loolvat, et endiste Vene riigi läänepiiri rahvaste enesemääramise tunnustamisel läheb korda jõuda hea vahekorrani niihästi nende piirirahvastega kui ka muu Venemaaga. Kühlmann teatas 25. jaanuaril üldkomisjonile, et poliitika, mis Saksamaa huvi läänepiiride — Kuramaa, Leedu ja Poolamaa — vastu eriti suurendab, määrati juba 1917. aasta kevadel kantsler v. Bethmann Hollwegi aegu samas ulatuses, nagu teda praegu esitatakse.

Läbirääkimistel 25. jaanuaril vaidles alalhoidlane krahv Vestarp enesemääramise vastu. Rida iseseisvaid väikeriike ei olevat Saksa piiri kaitse. Tsentrumi esindaja Erzberger hoiatas anneksiooni eest — Meemelist kaugemale olevat Bismarck aastal 1890 seda nimetanud kuriteoks Saksamaa vastu. 26. jaanuaril kõnelesid edumeelne Naumann ja iseseisev sotsialist Haase enesemääramise poolt ja sots.-dem. David arvas, et Baltimaade neutraliseerimine looks silla Saksa ja Venemaa vahel.[1]

Baltimaade annekteerimise kohta vastas «Nationalliberale Korrespondenzis» ringküsimusele prints zu Schönaich-Carolath: ka tulevikus on mõõtuandev meie võimuseisukord, aga mitte võidetud sümpaatiad! Ja landtagi liige Posenist Kunzer: Saksamaa maailmavõim oleks hädaohus, kui ta sallika, et Baltimaad katsuksid toetuda mõnele teisele suurriigile, näiteks Inglismaale.[2]

Miks piirirühkides rahvahääletused võimatud oleksid, seda seletas «Unabhängige Nationalcorrespondenzis» dr. K. v. Mangoldt: intellektuaalselt ei suutvat need rahvad oma hääletuse ulatust ja tagajärgi hinnata; tehniliselt ei tohtivat lubada, et maailma ajaloo kõige hirmsama sõja pool tulemustest lõpuks otsustatakse võib-olla paari miljoni Inglise naelaga; kõlblalt olevat võimatu, et 3—4 miljonit piirirahva kildusid otsustaksid 70-miljonilise saksa kultuurrahva eluvajaduste, saatuse ja tuleviku üle.[3]

4.—5. veebruari nõupidamistel kantsleri ja vägede ülemjuhatusega sai Ludendorff Kühlmannilt lubaduse, et kui Ukrainaga rahu alla kirjutatud, siis Trotskiga 24 tunni jooksul läbirääkimised lõpetatakse. Czernin püüdis vastu panna, kinnitades, et Austria on kohustatud ainult Saksa ennesõjaaegsete maade eest sõdima. Ludendorff vastas aga ägedalt: kui Saksamaa kasu saamata rahu teeb, siis on ta sõja kaotanud.[4]

Bresti tagasi jõudnud, ütles Czernin omavahel Trotskile endal mulje olevat, et sõda võib uuesti alata, ja palus avameelselt seletada, mis tingimustel ta võiks rahu alla kirjutada. Trotski vastas, et ta ei olevat nii

[1] «Rig. Ztg.» 25., 26. ja 28. I 1918.
[2] *Ibid.*, 19. I 1918.
[3] *Ibid.*, 11. I 1918.
[4] Czernin, lk. 334.

naiivne, nagu näikse arvatavat, et mitte pidada jõudu kõige tugevamaks argumendiks ja keskriike mitte võimsaks Venelt provintse ära võtma. Ta olevat juba mitu korda tahtnud läbirääkimistel Kühlmannile silda ehitada ja talle öelnud, et küsimus ei seisvat okupeeritud maade rahvaste vabas enesemääramises, vaid alasti brutaalses anneksioonis, ning jõu ees pidavat ta painduma. Sakslased deklareerigu selge sõnaga, missugused need piirid on, mida nad nõuavad, tema konstateerivat siis kogu Euroopa ees, et siin on jutt brutaalsest anneksioonist; Venemaa aga on liiga nõrk, et oma maid kaitsta.

Ainult Eesti saared näisid Trotskile äraseedimata palaks olevat. Teiseks oli temale vastuvõtmatu eraldirahu tegemine Ukraina raadaga, sest Ukraina ei olevat enam raada võimuses, ja eraldirahu oleks Vene siseasjusse sekkumine.[1]

Eesti saartega lõpetas Venemaa Bresti kauplemised, nagu oli neid alustanudki. Trotski laskis eraviisil Kühlmannilt pärida, kas ometi kuidagi ei saaks Riia linna ja Eesti saari Venele jätta. Vahepeal viis aga Berliinil kopsu üle maksa üks enamlaste üleskutse Saksa sõjavägedele — oma ohvitsere ja keisrit ära tappa. Keiser telegrafeeris Kühlmannile, see lõpetagu kohe läbirääkimised Trotskiga ja nõudku veel ka Liivi- ja Eestimaad. Kühlmann lootis aga, et nüüd ehk saab Ukraina rahu mulje all Trotskiga ometi viimaks asjalikult rääkida, ja vastas keisrile demissiooni ähvardusega: see muutku ära ultimaatum või tagandagu ta ametist. Keiser andis järele. Kühlmann palus, et Trotski andku oma soovid Riia ja Eesti saarte kohta kirjalikult, siis võivat asjast rääkida. Seega polnud Hoffmann üksi, kes, nagu ta ise kinnitab[2], Põhja-Baltimaa anneksteerimist heaks ideeks ei pidanud. Selle poole kaldusid mõlemad Saksamaa peadelegaadid Brestis. Mõninga kõhklemise järel loobus aga Trotski kirjalikust esildisest.[3]

Jäi üle kokkuvõtted teha. 27. jaan./9. veebr. andis Trotski seletuse, millele oleks võinud järgneda puhverriikide idee: «Mitte ainult Poola ja Leedu, vaid ka Läti ja Eesti lahkulöömine Vene riigist — kui niisugune peaks olema nende maade elanike tahtmine — ei tooks mingit hädaohtu Vene vabariigile; vastuoksa, sõbralikud suhted nende uute riikidega, kes vabalt asunud iseseisva riikluse teele, oleksid tagatud nende eneste päritolu ja olemise tingimustega. Sellisel küsimuse asetusel ei oleks uue piiri strateegilisel laadil meie jaoks olulist tähtsust.» Bresti piir olevat aga hoopis teine asi, see ei olevat piir uute riikidega, vaid piir Saksamaaga.[4]

Viimne hoop tuli, kui Trotski palve peale, et talle ka Lõuna-Venemaa uut

[1] Czernin, lk. 335.
[2] Hoffmann, lk. 222.
[3] *Ibid.*, lk. 214.
[4] Mirn. pereg., lk. 179.

piiri näidataks, vastati, et Ukrainaga on praegu rahuleping alla kirjutatud. Czernin, kes ikka venelaste kasuks sakslastele survet avaldanud, oli seega saanud oma «leivarahu», mida nälginud Austria iga hinna eest vajas. Venemaa jäi ainuüksi sakslaste hooleks.

Tehti lõpparved. Vene ekspert, endine Saaremaa kaitsja admiral Altvater seletas 10. veebruaril, milline strateegiline tähtsus on Eesti saartel mõlema jaoks. Vene käes olevat neil ainult kaitseülesanne, kuna Saksa käes nad osutuvat tugevaks baasiks, pealetungioperatsioonidel Petrogradi vastu. Sedasama seletas kapten Lipski uue maapiiri strateegilistest omadustest.

Kindral-kortermeister Ludendorff, kes Bresti läbirääkimiste kujunemisele mitmeti mõju avaldas.

Saksa esindaja v. Rosenberg võttis vastuses juba ähvardava tooni: «Härradel Vene delegatsiooni esindajatel on teada meie erajutuajamistest, et sõnumeid Liivi- ja Eestimaalt loetakse Saksamaal järjest kasvava rahutusega. Ühtelugu tulevad teated hirmsatest vägivallategudest kohaliku rahva kallal Liivi- ja Eestimaale jäänud Vene väeosade poolt. Täiesti arusaadav on saksa seltskonna rahutus ja indignatsioon, seda enam, et neis maades elab suur hulk sakslasi. Kõige eeltoodu tõttu pean veel kord tähendama nõudmisele, mis mitmel puhul väljendatud meie erajuttudes, ja nimelt: Venemaa kohustub rahutegemise järel viibimata puhastama Liivi- ja Eestimaa Vene vägedest ja tegema kõik vajaliku, et neid maid, eriti aga meie saksa suguvendi kaitsta vägivalla eest, mis ähvardab nende elu, tervist ja varandust.»

Rosenbergile vastas professor Pokrovski: «Ma luban endale üle minna küsimusele Venemaa loobumise kohta Liivi- ja Eestimaast — ma mõtlen neis maades ühtlaste riiklike rühmituste loomist. Vene delegatsioon on mitmel puhul deklareerinud — ja ma võin seda korrata —, et Vene föderatiivne vabariik otsustas anda nii eesti kui läti rahvale täieliku enesemääramise õiguse, kuni lahkulöömiseni. Enesestmõistetavalt ei või Vene

valitsus mingisugust tagatist anda ja ta ei või isegi endale julgust võtta mingisuguseid oletusigi teha nende maade, s. o. eesti ja läti rahva rõhuva enamuse püüetest tihedamaks lähenemiseks kas Saksamaa või Venemaaga, — ma ei saa täpsemalt seda öelda. Nii palju kui meile on teada läti ja eesti rahvahulkade üksikute, kuid rohkearvuliste esindajate vaated, näiteks kümnete tuhandete läti küttide vaated, kes Vene sõjaväkke kuuluvad, võib oodata vastupidist tulemust, nimelt, et need rahvad soovivad astuda Vene föderatiivse vabariigi koosseisu, kes teadagi tagab neile täieliku sisemise iseseisvuse. Sel juhul, puhtsõjalisest vaatekohast, on ka meile uus piir enam-vähem vastuvõetav, kuid meie ei või vastutada, et küsimuse seesugune lahendus rahuldab mõlemaid pooli.

M. N. Pokrovski, Nõukogude Vene esindajaid Brest-Litovskis.

Mis puutub nende maade saksa elanike indignatsioonisse, Rosenbergi seletuse järgi, vene soldatite vägivallategude vastu, siis vajavad säärased seletused eeskätt hoolsat faktilist kontrollimist. Meie paneksime ette selle eeskujul, nagu me talitasime Türgi valitsuse etteheidete puhul, meile esitada täpsed ja üksikasjalikud andmed ülalmainitud vägivallategude kohta. Ma võin ainult meelde tuletada, et säärast laadi süüdistusi võime esitada ka meie: näiteks oli Lätimaa läti elanike enamusel ilmtingimata põhjust protestida saksa vähemuse vägivallategude vastu ajajärgul, kui saksa vähemus kohe pärast esimest Vene revolutsiooni võimu haaras.»

Neid jutte vägivallategude kontrollimisest ja enesemääramise vabadusest aeti Brestis parajasti sel ajal, kui Tallinna müüridele ilmus «lindpriiuse akt», millega kogu Balti aadel vangistati ja Eesti asutava kogu valimised Eesti iseseisvusele häälte enamuse andmise pärast katkestati.

Samal päeval tuli Brestis lõpp. Trotski kandis ette oma deklaratsiooni: Venemaa lõpetab sõja, rahu alla kirjutamata. «Poola, Ukraina, Leedu, Kura ja Eesti rahvad peavad neid tingimusi vägivallaks oma tahte kallal; vene rahvale tähendavad aga need tingimused alalist ähvardust. Meie ei või panna Vene revolutsiooni allkirja tingimustele, mis toovad endaga kaasa surve, häda ja viletsust miljonitele olenditele.»

Keeletult istus kogu konverents Trotski deklaratsiooni järel. Üllatus oli üldine. Kuid ka Trotski ise polnud vähem erutatud. Ta ei pannud tähele,

Sel ajal kui Brestis vaieldi rahulepingu pärast, käisid saksa ja vene sõdurid sõbralikult üksteise kaevikutes külas.

mis Kühlmann temale vastas. Oma nime õigustuseks jätkus sel Saksa diplomaadil küllalt külma verd kohe märkida, et rahu mitte allakirjutamine tähendab sõjategevuse automaatset uuesti algamist.

«Ma olen sügavalt veendunud,» vastas Trotski, «et saksa rahvas ja Austria-Ungari rahvad seda ei luba.»

Kuid istungit lõpetades tähendas Kühlmann veel kord, et ta jätab endale õiguse edaspidisteks otsusteks ja teadaanneteks.[1]

Sellest hoolimata pöördus Trotski Brestist Petrogradi muljega, et sakslased sõjategevust ei jätka.

«Aga kas nad meid ei peta?» usutles Lenin.

Trotski lahutas käsi: «Just nagu ei näiks nii.»

«Noh, mis siis,» rõõmutses Lenin. «Kui nii, siis seda parem — nii aparanssidest kinni peetud kui ka sõjast välja tuldud.»[2]

Lenini rõõm oli aga üürike. Trotski deklaratsiooni järel olid Saksa ja Austria esindajad kokku astunud. Diplomaadid olid valmis Trotski deklaratsiooni vastu võtma. Ainult Hoffmann protestis, nähes Trotski seletustes ei midagi muud kui vahe-

[1] Mirn. pereg., lk. 210.

[2] Trotski, L., O Lenine, Moskva, 1924 (edaspidi Trotski, O Len.), lk. 88.

rahu ülesütlemist. Tema käsitusega ühines ka Saksa vägede ülemjuhatus.[1] Alustades otsustavat lõpuvõitlust läänes, tahtis see idas selgele seisukorrale jõuda. Eriti erutas teda võimalus, et liitriigid, Murmanski ja Arhangelski sadama kaudu Petrogradi tulles, Vene rinde uuesti jalule aitaksid. Selle ärahoidmiseks pidid Saksa väed kogu Liivi- ja Eestimaa kuni Narvani okupeerima ja Soomele tema kodusõjas sõjalist abi pakkuma, et sealt Petrogradi ja Põhja-Venemaa üle valvata. Uus liin Dvinskist Soome laheni ei nõudvat suurte järvede tõttu palju rohkem vägesid kui senine Dvinskist Riiga. Pealegi olevat enamlaste vastu küllalt lühikesest, tugevast hoobist, mis hulga sõjamoona saagiks annaks. Lõpuks nimetati ka abi andmist enamlaste vastu appihüüdvatele suguvendadele Põhja-Baltimaal.

Rahu ootel kärsituks muutunud vene sõdurite poolt kaevikute vahele püstitatud plakat: «Härrad sakslased, kas varsti tuleb rahu?»

Nii ei taotlenud Saksa ülemjuhatuski, Eesti- ja Liivimaa okupeerimist nõudes, mitte nende maade jäädavat valdamist, vaid silmapilgu strateegilist ülesannet, et Venemaad maailmasõja lõpuvõitluse aegu kindlamalt rahul hoida. Seda kinnitas ka Ludendorffi hilisem vastus 1918. aasta hilissuvel Saksa Moskva saadikule K. Helfferichile: temal ei olevat enam huvi Põhja-Baltimaa valdamiseks.[2]

13. veebruaril olid Saksa riigi ja sõjaväe juhid keisri enda eesistumisel Homburgi lossis koos, et idaküsimuste üle otsusele jõuda. Riigikantsler krahv Hertling ja asekantsler v. Payer seisid sisepoliitilistel põhjustel algul vaherahu lõpetamise vastu. Toitlusseisukorra pärast laskis aga nii kantsler kui ka asekantsler end aegamööda sõjameestest veenda. Ainult Kühlmann jäi oma arvamuse juurde, kuid seletas, et vastutav riigimees pole tema, vaid kantsler, mispärast ta kantsleri otsusega

[1] Hoffmann, lk. 214—215.
[2] Helfferich, K.: Der weltkrieg, Berlin, 1922 (edaspidi Helfferich), III, lk. 126.

kaasa läheb. Kantsleri ettekande peale kiitis siis keiser vaherahu lõpetamise heaks.[1]

Ka sel otsustamisel oli Baltimaade saatus ise hoopis kõrvaline asi, mõõtuandev oli ainult jõuvahekordade kujundamine maailmasõja lõpuvõitluseks.

«Autu rahu»

Baltlaste abipalved läksid järjest tungivamaks. 6. detsembril kästi Liivimaa okupeeritud osa ja Riia linna delegatsioon Hindenburgi ja 10. detsembril Kühlmanni pool palumas end Saksa kaitse alla. Et Berliinis sooviti sääraseid tahteavaldusi laiemalelt hulkadelt, siis kordasid sama palvet 22. detsembril Riias 300 lätlast Krastkalni eesistumisel ja 24. detsembril Riia enne revolutsiooniaegne linnavolikogu.

Berliinist nõuti siis, et Eesti ja Liivi rüütelkonna otsused Vene riigist lahku lüüa Vene valitsusele notifitseeritaks. Sellekohase 16. jaanuari (u. k.) kirja peale hoiatas ooberst Buchfinek, et säärane notifitseerimine kogu saksluse okupeerimata maal hädaohtu saadaks ning võiks toimuda ainult ühtaegu Saksa sõjajõudude sissemarssimisega. Kuid seda hoiatust ei pandud tähele.

Balti esindajad Berliinis seisid raske valiku ees. Nähtavasti viis neid meeleheitele ka vähene valmisolek, mida Saksa valitsusringkondades näidati Põhja-Baltimaa vallutamiseks. Kui Bresti rahuläbirääkimiste jätkamise tõttu Saksa vägede sissemarssimisest Eesti- ja Liivimaale veelgi juttu ei olnud, ei jäänud Balti esindajail muud üle kui nõudmistele järele anda.

15/28. jaanuaril 1918 andis kreisisaadik Heinrich v. Stryk Stockholmis Vene nõukogude esindajale Vorovskile üle dokumendi, milles ta ise Liivimaa maamarssali parun A. Pilari ja Alfred parun Schilling Eestimaa rüütelkonna peamehe parun Dellingshauseni nimel teatasid, et need rüütelkonnad kuulutavad oma ajalooliste õiguste põhjal Eesti- ja Liivimaa Vene riigist lahkulöönuks ja paluvad ühtaegu, Venemaa poolt toimetatud õiguserikkumistega meeleheiteni viidud, Saksamaalt kaitset.[2]

Balti esindajad olid nii pea kaotanud, et oma volitajaile kodumaale õigel ajal sedagi polnud teatanud, millal neil tuleks põranda alla kaduda. Ka baltlaste poolt oodatud Bresti läbirääkimiste silmapilksest katkestamisest ja Saksa vägede edasitungimisest ei saanud siis veel juttugi olla — Trotski jõudis alles järgmisel päeval, 16/29. jaanuaril Petrogradist tagasi Bresti ja keskriikidel polnud rahu Ukrainaga veel kaugeltki valmis. Lugu läks nii,

[1] Ludendorff, lk. 446 jj.
[2] Dellingshausen, lk. 245 jj., 319—320.

nagu Balti esindajad Berliinis olid kartnud: 23. jaan./5. veebr. vangistas punakaart Tallinnas Dellingshauseni tema korteris.

Juba varem oli teinegi pilv kogunemas baltlaste peade kohale. Tallinna iseseisvuse nõupidamiste otsustest käis Jüri Vilms Haapsalus I Eesti polku informeerimas ja palus, et polk Tallinnale teataks Saksa vägede kavatsustest saartel ning kõvendatud valvega takistaks baltlaste ühenduse pidamist saartega. Polk asetas siis raudteele ja maanteedele sõitjate kontrollimiseks patrullid, kes jaanuari algupäevil Palivere—Risti vahel Haapsalu raudteel pidasid kinni neli kahtlast sakslast, nende hulgas klaverikunstnik H. v. Schulmanni ja advokaat Hasselblatti. Esimese sumadani põhjas leidis leitnant K. Tulmin paarkümmend täiesti valget paberit, millel vastu valget võis salakirja lugeda. Need olid pastorite protokollid Saksa vägede kutsumisest, mis kõik rüütelkonna sekretäri v. Schulmanni poolt kinnitatud.[1]

Polgu komissari S. Jaanuse kaudu jõudsid need paberid 14. jaanuaril Eestimaa täidesaatvasse komiteesse, kus V. Kingissepp, Prantsuse revolutsiooni proskriptsioonide eeskujul, otsustas teha sellest suure revolutsioonilise numbri: kogu aadliseisuse ja muude «vasturevolutsionääride» üheaegse ja ülemaalise vangistamise. Suurte ettevalmistuste järel toimetati need vangistamised ööl 27/28. jaan. Avalikus teadaandes, kus selle puhul piiramisseisukord välja kuulutati, ei puudunud V. Kingissepa iseloomulik sarkasmgi: «Ei ole rahva enesemääramine, kui papp, kellel tänini õigus on olnud oma koguduse nimel ainult Jumalaga rääkida, seda täna keiser Wilhelmiga teeb.» Peaasjaks oli aga vägev revolutsiooniline äikeselöök: «Eestimaa täid. komitee astub aadlisoost juudaste vastu kõige otsustavama sammu ja kuulutab kõik end. Balti mõisnikuseisusest meestesoost isikud, kes üle 17 a. vanad, ja naissoost isikud 20 aasta vanadusest, välja arvatud imetavad naised ja vanadusest jõuetud, lindpriiks, mis seda tähendab, et iga seesugust isikut igaüks igal pool kinni võtta võib ja kinni võtma peab ... Nende silm ei pea seda nägema, mis nad ihaldanud!»

Järele oli aimatud ka prantsuse terroriprotsesside jesuiitlik «amalgama» — ühte puntrasse erisuguste, üksteisega mitte mingisuguses sidemes olevate «vasturevolutsionääride» kuhjamine, et ühtesid teiste naabrusega kompromiteerida. Et 21. jaanuari valimised Eesti asutavasse kogusse olid toonud enamlastele kaotuse ja iseseisvuslastele täieliku võidu, siis oli enamlastel äärmine tarvidus samas lindpriiuse dekreedis juurde lisada: «Terve Eesti kodanlus valmistab 15. veebruariks, s. o. Eesti asutava kogu kokkuastumise päevaks sõjariistus ülestõusu, et nõukogude võimu purustada.» Seepärast kästi «Eesti asutava kogu valimisi seisma panna ja äärmisi revolutsiooni kaitsemise abinõusid tarvitusele võtta.»[2]

[1] O. Kurvitsa teated; Dellingshausen, lk. 241—242.
[2] «Prol. rev.» nr. 1, 1926, lk. 39.

Enamlaste poolt lindpriidena vangistatud ja Petrogradi läkitatud Viljandi tegelased, kes vabanesid alles okupatsiooniajal. Istuvad: A. Loorits, G. Seen, dr. M. Nõges. Seisavad: J. Animägi, J. Johani, K. Baars, L. Sepp.

Ülemaaline klaperjaht kogu aadliseisuse peale võis rahuldada V. Kingissepa kütiinstinkte, mis varem Peterburi «Kuldse nooruse» klassijahtidel üles äratatud, iseenesest oli aga see nii keskaegne samm, et Tallinna konsulid palusid selle puhul võõraste riikide vahelesegamist, mille pärast konsulid vangistati; isegi Vene nõukogude valitsuse enda kohtukomissar s.-r. Steinberg hoiatas Petrogradist Tallinna võimumehi: «Teie kuulutate lindpriiks sajad, võib olla rohkemgi inimesi, kelle süü ainult selles, et nad parunina sündisid. Teie alustatud tagakiusamine võib teie ülevaatuse alt ära libiseda.»[1]

Selle hoiatuse vastu tõttas enamlane Stalin Anvelti toetama: «Rahvakomissaride nõukogu kiidab Eesti täidesaatva komitee otsustava poliitika kontrrevolutsionääride ja äraandjate vastu heaks. Konsentratsioonilaagri mõte on suurepärane. Soovitame enam ida poole nihutada.»[2]

[1] «Sotsiaaldem.» 16. II 1918.
[2] «Tööl.» 18. II 1918.

Steinbergi kartusel oli alust: lugu ähvardas tõesti Eesti täidesaatval komiteel käest libiseda. Nagu maapäeva laialiajamisel nii polnud Kingissepp siinselgi lavastusel ette arvestanud, et tema näitlejaskond võib hoogu sattudes tema libretost üle minna.

Äigna merekindluse madrused tulid linna, kirusid täidesaatva komitee mehi pursuideks ja nõudsid paruneid endi kätte, et neid viia «kindlamasse kohta». Punakaardi abil toimetati siis nende eest parunid sadama elevaatorist kaugemale — Toompea alla võimlemissaali. 18. veebruaril tormas aga paarsada verejanulisemat madrust sinna järele ja viis vangid tagasi elevaatorisse.

«Meile näis,» ütleb üks eesti enamlane,[1] «et merimehed paruneid seks endi kätte nõudsid, et neid merele jõudes üle parda heita. Meil oli küllalt selge, et säärane tegu lõplikult võimatuks teeks rahuläbirääkimiste pidamise sakslastega.» Olukorda seletas kinnisel koosolekul Kingissepp laevastiku komandode esindajatele ja nende abil saadi Äigna madruste verejanust jagu. Parunid ühes eesti vangidega viidi mõni päev hiljem Petrogradi ja Siberi poole teele, kust nad hiljem Saksa ultimaatumi peale kõik vabastati ja tagasi saadeti.

Enamlastele enestele osutus lindpriiuse akt mitte ainult kasutuks, vaid otse kahjulikuks. Jõudude vahekord oli nii ebasoodne, et parunite pantvangideks võtmine ei suutnud Saksa vägesid Eestisse tungimisel tagasi hoida kättesaadud enamlaste ülespoomisest ja mahalaskmisest. Ainukeseks tegelikuks tulemuseks oli, et Saksamaa sai Eestisse sissetungimiseks maailma ees teatava moraalse õigustuse. Vägev revolutsiooniline käeliigutus oli nurjunud ja Prantsuse revolutsiooni suurte eeskujude järeleaimamisest oli tulnud, mis tulla võib, kui konn hakkab härga järele aimama.

Kui Trotskilt ööl vastu 11. veebruari Tallinnasse telegramm tuli, et sõda on lõpetatud rahu alla kirjutamata, nõudis kindluse komandant Izmestjev kindluse staabis kõigi sõjaülemuste ja soveti sõjalise sektsiooni nõupidamisel kiiret ettevalmistust varanduste evakueerimiseks. Soveti mehed kõhklesid, sest varanduste peale ihuvat hammast Eestimaa täidesaatev komitee. Sõjalise sektsiooni esimees sõdur Zassulski soovitas mõnda kindluse varandust evakueerida mitte eraldi, vaid ühes väeosadega, et Eestimaa soveti hammas selle peale ei hakkaks: «Pean oma kohuseks seda öelda sellepärast, et peale ühise poliitilise platvormi, mis mind Eestimaa sovetiga seob, kaitsen ma eeskätt vene rahva huvisid.»

Soveti mehed olid täiesti kindlad, et sõda on otsas. Komandandi küsimusele: «Kas tõesti usute, et pealetungi ei tule?»

[1] «Prol. rev.» nr. 1, 1926, lk. 41.

Dekret.

Eesti Töörahwa Kommuna Nõukogu otsustas 18. detс. s. a.:

1) Sotsialistlise rewolutsioni laiendamiseks, süwendamiseks ja töörahwa wõitude kaitseks klassilist **punast sõjawäge Eestis luua.**

2) Selleks lähemal ajal kõik Eestis asuwad sõjateenistuseks kõlbulised mehed sõjawäkke kutsuda.

3) Mobiliseeritutest määrata punasesse sõjawäkke kõik,

a) kes mingisugusest ühiskondlis-tulusast tööst ülespidamist saawad ja palgalist tööjõudu äriliseks otstarbeks ei tarwita,

b) kõik kommunistlise partei liikmed ja partei poolehoidjad,

4) Kõik need, kes mitte eelmises § nimetatud liikidesse ei kuulu, tööwäkke panna, mida punaste wäeosade majapidamise korraldamiseks ja muude ühiskondliste tööde tegemiseks tarwitada.

5) Mobiliseeritute sunduslik teenistus kestab üks aasta, kui sõjawäeosad mitte juba warem koju ei lasta.

Märkus: Teenistuseaeg arwatakse esimesest mobilisatsioni päewast.

6) Mobiliseeritud saawad tasu, mis keskmise liigi töölise palgale wastab.

Märkus: Tööwäes teenijatele maksetakse lihttöölise (mustatöölise) palk.

7) Arwele wõtmise ja mobiliseerimise aja ning mobiliseeritawate wanaduse määrab ära Eesti Sõjawäe Walitsus, kelle hooleks ka kõikide, sellest dekredist tekkiwate küsimuste lahendamine jääb.

Eesti Töörahwa Kommuna Nõukogu:
J. Anwelt, J. Mägi, H. Pöögelmann, A. Wallner,

Dekreet pusaväe loomise kohta Eestis.
Umbes 4/5 loomulikust suurusest.
Vabadussõja Muuseumi kogudest.

vastas tema juures olev komissar Bahvalov: «Me oleme kindlad, et proletariaat ei luba pealetungi. Vahest ehk Preisi junkrud lähevad, aga nendega saame ruttu valmis.»

«Junkrutes» all mõistis sõdur nähtavasti ainult sõjakooli kasvandikke ja sellest tema julguski: omad junkrud Petrogradis tapsime maha, sedasama teeme ka Preisi omadega.

Seltsipärast andis kindluse komandant 12. veebruaril käsu valmistada kava sõjaliste ehitiste õhkulaskmiseks ja lõhkeainete äraputamiseks, et linnaelanikele mitte kahju teha.

Pihkvast tuli Tallinna põhjarinde valitsuse liige Pozern, kes, olgugi enamlane, oli vähem optimistlik kui kohalikud seltsimehed. Nõupidamisel «Kuld Lõvis» 13. veebruaril, kuhu ta kutsus sõjaväe ja sovettide ülemused, seltsilistest ka Anveldi, Kingissepa ja Trakmani, seletas ta, et ei olevat võimatu sakslaste pealetung Tallinnale kui «karistusekspeditsioon parunite eest, keda te osavalt pistsite kontsentratsioonilaagrisse». Päris, mis oleks vaenlasele vastu panna.

Kindluse komandant vastas, et ainuke vähegi lahinguvõimeline väeosa on 1 Eesti polk, keda aga vist tahetakse laiali saata. Kindluse varanduse väljavedamiseks on vaja 500—600 platvormi ja 1000 vagunit, mida ammugi palutud, kuid ei anta; pealegi teevad Eestimaa soveti liikmed vagunite murdmiseks takistusi. Saksa vägesid olevat Muhu väina saartel kuni 10 000. Neile olevat antud käsk 18. veebruariks hobused rautada ja voorid korda seada. Peahoop tuleb vist Valga—Tapa poolt, sest saarte pool on teed halvemad.

V. Kingissepp mõõnis, et Eestimaa sovett tõesti mõnda kindluse varandusest välja vedada ei tahaks lasta.

Pozern soovitas punakaardi abil partisanisõda pidada. Kingissepp vastas, et punakaarti saab, kuid kõik jalamehed. Kahur- ja ratsaväge ei ole. Meestele õpetatavat kuulipilduja käsitsemist. Mis I Eesti polku puutub, siis olevat see valgekaart külakodanlusest, kes juba otsustatud laiali saata.

Komandant tähendas, et partisanisõda on võimas võitlusabinõu, kuid on vaja juhte. Punakaart ei kõlba tegevuseks distsiplineeritud Saksa vägede vastu. Kas ta jookseb laiali või puuakse üles kui irregulaarvägi, nagu talitasid sakslased 1870—1871 Prantsusmaal. Sellest pole mingit kasu. Vaja ka luuret, sidet — kes seda teeb?

«Meie oleme punakaardis kindlad,» vastas Kingissepp uhkelt, «ja ta täidab oma ülesande, sest revolutsiooni kaitsemine on talle püha. Meie võime koguda mitu tuhat soovijat ja nende abil võime võidelda karistusekspeditsiooni vastu. Me võime isegi hobuseid saada ratsaväe jaoks — asjata kindluse komandant nii skeptiliselt suhtub revolutsioonilise proletariaadi jõududesse, kes hiilgavalt võitleb kornilovlastega ja Ukrainas!»

Pozern toetas Kingisseppa ja küsis, kuidas läheb punaväe formeerimine.

«Seni visalt,» vastas Zassulski.

Ristlejatest teatati, et need pole meeste puudusel lahinguvõimelised, vaid jaksavad ainult Helsingisse sõita. Kui jää ei takista, võib Saksa laevastik vabalt äkki Tallinna alla ilmuda, valvet ei ole.

Evakueerimise küsimus jäigi lahendamata. Ülemjuhataja Krõlenkolt ja mujalt tuli Tallinna telegramm demobiliseerimise jätkamiseks. Ainult ülem-sõjakolleegium Petrogradis hoiatas 16. veebruaril, et Saksa pealetungiks tuleks valmis olla.

Haapsalust telegrafeeris I Eesti polgu ülem Põdder 17. veebruaril kindluse staapi, et Eestimaa sovett tahab polku 22. veebruarist laiali saata ja tema asemele moodustada punast polku. Kindluse komandant protesteeris, kuid sovett jäi oma otsuse juurde.[1]

Sovett jäi hiljaks. Enamlaste päevad olid juba loetud. Samal 17. veebruaril sai Lenin teate, Saksamaa lugevat end 18. veebruarist lõunast peale jälle sõjas olevaks. Vaikides, kuid pilguga, mis paha aimata laskis, andis ta telegrammi Trotskile üle ja ruttas teisi isikuid ära laskma, et kahekesi uut seisukorda läbi arutada.

«Siis ikkagi petetud! Viis päeva võidetud!... See metsaline ei jäta midagi ära kasutamata! Nüüd järelikult ei jää midagi muud üle, kui vanad tingimused alla kirjutada, kui ainult sakslased nõus on nende juurde jääma.»

Trotski soovitas, et sakslased lastagu enne tegelikule pealetungile asuda, et Saksa ja liitriikide töölised sellest pealetungist kuulda saaksid kui tõsiasjast ja mitte ainult kui paljast ähvardusest.

«Ei,» vastas Lenin. «Nüüd ei tohi ainsatki tundi kaotada. Katse on tehtud. Hoffmann tahab ja võib sõdida. Edasilükkamine pole võimalik. See metsaline hüppab ruttu.»

Kuna keskkomitees läks lahti võitlus revolutsioonilise sõja pooldajatega, suutis Trotski Leninit allakirjutamiseks nõusoleku ärasaatmisest tagasi hoida, kuni 18. veebruaril juba teade tuli, et Saksa väed on liikuma hakanud ja lähevad Dvinskisse.[2]

Kuid nüüd oli sakslaste käes kord mitte enam rahutegemisega rutata.

Kuna enamlased oma propagandaga olid lootnud Saksa revolutsiooni süüdata, olid nad oma vägivallategudega kogu Saksamaa enda vastu ühendanud, koguni Saksa imperialismile vabadusetooja aupaiste andnud.

20. veebruaril, kui Saksa riigipäeval ratifitseeriti rahulepingut Ukrainaga, kõik kõned aga rohkem Vene rahu ümber keerlesid, ütles rahvusvabameeste juht Stresemann peaaegu kogu saali heakskiitmisel:

«Sõjaline edasiminek Liivimaal on õigustatud juba sellega, et kogu Balti aadel kuulutati lindpriiks. Enne kui härra Trotskiga mingisugustesse uutesse rahuläbirääkimistesse astuda, on veel kindlaid eeldusi vaja. Sääraseks kind-

[1] Arh. r. rev., XIII.

[2] Trotski, M. Leb., lk. 372 jj.

Ringkirjaliselt.

Linnades kõigile kontr-rewolutsioniga wõitlemise komisjonidele, maal — waldade töörahwa nõukogudele.

Eesti walgekaartlaste arwelewõtmiseks tuleb Teil selle ringkirja kättesaamisel wiibimata kõigi teada olewate tegewate walgekaartlaste kohta, kes Teie piirkonnas kunagi elanud ehk tegewad olnud selle juures äratoodud wormide järele nimekirjad kokku seada ja Siseasjade Walitsusesse ära saata: maal — hiljemalt 25., linnades — 30. jaanuariks, nendes maakondades aga, kus nõukogude asutused weel korraldamata — hiljemalt 20 päewa jooksul peale komisjoni ehk walla nõukogu tegewusesse astumist.

Nimekirjas № 1 tuleb üles lugeda kõiki kes praegu elus ja sel ehk teisel wiisil wõi moel 1905 a. peale, töörahwast kurnasid ehk tagakiusasid. Selles nimekirjas ei tohi puududa peale muude ühegi paruni, pastori ehk papi nimi, kes selles piirkonnas kunagi elanud, üks kõik kuidas ka kohaline rahwas tema tegewust ei hindaks.

Nimekirjas № 2 tuleb kõiki üles lugeda, kes punaste wägede tulekul walgetega ühes ära läksid, üks kõik mil põhjusel see ka sündis, peale walgete poolt wägiwaldselt mobiliseeritute, keda nimekirja ülewõtta ei tule.

Neid nimekirjasi tuleb nii ära saata, et nad ülemal äramääratud ajaks Sisewalitsuse kätte jõuaksid, kui selleks ajaks kõiki teateid kokku saada aga wõimata, siis tuleb saadawal olewad teated ikkagi ärasaata, kuna hiljem kogutud teated hiljem ära saadetakse.

Kui mõne isiku kohta sedawõrd materjali leidub, et see wastawatesse nimekirja rubrikutesse ära ei mahu, tuleb see eraldi paberil nimekirjale juurde lisada.

Tartus, 11. jaanuaril 1919 a.

Siseasjade Walitsuse juhataja: **J. Käspert.**

Sekretär: **G. Jänes.**

Tartumaa Töörahwa Täidesaatwa Komitee II. trükikoda.

Enamlaste käsk «mustade nimekirjade» koostamise asjus.

Umbes ⅔ loomulikust suurusest.

Vabadussõja Muuseumi kogudest.

taka seisuseks on esiteks Liivi- ja Eestimaa täielik evakueerimine. («Väga õigete vasemal pool, keskel ja paremal pool.) Ja ma usun, härra kolleeg Hänya (vabameelne) on minuga täiesti ühel nõul, kui ma ütlen: ja siia kuulub ka kõigi vangistatud sakslaste, eestlaste ja lätlaste, kõigi nende viivitamatu vabastamine, keda Venemaa võimupidajad on vanglatesse paisanud. (»Braavo!« vasemal, keskkohal ja paremal.) Siia kuulub Soome iseseisvuse vaieldamatu tunnustamine ja Soomemaa evakueerimine. («Väga õigete vasemal pool, keskkohal ja paremal pool.[1])

Märksa vähem kiiduavaldusi sai samal koosolekul osaks Stresemannile, kui ta selgitas, et Eestimaa okupeerimine ei tähenda veel selle annekteerimist:

»See tähendab vaba Baltimaad tihedas toetamises Saksamaa külge, meie sõjalise, poliitilise, vaimse ja kultuurilise kaitse all. Ma usun, see oleks üks maailmasõja kõige ilusam eesmärk, kui meie selle tüki truud sakslust nii alal hoida, nii endaga kokku sulatada võiksime, nagu tema enda poolt soovitakse (elav kiiduavaldus paremalt poolt ja rahvusvabameelsetelt). Meie võime saavutada seda enam, ilma üht rahvast vägistamata, et mulle selle maa tundjad on öelnud: «Kui teie nüüd Eesti- ja Liivimaale marsite ja maa anarhia kaosest vabastate, siis laske igal pool kõige vabamalt hääletada, ja teie saate ka eestlastelt ja lätlastelt ainult ühe ainukese otsuse, otsuse liitumiseks Saksamaaga«« (tugev heakskiitmine paremalt poolt ja rahvusvabameelsetelt).[2]

Saksamaa raskendas nüüd oma rahutingimusi, nõudes 21. veebruaril ultimatiivselt Soome ja Ukraina iseseisvuse tunnustamist, Kura-, Leedu- ja Poolamaast ning Batumist ja Karsist loobumist, Liivi- ja Eestimaa evakueerimist ja okupeerimist Saksa politseivägedega, Vene vägede ja sõjalaevastiku demobiliseerimist, loobumist propagandast Saksamaal. Sõjategevus pidi seni jätkuma, kuni rahuleping sai lõplikult alla kirjutatud.[3]

Enamlased sattusid kabuhirmu. Kõik enamlaste juhid, teatava piirini isegi Lenin, said mulje, et sakslased enam rahu nendega üldse ei tahagi, vaid liitriikidega enamluse mahasurumiseks juba kokku on leppinud. Lenin oli erakordselt erutatud, nagu mitte kunagi varem ega hiljem, kuid kümmekond minutit järele mõelnud, tahtis siiski rahu katsuda. Trotski ettepanekul otsustati vastu võtta sõjalise abi pakkumine prantslastelt. Buhharin langes Trotskile kaela ja puhkes nutma: «Mis me teeme? Me muudame partei sõnnikuhunnikuks!»[4]

Enamlaste hulkadele oli hoop seda raskem, et neis kogu aeg oli usku õhutatud, nagu seisaksid keskriigid revolutsiooni lävel.

---

[1] Verhandlungen des Reichstags, lk. 4019.
[2] *Ibid.*, lk. 4024.
[3] Lundendorff, lk. 449—450.
[4] Trotski, M. Leb., lk. 373—375.

Tänavapilt enamlaste võimu algusajast: punakaardi patrull soojendab end tänaval süüdatud lõkketule juures.

Petrogradi sovett saatis selleks 22. jaanuaril üleskutse Berliini ja Viini töörahvale: «Kaheteistkümnes tund on löönud. Vennad, meie usume kindlalt, et teie teete kõik, mis aga jõuate, et need rahuläbirääkimised, mis Venemaa tööliste ja talupoegade valitsus Kühlmanni valitsusega alustas, nüüd lõpeksid Saksamaa Karl Liebknechti valitsusega. Rahvusvaheline revolutsioon tuli. Selgesti kuuleme meie juba kapitalistliku korra surmakella.»[1]

Kui Austrias puhkesid toitlusrahutused ja Berliinis streik, siis puhuti need üles kodusõjaks: «Lääne Europa linnades voolab barrikaadidel kodusõjas proletariaadi veri. Närused proletariaadi revolutsiooni vastased «seltsimehed» aga usutavad õlgu kehitades, et see kõik ainult väike rahutus või ajutine korralagedus on.»[2]

Varsti selgus, et «närustel revolutsioonivastastel» oli õigus. Siis jäi enamlastel üle end lohutada: «Saksamaal on küll esialgu liikumine maha surutud, aga sees käärib... ja käärib ähvardavalt. Meie loodame, et kodanline Saksamaa langeb. Väljaspoolt teda purustada — seks pole meil jõudu. Ta langeb aga sisemise plahvatuse mõjul.»[3]

Kui Trotski sõja lõpetas rahu tegemata, siis küsis «Sotsiaaldemokraat», ainuke mitteenamlik eesti leht, millele veel ilmumist lubati: kuhu jäi Trotski lubadus püha revolutsioonilist sõda Saksa junkrutele kuulutada? «Lindpriiuse» järel võime

[1] «Tööl.» 24. I 1918.
[2] *Ibid.*, 25. I 1918.
[3] *Ibid.*, 30. I 1918.

nüüd meie ise Saksamaa poolt «püha sõja» väljakuulutamist oodata (2/15. II).

II. Pöögelmann võttis aga nüüd oma ajakirjanikuoskuse kokku, et seltsimehi rahustada: «Venemaa kallale tungimine oleks Saksamaa poolt nüüd pöörasem samm kui mõne erapooletu Taani või Sveitsi kallale tormamine. Ja see juba paneb Saksa imperialismile valjad pähe. On aga veel mõjuvam jõud, mis seda imperialismi nüüd ja nüüd iseäranis valjastab. See on teadmine, et Saksa rahvas, nimelt Saksa ja Austria töölisklass enese töörahva ridadest maha laseks kustutada, ennast pesemata häbiplekiga rüvetaks, kui ta oma imperialiste veel laseks ainustki sammu Venemaa poole edasi astuda. Ja kui meil sinepi ivakese võrd usku on töölisklassi rahvusvahelisse ühistundesse, siis peame k i n d l a d olema, et seda sammu ka mitte ei astuta.»[1]

Pozerni hoiatused Tallinna sõidul panid eesti enamlaste juhte siiski kahtlema, kas saksa töölisklass sellest kohkub, et Pöögelmann teda töörahva ridadest maha ähvardas kustutada. R. Vakman arvas: «Võib olla, et me mõneks ajaks võõra vasturevolutsiooni ohvriks saame.»[2] Ja samas «Tööliseses ilmus Berliini «Tögliche Rundschau» kihutuskirjutus sõjategevuse uuesti alustamiseks: «Eestlased ja liivlased ootasid meilt abi enamlaste korralageduse vastu... Aga sakslased ei tulnud. Nende asemel ilmusid enamlaste salgad suurendatud arvul, kes maa paljaks rüüstasid, ja just sel ajal, kui Brestis rahuläbirääkimisi peeti, otsustas Eesti maapäev Venemaast lahku lüüa, aga mitte Saksamaaga liituda, sest et tema peale loota ei või. Selle asemel saatis ta oma poliitikajuhid Strandmani ja Tõnissoni selle eesmärgiga Stockholmi, et Inglismaalt abi paluda. See on meie läbirääkimispoliitika tagajärg.»

Selles Balti propagandas oli liiga läbipaistev, kuidas Saksa anneksioonipüüdeid ilustati — rahvaste kaitsmiseks: «Need katsed ei anna meile rahu, vaid meie peame seda rahvaste kaitsmises otsima, keda enamlased ähvardavad ärahävitamisega.» Kihutuskirja eesmärk oli nii ähvardav, et Eestimaa täidesaatev komitee tarvilikuks pidas vastata oma viimse abinõuga — üleskutsega Saksa soldatitele:

«Nüüd on teie käes otsustada, kas Saksa ja Austria röövsaagi ahnitsejad meid rahule jätavad või mitte... Venemaa proletariaat on aastakümnete jooksul Saksamaa töölisliikumist kõrgeks eeskujuks pidanud... Meie ei jaksa uskuda, et see hästi organiseeritud, see vabadusvõitlejate eesotsas sammuv rahvas nüüd oma kurnajaid ja orjastajaid lubaks surmahoopi anda Venemaa tööliste ja talupoegade vabadusele... Nüüd on silmapilk, seltsilised, kus julgema peab!»

Kui enamlased, ise võimule aidatud väejooksikutest, kes oma maa ja vabaduse kaitseks polnud julgenud oma eluga riskida,

[1] «Tööl.» 31. I/3. II 1918.
[2] *Ibid.*, 3/16. II 1918.

nüüd vastase sõduritelt enda heaks riskeerida julgemist nõudsid, siis oli see tõesti *ultima ratio*. Vene revolutsioon, kes ise kangelastegudest ainult deklameerinud, nõudis neid nüüd teistelt.

Sõnum, et Saksa väed uuesti sõjategevust alustanud, ilmus Tallinnas 18. veebruaril, samal päeval kui sakslased juba Dvinski vallutasid. Sõjaülemuste ja organisatsioonide nõupidamisel Soome lahe kaitseülema staabis ei tahtnud soveti liikmed seda veelgi uskuda ja äraminekul arvas neist üks: «See kõik on kodanluse uus provokatsioon. Iialgi ei luba saksa proletariaat, et Wilhelmi kindralid tooksid meie peale Saksa sõdureid.»[1] Kuid vene sõdurite ja madruste laine paiskus kohe raudteejaama ja voolas ööd ning päevad, kuni 21. veebruaril ei jäänud Tallinna enam ainustki vene väeosa.

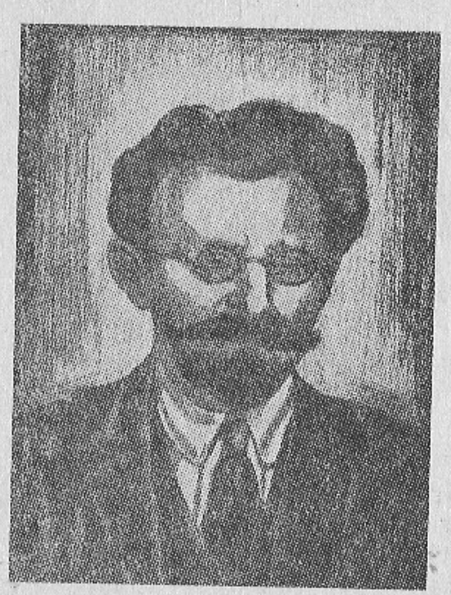

H. Pöögelmann 1919. a. «Klassivõitluse» järgi.

18. veebruari õhtul teatas Krõlenko kindluse komandandile, et temal olevat Petrogradis teade, et Haapsalu on juba langenud. Omalt poolt andis ta juhtnöörid: teed ära rikkuda, varandus hävitada, igal pool vastu panna, eelistades partisanisõda.

Komandant vastas, et sakslasi pole veel kuskil nähtud. Kuid merepatareid Naissaarel, Äignas ja Mäkiluotos olevat otsustanud tuld mitte avada. Krõlenko juhtnöörid lubas komandant edasi anda Eesti diviisi ülemale J. Laidonerile, keda isiklikult ütles tundvat ning täielikult usaldavat kui oma kuulajat kindralstaabi akadeemias.

Otse kõnetraadilt nõupidamisele pöördudes kuulis kindluse komandant, et Eesti diviisi ülem ei saa partisanisalkade moodustamisest osa võtta, sest Eestimaa sovett olevat otsustanud laiali saata ka Eesti diviisi staabi. Komandant protestis selle vastu, kuid asjata.

19. veebruari hommikul tuli Vene rahvakomissaride radiogramm, kus lubati Saksa rahutingimused vastu võtta. Niipea kui see teatavaks sai, hakkasid enamlased jälle uskuma, et sakslased enam peale ei tulegi. Eestimaa sovett hakkas uuesti takistama evakueerimist ja sõdurid — nõudma

[1] Arh. r. rev. III.

kindlustatistesse. Kuigi Riia poolt tulid teated sakslaste edasitungist, ei [illegible] sellele tähelepanu. 19. veebruari hommikul jõudis Petrogradist Tallinna Inglise sõjamissiooni liige kapten Hastings, et kindluse komandandile Eesti organiseerimisel kaasa aidata või kui see võimatu, siis sõjavarustust hävitada, et see vaenlase kätte ei satuks. Eestimaa täidesaatev komitee pistis aga Hastingsi kohe Vene tänavale vangi, kus ta istus kuni enamlaste võimu langemiseni. Hiljem tegi Balti propaganda tema sõidust suure numbri — tema ülesandeks olevat olnud Eesti iseseisvuse väljakuulutamine.

Ka kindluse komandant Izmestjev ise oli enamlastele üleliigne. 19. veebruari õhtul otsustati Eestimaa ja Tallinna täidesaatvate komiteede ühisel koosolekul asendada kindluse komandant sovettide eneste 10-liikmelise kollegiumiga. Tallinna «Izvestijasse» pisteti rahustav õiendus, et jutud sakslaste maabumisest Haapsalus olevat väljamõeldis ja Saksa pealetungi Tallinna peale polevat oodata. Vene nõukogude valitsusele telegrafeeriti aga rõõmsas fanfaronaad, kuidas kõik Eesti töörahvas olevat sõjariistus, valmis Saksa junkrutele iga pööra ja künka taga vastu astuma ning oma elu jätma: «Las me saame hukka, nagu meie esiisad, kes samasugust sõda 700 aasta eest saksa rüütlite vastu pidasid, kuid ärgu petku Wilhelm oma töölisi ja sõdalasi, nagu ihaldaks Eestimaa rahvas Eestimaa okupeerimist.»[1]

Neile melodramaatilistele ähvardustele järgnes üksteise ninapidi vedamise operett, kui Saksa väed järgmisel päeval, 20. veebruaril Eesti läänerannikul maabusid ja ükski enamlaste juhtidest endas julgust ei leidnud, et oma elu andmisega teistele eeskuju näidata. Et kõik ainult põgenemisele mõtlesid, hakati viimses hädas tõtt maha salgama. Ainuke ülejäänud Eesti mitteenamlik leht «Sotsiaaldemokraat» suleti 20. veebruaril «valeteadete» eest, et Peterburis Saksa tingimused vastu võetud ja Eestimaa okupeerimine on möödapääsematu. Ja kuna Saksa väed juba Haapsalus olid, hakati Tallinnas omadele seltsimeestele kärbseid pähe ajama: «Saksa väes valitseb peaaegu üldiselt sõjavastane meeleolu. Kõige enam, mis võis karta, oli mõni röövkäik kibeda nälja kustutamiseks... Tallinna kindluse valitsuse kolleegium andis Haapsalusse I Eesti polgule käsu viibimata Haapsalust Risti jaamani taganeda ja raudtee ühendust Tallinna ja Haapsalu vahel katkestada. I Eesti polk vangistas aga kohalikud täidesaatvad komiteed ja komissar Jaanuse ja desarmeeris mereväelased Vormsist. Kõik sõnumid sakslaste maaletulekust on I Eesti polgu mustasajalisest staabist, kuna nendé laialilaotamiseks Tallinna posti ja telegraafi ülem Rikkand mehe moodi kaasa aitas. See on plaanikindel provokatsioon. Mitte mingisugust Saksamaa pealetungimist ei ole, vaid on pealetungi katse meie oma otsekohese vaenlase, Eesti kodanluse poolt.»[2]

[1] «E. Teat.» 6/19. II 1918.
[2] «Tööl.» 9/22. II 1918.

Niisama rahustavas mõttes sepitses ka Tallinna sovett 21. veebruaril oma resolutsiooni: «Eesti manneril on ainult 10—30 inimese suurused Saksa luursalgad Virtsu ümbruses... Saksa sõjavägede ja äraandliku valgekaardi vastu on tarviliselt sõjariistus jõudu ja punakaart saadetud. Ja niikaua kuni võim jääb töörahva kätte, maksab nõukogude valitsus ning ainult üle selle võimu kandjate surnukehade võiks Saksa mõisnikkude ja kaupmeeste rusikas võimule pääseda.»[1]

Tallinna naispunakaartlane Alice Tišler, kes kokkupõrkes sakslastega 23. veebruaril 1918 Keila juures surma sai.

Rahustamiste järele oli vajadus seda tungivam, et paanika just nõukogude keskasutustest lahti läks. Seda heitis neile ette enamlaste «Tööline» ise (8/21. II). Petrogradist nõutud, et Tallinnast mõne tunni jooksul sõjaväed ja raudtee ning muu kallim kroonu varandus evakueeritaks.

Sama «Tööline» leidis nüüd lõpuks ka õigemaid sõnu Vene soldati riikliku ükskõiksuse kohta: «Vahil ei käida. Istuvad oma muldonnides, mängivad kaarte ja magavad. Poliitilisi huvisid pole. Ajalehte ei loeta, miitinguid ja koosolekuid ei peeta. Igaüks mõtleb, millal kodu minna saaks. Kui koosolekutele minnakse, siis selles mõttes, et kuidas polgu varandust ära jagada. Paljudes väeosades on juba selle juure asutud. Kõige julgematel ja ahnematel soldatitel on ju alati see mõte, et kudas rahakassat ärajaotada ja siis koju minna. Kroonu varandust röövitakse halastamatult. Krõlenko üleskutse peale püha sõda algada ja punaväkke astuda vastasid soldatid: «Lollisid otsib»... Teadete kohta, et sakslased kõike meie käest võidetud maad nõuavad ja veel Tallinnat sinna lisaks tahavad, avaldasid soldatid täit leigust ja isegi väikest kadedust sakslaste mõistuse üle: «Vaata, mis nad veel välja ei mõtle!»... Niisugune on praegu väerind. Et sellega midagi teha saaks, see on unistus ja enesepetmine.»[2]

[1] «Tööl.» 23. II 1918.
[2] «Tööl.» 8/21. II 1918.

Siiss marsivad Saksa väeosad võitluses punaste vastusaadetud salgaga. I.

Kui madruste luuresalk Risti lähedal sakslastega oli kokku põrganud, saadeti Tallinnast sinnapoole välja kuni 400 meest punakaarti ja madruseid, kellele luisati, nagu tuleks nende vastu Eesti «valgekaart». Keilas sattusid need 23. veebruaril sakslaste eelsalgaga kokku, kes neist hulga kuulipildujatega maha niitsid. Ülejäänud jooksid hirmusegaduses laiali.

Keilast põgenenud punakaartlane Hamburg ruttas samal õhtul Tallinna täidesaatvasse komiteesse ringkonnakohtu ruumesse ja tormas otse V. Kingissepa kallale, kes koosolekut juhatas:

«Miks, kurat, sa ei öelnud, et sakslased on juba Keilas?»

Kingissepp haaras kohe nagaani ja, sellega Hamburgi sihtides, vastas: «Kes ütles, et sakslased on Keilas?»

Punakaartlane kohmetus ja pomises: «Mis sa, kurat, siis minust sinna surema saatsid?»

«Ega ma siis ise pidanud minema,» vastas Kingissepp, lõpetas kähku koosoleku ja kadus kõrvalukse kaudu.[1]

Samal ööl vastu 24. veebruari kolisid enamlaste juhid esimestena oma «Kuld Lõvi» võõrastemaja kommuunast ära sõjalaevadele Vene madruste kaitse alla. Kolm ja pool kuud enam-

[1] Kallau, «V. Maa» 26. II 1933.

Sisse marssivad Saksa väeosad võitluses punaste vastusaadetud salgaga. II.

laste valitsust Tallinnas oli otsas. Sakslaste maabumine Eesti saartele oli nad võimule aidanud. Sakslaste maabumine Eesti mandrile oli nad kukutanud.

Enamlaste osa sakslaste eelkäijana iseloomustas N. Köstner «Sotsiaaldemokraadis» 18. veebruaril:

«Villavabrikutes lastakse vill enne kraasimist «hundist» läbi, mis villa kraasimiseks lahedaks teeb. Niisugusest «hundist» on kolme kuuline enamlaste valitsemine Eesti rahva läbi lasknud: omavalitsused on hävitatud, rahvas terroriseeritud, saksasõbralisele meeleolule pind loodud. Nähtavasti tuleb meil nüüd «enamlaste hundi alt sakslaste kraasi alla minna».»

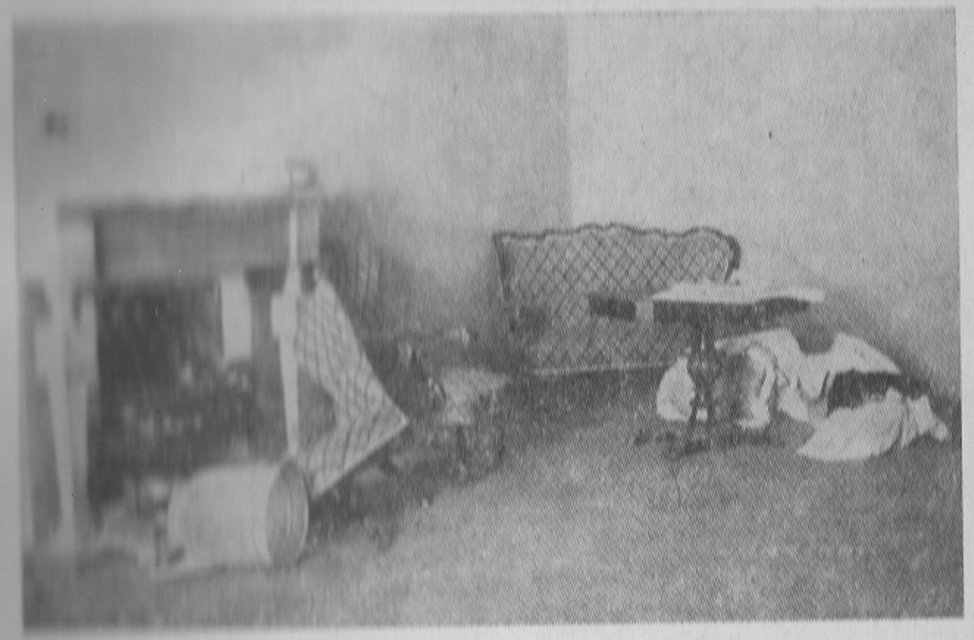

Enamlased lahkusid...
Tallinna Toompea lossi ruumid pärast enamlaste lahkumist 1918. aasta veebruaris.

VIII Iseseisvuse väljakuulutamine

Ümberorienteerumine läände

Viimne asutus, kus eestlased veel Vene riigi kodanikena esinesid, oli ülevenemaaline asutav kogu.

Kaheksast saadikust, kes 1917. aasta novembris Eestist sinna valiti, olid 4 enamlased, 2 — J. Seljamaa ja Jüri Vilms — töörahvondlased ja 2 — J. Tõnisson ja J. Poska demokraatlikust blokist.

Kuna maapäev Eestit juba tegelikult kui osariiki käsitas, tunnistas vanematekogu 11. detsembril asutava kogu liikmed Tõnissoni, Poska, Vilmsi ja Seljamaa Eesti Rahva Saatkonnaks — täieliste volitustega läbikäimiseks välismaa saatkondadega. Ühtlasi tunnistati tarvilikuks, et Eesti ühes Ukraina ja teiste piirimaadega kuulutaks Vene riigi föderatiivseks vabariigiks, milleks ka välismaal propagandat teha.

Enamuse said asutavas kogus s.-r-id. Võimul olevad enamlased lükkasid järjest edasi asutava kogu kokkukutsumistähtaega ja tegid kihutust tema laialiajamiseks. S.-r-id arutasid oma seinõupidamistel, kas asutava kogu laialiajamisele jõuga vastu astuda või mitte.

Endise Tallinna advokaadi, leedulase, s.-r. Bulati abil pääsesid ka Eesti mitteenamlikud saadikud s.-r-ide nõupidamistele, neist puudus ainult Helsingisse saadetud J. Tõnisson. Eestlastele jäi mulje, et s.-r-ide juhtidel puudub selge ettekujutus ajalmapilgust ja selle ülesannetest; nad seisavad tegelikust elust kaugel, neil ei ole kindlaid kavatsusi. Seepärast kaldusid eestlased arvamusele, et asutava kogu laialisaatmine on väga tõenäoline, et Venemaa seisukord aina halvemaks läheb, et lootused Vene föderatsioonile on kahanenud väga problemaatiliseks ja et eestlastel ei tuleks end siduda Vene erakondadega asutava kogu kaitseks.

Asutava kogu kaitsekomitee liige Saskalski oli üles võtnud küsimuse, kas ei saaks asutavat kogu kaitsta rahvuslike väeosadega. Viimaste esindajad — peale Poola ja Soome, kes kui juba iseseisvad olid ilmumata jäänud — küsisid komiteelt, kuidas vaatab asutav kogu rahvaste enesemääramisele. S.-r-id vastasid põiklevalt: üks erakond ei võivat endale vastutust võtta sääraste lubaduste andmiseks; enne olevat vaja asutavale kogule

anda võimalus töötada. See vastus ei rahuldanud rahvuste esindajaid. Eesti poolt vastati, et tema väeosad venelaste siseasjusse ei taha segada.

Samale eitavale tulemusele tõid ka läbirääkimised, mida s.-r-ide sõjaväe organisatsioon oli algatanud Eesti sõjaväe ülemkomiteega. Selleks tuli detsembris paar s.-r-ide polkovnikut asutava kogu kaitse operatsioonideks Eestis baasi valmis vaatama. Ülemkomitee ja vanematekogu poolt seati eeltingimuseks — Vene asutava kogu tunnustus Eesti enesemääramisele. Selles asjas tegi K. Utuste-Kirschbaum paar sõitu Peterburi 16. ja 25. detsembril, kus kuulas ära asutava kogu esimehe V. Tšernovi ja rahvuste sektsiooni vaated asjale. Kuna rahvuste sektsioon Eesti nõudmisi teiste asutava kogu organite ees lubas toetada, luges V. Tšernov Eesti iseseisvuse küsimust ebareaalseks.[1]

V. Tšernov, Venemaa asutava kogu esimees.

Föderatsioon seisis küll s.-r-ide kavas, kuid lähematel läbirääkimistel selgus, et ainult vähesed s.-r-id on valmis seda järjekindlalt teostama.[2] Eestlased jõudsid ühisele otsusele, et Eestil tuleb koos teiste muurahvastega oma õigused ise maksma panna.

Lõpuks määrati asutava kogu kokkuastumine 5/18. jaanuarile 1918. Et Tallinna nõupidamistel oli iseseisvusotsus juba vastu võetud, kaalusid Eesti saadikud mõtet, kas mitte Vene asutavas kogus iseseisvusdeklaratsiooniga esineda ja siis sealt lahkuda. Kuid et oma tegevust koos Eesti asutava kogu vormilist kõlastada teiste rahvastega ja otsust ära oodata, jäeti küsimus esialgu lahtiseks.

Eestlaste poolt esines asutavas kogus J. Seljamaa, kes protestis Eesti saarte äraandmise ja Saksa okupatsiooni vastu, mille enamlaste poliitika Eestile kaela toonud. Ta teatas, et eesti rahvas soovib endale iseseisvust ja tahab oma saatust otsustada Eesti asutavas kogus.[3]

Kui asutav kogu loobus nõukogude valitsust tunnustamast, saatsid enamlased ta samal ööl laiali.[4] Eestlased läksid veel järgmisel päeval s.-r-ide eranõupidamisele, kuid seal enamuse

[1] K. Utuste, «V. Maa» 23. XII 1933.
[2] J. Seljamaa, MIV, I, lk. 368 jj.
[3] J. Seljamaa, Iseseisvuse tuleku päevilt, Tartu, 1923 (edaspidi Iseseisv. tul. p.), lk. 72.
[4] «Sotsiaaldem.» 11. I 1918.

Vene asutava kogu istung 18. jaanuaril 1918.
Istungist võtsid osa ka Eesti saadikud. Eestlastest esines istungil J. Seljamaa. Saadikute ridade vahel on näha relvastatud punakaartlased-madrused.

abitust ja argust nähes loobusid edasisest kontaktist.[1] Vene riigi ühtsuse viimne sümbol oli tühja unistusena luhtunud. Eestlased otsustasid juba täiesti omal käel oma saatuse eest hoolitsema hakata.

Esmajoones pöörduti Inglise saadiku poole. Et saadik sir G. Buchenan oli mõne aja eest Petrogradist lahkunud, võttis Poskat, Vilmsi ja Seljamaad 10/23. jaanuaril vastu saatkonna nõunik Lindley.

Poska seletas, et Saksamaa poolt on tulnud Eestile protektoraadi ettepanek, ja kui eestlased ei peaks nõustuma, siis ähvardatakse okupatsiooniga. Eestlased on algul lootnud saada autonoomseks Venemaa osariigiks, kuid nüüd olevat nad veendunud, et varem või hiljem tagasitulev monarhia selle võimatuks teeb. Kui Inglismaa toetaks rahukonverentsil Eesti iseseisvust, siis riskiksid eestlased Saksa okupatsioonile vastu minna.

Briti saatkonna nõunik Petrogradis Lindley.

Juttuajamises, mis kestis tund aega, ütles Lindley oma isikliku arvamuse olevat, et Inglismaa ei või ükskõikseks jääda Baltimaade saatuse vastu. Eestlaste esialgset autonoomiasoovi õigeks pidades arvas ta, et kui see peaks võimatuks osutuma, siis tuleks kõik teha, et Eesti ei satuks Saksamaa alla. Inglise valitsuse seisukoha lubas ta telegraafi teel järele pärida.

Asutava kogu läti saadikud, kes samas asjas Inglise saatkonda pöördusid, said samasugused vastused.

Omalt poolt telegrafeeris Lindley Londonisse, et Balti küsimus nõuab tõsist tähelepanu. Ilma Baltimaata saaks Venemaa vaevalt olla lääne suurriik; Baltimaad vallutades kasvataks aga Saksamaa määratul kombel oma jõudu. Oleks soovitav, et kas Venemaa saaks nad tagasi või Baltimaa saaks iseseisvaks, moodustades bloki Skandinaaviaga, Soomega ja võib-olla Poolaga.[2]

12/25. jaanuaril võttis Poska ja Seljamaa vastu Ameerika saatkonna nõunik. Ameeriklase vastused olid märksa tagasihoidlikumad. Ta ütles, et Ameerika Ühendriigid küll tunnustaksid Eesti iseseisvust, kui selleks Venemaa rahvaste enamuse nõusolek oleks. Seni aga, kui Venemaa seisukord on nii tume ja keeruline, olevat Ühendriikidel raske oma seisukohta öelda. Sel põhjusel ei olevat Ameerika ka veel Soome iseseisvust tunnustanud.

[1] J. Seljamaa, MIV, I, lk. 372.

[2] Papers relating to the Foregn relations of the U. S. 1918, Russia, II, Washington, 1932 (edaspidi For. Rel.), lk. 815 jj.

Prantsuse saadik Noulens vastas eestlastele 13/26. jaanuaril: Prantsusmaa on alati vabaduspüüdeid toetanud. Kui õige prantslane sümpatiseerivat ta Eesti iseseisvusele. Prantsusmaa olnud üks esimestest, kes Soome iseseisvust tunnustas. Ta tunnustab ka Eestit, kui see on asutava kogu või muu säärase autoriteetse asutuse kaudu oma iseseisvustahet avaldanud ja end sisemiselt konstitueerinud. Ta uskuvat, et Eesti nõuandva häälega ka rahukongressile kutsutakse.

Ühtaegu liitriikide saadikute usutlemisega olid eestlastel läbirääkimised ka Vene erakondade esindajatega. Kuna liitriikide saadikud eestlastele loovutusi andsid, tõid venelased kibeda pettumuse. 12/25. jaanuaril kokkusaamisel seletasid Vene s.-d-id Martov ja Pumpjanski, s.-r. Filipovski, tööerakondlane Znamenski, Bramson jt., et iseseisvuse väljakuulutamine Eestit Saksa okupatsioonist ei päästaks, see samm tegevat ainult veel teravamaks Eesti parteide suhted enamlastega. Parem olevat iseseisvusele käega lüüa ja sündmusi ootama jääda, nagu Vene erakonnad teevad. Seljamaa tähendusele, et Eesti ei taha Vene küljes rippudes hävida, vastati, et kui Venemaa hukkub, siis võib sama saatus Eestitki tabada. Otsese küsimuse peale seletasid venelased, et neile olevat Eestimaa okupeerimine Vene provintsina ilmtingimata vastuvõetavam kui Eesti iseseisvaks tunnistamine kõigi teiste sõdivate riikide poolt. Eesti esindaja kutsumise vastu üldisele rahukongressile ei olevat nad siiski vististi mitte.

Need vene sotsialistide seletused mõjusid Poskasse ja Seljamaasse nii masendavalt, et nad loobusid esialgsest kavatsusest sõita veel Moskvasse kadettide keskkomiteega läbi rääkima. Kadettide imperialism oli niigi tuntud. Kadettide «Naš Vek» ei varjanudki siis oma rõõmu selle üle, et punaväed hävitavad lahkulööjaid ja loovad ühist Venemaad, kuna kodanlik «Rossija» imetles uusi Suur-Vene kogujaid: ühest maa äärest teise sirutavad enamlikud strateegid oma väsimata käed ja vähemaks ning vähemaks jääb osasid, kuhu Petrogradi nõukogude valitsus ei küüniks.[1]

25. jaanuaril said Seljamaa, Piip ja Virgo Lindleylt juba Inglise valitsuse vastuse Eesti 10. jaanuari palvele: Inglismaa tahab kõik abinõud tarvitusele võtta, et Saksamaa Eestit ei annekteeriks. Inglismaa tunneb kaasa Eesti iseseisvuse püüetele, on valmis Eestit *de facto* kohe tunnustama, kuna lõplikult otsustatakse see küsimus rahukongressil, kus Inglismaa tahab saavutada mingi rahvusvahelise tagatise nende riikide iseseisvusele, kes tekkisid sõja tulemusena. Ses asjas oli Inglise valitsus ühinenud Lindley ettepanekuga.[2] Eesti soovidega olevat Inglismaa ka oma liitlasi tutvustanud, kelle vastused on veel saamata.[3] Nüüd oli selge: ka Saksa okupatsiooni alla sattudes pole Eesti veel kadunud.

Vene asutava kogu laialisaatmine sundis vahepeal ka Tal-

[1] «Sotsiaaldem.» 29. I/11. II 1918.

[2] For. Rel., lk. 816.

[3] A. Piip, «Kaitse Kodu», Tallinna ajakiri (edaspidi «K. Kodu»), 24. II 1928, lk. 146; J. Seljamaa, Iseseisv. tul. p., lk. 86.

linnas asju kiirustama. 10.—11/23.—24. jaanuaril otsustati vanematekogu ja rühmade koosolekutel kuulutada iseseisvus välja revolutsioonilisel teel enne sakslaste maabumist. Iseseisvuse rahvusvahelise tunnustamise saavutamiseks otsustati endistele saadikutele J. Tõnissonile ja A. Piibule, kellel esialgu olid ainult sondeerimise ülesanded, lisaks saata M. Martna, K. R. Pusta, K. Menning ja E. Virgo ning neile kaasa anda ametlik memorandum Eesti iseseisvuse otsusest. Ka kapten J. Pitkale, kes detsembris Viljandi ratsapolku oli korraldanud ja hiljem põranda all sõjalisi jõude organiseeris, tehti ettepanek Inglismaale minna. Pitka lootis aga kodumaale jäädes rohkem ära teha ja arvas inglasi niivõrd hästi tundvat, et «seni, kui me ise endi eest tõsist võitlust pole suutnud alata, nemad meid vabastama ei tule».[1]

Prantsuse saadik Petrogradis Noulens.

Memorandumi koostas K. R. Pusta parteide deklaratsiooni järgi, mis oli 5/18. jaanuaril «Eesti Sõjamehes» ilmunud. Selle peapunktideks olid: iseseisvus ja rahvusvaheliselt garanteeritud erapooletus, rahvusvähemuste kultuurautonoomia, kindlustiste keeld võõrastele riikidele Eesti territooriumil, Eesti osavõtt rahukongressist, referendum mõne neutraalriigi, näiteks Rootsi kaitsel valitsusviisi ja võimaliku uniooni kohta mõne teise riigiga, protest Saksa okupatsiooni vastu ja kõigi võõraste vägede väljaviimise nõudmine, maailma kaubandusele vabad suhted Venemaaga.[2]

Memorandum varustati 18/31. jaanuaril dr. J. Raamoti korteris maapäeva abiesimehe J. Jaaksoni, maavalitsuse esimehe K. Pätsi ja maapäeva sekretäri H. Kase allkirjaga ning anti saadikute kätte, kes jaotati maade järgi: Martna ja Menning — Saksamaale, Tõnisson — Skandinaaviasse, Pusta — Prantsusmaale, Piip — Inglismaale, F. Kull — Ameerikasse. Virgo pidi jääma Soome ja sidet pidama. Saadikutel, kellele anti asjaajaja (*chargé d' affaires*) volitused, oli ülesandeks memorandumid valitsustele esitada ja nende vastused tagasi tuua.[3]

[1] Pitka, lk. 27.

[2] Sini-musta-valkoinen, Helsinki, 1918 (edaspidi S.-m.-valk.), lk. 3 jj.

[3] A. Piip, «K. Kodu» 24. II 1928, lk. 146; Iseseisv. tul. p., lk. 45; F. Kull, «V. Maa» 24. II 1932.

Menning, Martna ja Kull sõitsid järgmisel päeval Baltimaa toitluskomitee äriliste komandeerimispaberitega Helsingisse. Piip aga korraldas veel kõigi Eesti parteide protestideklaratsiooni Brestis esitatud nõudmiste vastu jätta Eesti saared sakslastele. Piip telefoneeris Anveldilegi, kas ka enamlased oma allkirja ei annaks. Too vastas, miks mitte. Hiljem lõpliku vastuse pärimisel seletas ta aga: omavahelisel läbirääkimisel leidnud enamlased selle ülearuse olevat.

«Lindpriiuse» dekreedist saadik pidid mitte ainult balti, vaid ka eesti juhtivad tegelased, kes ei tahtnud, et nad kinni võetakse, end põranda all varjama. Maapäeva vanematekogu koosolekud muutusid harvemaks ja hõredamaks. J. Jaaksonile, J. Kukele ja F. Petersonile tehti ülesandeks iseseisvusmanifest koostada. Esialgse teksti kirjutas J. Kukk. Ta lähtus rahvaste üheõigusluse põhimõttest kui ainukesest alusest rahvaste rahulikule koostööle ja väikerahvaste iseseisvusele.[1] Manifest algas ajaloolisest sissejuhatusest: eesti rahvas ei ole aastasadade jooksul kaotanud tungi iseseisvuse järele. Siis käsitleti ajaloolist silmapilku: maailmasõjas kokkukuivanud Venemaad, kus korralagedus ähvardab enda alla matta kõiki rahvaid ja Saksa võidukad väed endile Balti rannamaid nõuavad. Sel saatuslikul tunnil Eesti maapäev, toetudes rahvaste enesemääramise põhimõttele, kuulutab Eestimaa tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks, kes kõigi naabritega täielikku erapooletust tahab pidada. Manifesti andjaks oli maapäeva vanematenõukogu, kes andis seega võimu üle Eestimaa Päästekomiteele ja avaldas valitsemise juhtmõtted kuni Eesti asutava kogu kokkuastumiseni. Päästekomiteesse valis vanematekogu 19. veebruaril K. Pätsi, dr. K. Koniku ja Jüri Vilmsi — kriitiline aeg vajas vähemaarvulist keskkohta.

Iseseisvuse tegelikuks järelduseks pidi olema Eesti rahvusväeosade erapooletus sakslaste sõjas enamlastega. See küsimus oli eriti tähtis I Eesti polgule, kes pidas Haapsalus rinnet Hiiu- ja Saaremaal asuvate sakslaste vastu. Et väeosa erapooletust hilja on kuulutada, kui sõjategevus juba käimas, siis otsustas I Eesti polgu ülem polkovnik E. Põdder koos oma vanemate ohvitseridega, niipea kui sai teated sakslaste peletungiks valmistumisest, et polgu erapooletusest on vaja sakslastele juba ette teatada ja neilt erapooletuse tunnustamist saada. Polkovnik Põdder käis selle peale Tallinnas, kus Eesti diviisi ülem polkovnik J. Laidoner ja maavalitsuse esimees K. Päts tema nõu kinnitasid. Siis saatis ta Läänemaa komissari Alveri ja I Eesti polgu ohvitseri Mamersi selle ülesandega

[1] J. Kukk, «K. Kodu» 24. II 1928, lk. 136 jj.

Saksa väeosade jõudmine Haapsallu.

Vabadussõja ajaloo kommenteeritud kogudest.

Saaremaale. Need jõudsid ööl 17/18. veebruaril Kuressaarde, kus nad Saksa vägede staabis üle kuulati ja lasti tagasi kinnitusega, et Saksa väed maabudes Eesti väeosade erapooletust tunnustavad. Selle käigu tagajärjel muutsid sakslased oma esialgset operatsioonisuunda: Saaremaalt tulevat Põhjakorpust ei saadetud mitte Pärnu poole lõunast tulevate Saksa vägedega ühinema, vaid otsekohe Läänemaa ranna kaudu Tallinna peale.[1] (Kaupischi väited, nagu oleks I Eesti polk sakslastelt abi palunud ja sakslastele alluda lubanud, on väljamõeldis.) Alver ja Mamers jõudsid Haapsalusse tagasi päev enne sakslaste maabumist.

Kui I Eesti polk sai teateid, et Hiiumaal juba küüdihobuseid kokku käsutatakse, jõuti Haapsalus otsusele, et aeg on maapäeva vanematekogu Haapsalusse tuua ja seal iseseisvus välja kuulutada. Selleks sõitis J. Juhtund veduril Haapsalust Tallinnasse, kus salakoosolekul Haritlaste Klubis samale otsusele jõuti. Järgmisel päeval sõitsid ühes J. Juhtundiga Päästekomitee liikmed K. Päts ja Jüri Vilms ning Lääne maakonna valitsuse esimees Saar autol «toitlusasjade korraldamise» ülesannetega Haapsalu poole, kuid 65 versta Tallinnast, Ruie mõisa

[1] Kaupisch, H.: Die Befreiung von Livland und Estland, Oldenburg, 1918 (edaspidi Kaupisch), lk. 68.

Osa sakslaste poolt ülevõetud I Eesti polgu varustusest Haapsalus.

kohal, kuulsid nad, et sakslased samal hommikul juba Haapsalusse jõudnud, ning pöördusid tagasi. Maavalitsuse ametnik Soop viis iseseisvusmanifesti Pärnu, kus ta 23. veebruari õhtul «Endla» rõdult maapäeva saadiku H. Kuusneri poolt avalikult välja kuulutati.[1]

I Eesti polgu ülem polkovnik E. Põdder sai 20. veebruari hommikul Tallinna täidesaatvalt komiteelt käsu sakslaste maabumist takistada. Põdder vastas, et kehtiva enamlaste korra järgi mitte tema ei saa väeosa lahingusse käsutada, vaid see oleneb sõduritest enestest. Polgu miitingul kukutati Tallinna nõudmine läbi. Selle järel polguülem, pidanud nõu pataljoniülematega, linnapeaga ja maakonnavalitsuse esindajatega, otsustas sakslaste sissetungimise puhul, kui maapäeva esindajad ei peaks ilmuma, et omavalitsus ja polk kuulutavad iseseisvuse deklaratsiooni Saksa sõjavõimudele ning nõuavad neilt Eesti iseseisvuse ja Eesti väeosade erapooletuse tunnustamist. Samal õhtul arreteeris polk enamlaste komissarid Treufeldti ning Jaanuse ja võttis relvad ära Vormsist taganevatelt vene sõduritelt.[2]

---

[1] J. Juhtund, «V. Maa» 24. II 1921; M. Laarmann, «Kaja», Tallinna ajaleht (edaspidi «Kaja»), 24. II 1928.

[2] Kindral J. Põder, MIV, I, lk. 198 jj.

Konstantin Päts,
Päästekomitee esimees.

Nagu päev varem polguülemale teatatud, nii jõudsid Saksa väed Hiiust Vormsi kaudu tulles 21. veebruari hommikul Haapsalusse. Et linnapea sakslastega kokku ei sattunud, teatasid polkovnik E. Põdder ja valitsuse delegaadina hiljuti Tallinnast sõitnud K. A. Hindrey Haapsalu turul Saksa väeosa ülemale major Steffensile, et Eesti end iseseisvaks kuulutanud, Saksamaaga sõjajalal ei seisa, erapooletuna Saksa edasitungimisele takistusi ei tee, tahab uskuda Saksa sõjavägede lojaalsusse ja oma sõjaväeosade sõjariistusse jätmist nõuab[1], et see oleks Eesti valitsuse käsutuses, niisamuti, et ametisse jääksid kõik Eesti kodanlikud võimud. Major Steffens kostis, et tal pole volitusi rääkida Eesti valitsusega, kuid ta on puhtsõjaliste tingimustega ajutiselt nõus, kuni Saksa kõrgemate võimude korralduseni.[2]

Steffens küsis veel, et kas Eesti polk kaasa Tallinna peale ei lähe, kuid polkovnik Põdder vastas, et polgul puuduvad saapad. Siis kirjutas K. A. Hindrey «Peterburi» võõrastemajas ajutise kokkuleppe paberile, millele Steffens ja Põdder ühes alampolkovnik Seimani ja kapten Puskariga alla kirjutasid. Eesti polgu poolt kohustati, et mingisuguseid lahkuminekuid *(Uneinigkeiten)* Saksa vägedega ei saa olema. Sellega tahtis Steffens lõpetada, kuid K. A. Hindrey tähenduse peale, et eestlastele on lepingu teine pool väeosa relvadesse jäämise kohta tähtis, dikteeris lühikese kõhklemise peale, et Eesti polgule jäävad kuni edaspidiseni tema relvad ja korterid. «Kuni edaspidiseni» (*«bis auf weiteres»*) vastuvaidlemisele tähendas Steffens, et tal kaugemale volitused puuduvad.[3] Saksa kindralstaabi sõjaülevaadetes avaldati juubeldav sõnum Eesti polkude ületulekust. Haapsalus jäid Eesti ja Saksa staap heanaaberlikult üksteise kõrvale, kumbki oma lipu all.

Kui maapäeva esindajad Haapsalusse hiljaks jäid, oli kord nõu Tartus iseseisvus välja kuulutada, kuid sinna ei pääsetud taganevatest enamlastest läbi, kuigi Tartu linn ise juba 21/22. veebruari ööl oli enamlaste käest Eesti vägede kätte üle võetud, seal 22. veebruarist saadik jälle «Postimees» ilmus ning iseseisvuse viibimata väljakuulutamist nõudis: «Nii jõutakse vähemalt meie rahva soovi kõigile neile välja ütelda, keda me arvame meie kodumaa huvidega seotud olevat tulevasel suurel rahukongressil.»[4] Isegi Eesti asutava kogu kokkuastumist nõuti siis «Postimehes» (24. II, J. Viik — samal päeval, kui Saksa väed Tartusse sisse marssisid).

Tallinnaski ilmusid enamlaste juhtide evakueerumise tunnused. Päästekomitee oma salakorterist kiirustas Eesti sõjajõudude

---

[1] K. A. Hindrey, «Pvl.» 24. II 1927.
[2] MIV, I, lk. 200.
[3] K. A. Hindrey 5. V 1924 O. Kurvitsale; IEP, 21. II 1918 lepingu tekst.
[4] A. Bachmann, «Post.» 22. II 1918.

korraldamist. 24. veebruari lõunaks vallutasid need Tallinna kesklinna. Punased, kellest vene madrused kõige kauem vastu panid, suruti sadamasse, Vene ristlejate varju. Linnast ida pool rikuti raudtee, et sealt enamlastele abivägesid ei saaks tulla. Päästekomitee toodi autol hurraahüüete saatel tema salakorterist Eesti Panga majja, kus oli Eesti väeosade keskkoht. Avaldati iseseisvuse manifest ja levitati seda.

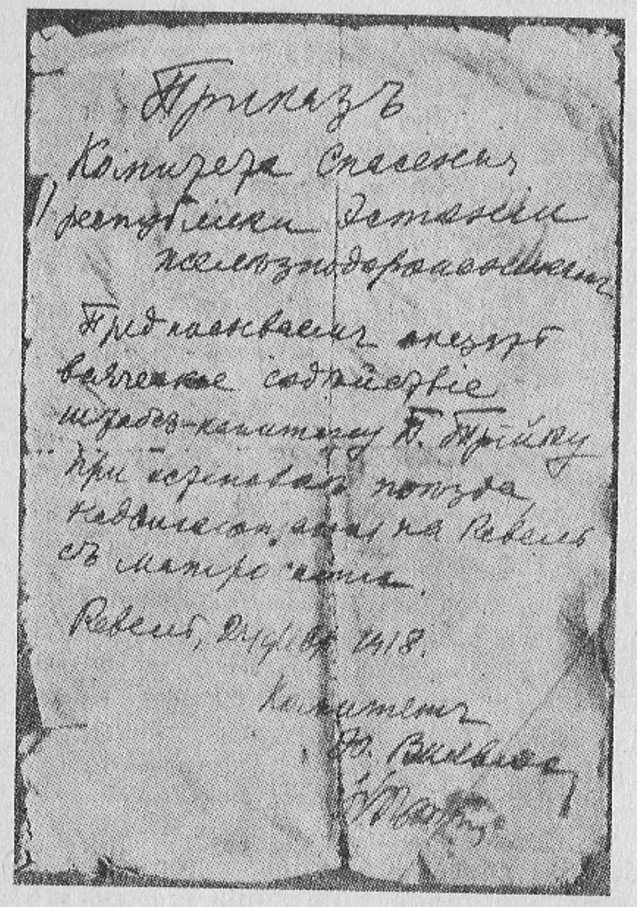

Eestimaa Päästekomitee käsk 24. veebruarist 1918. a., milles kirjutatakse ette anda kaasabi staabikapten P. Triigile, kel on ülesandeks peatada Tallinna poole suunduvat madruste rongi. Käsu on kirjutanud J. Vilms, alla kirjutanud J. Vilms ja K. Päts.

Vabadussõja Muuseumi kogudest.

Ööl vastu 25. veebruari saadeti raudteel Päästekomitee liige dr. K. Konik ühes kindralstaabi ohvitseri N. Reegiga Pääskülla Saksa vägedele vastu, sooviga, et Saksa väed nii pea linna ei ilmuks, sest seal pole veel rahulik: Vene ristlejaid takistab jää lahkumast sadamast, mida Eesti omakaitse ahelikud valvavad. Kokkupõrke puhul võib linn laevasuurtükkide tule alla sattuda.

Saksa staabist vastati, et seal käinud just enne seda baltlaste delegatsioon Tallinnast Dehioga eesotsas, kes, vastuoksa, Tallinnasse tulekuga kiirustada palunud. Kuid peagi teatati, et Saksa väed enne 25. veebruari lõunat suuremal arvul linna ei ilmu.

Nagu enamlased ei suutnud uskuda, et sakslased peale tulevad, nii ei suutnud nüüd Saksa Põhjakorpuse juhataja kindral von Seckendorff uskuda, et Peeter Suure merekindlus ilma vastupanuta alistub. Ehk teda küll keisri erilise sooviga kiirusta-

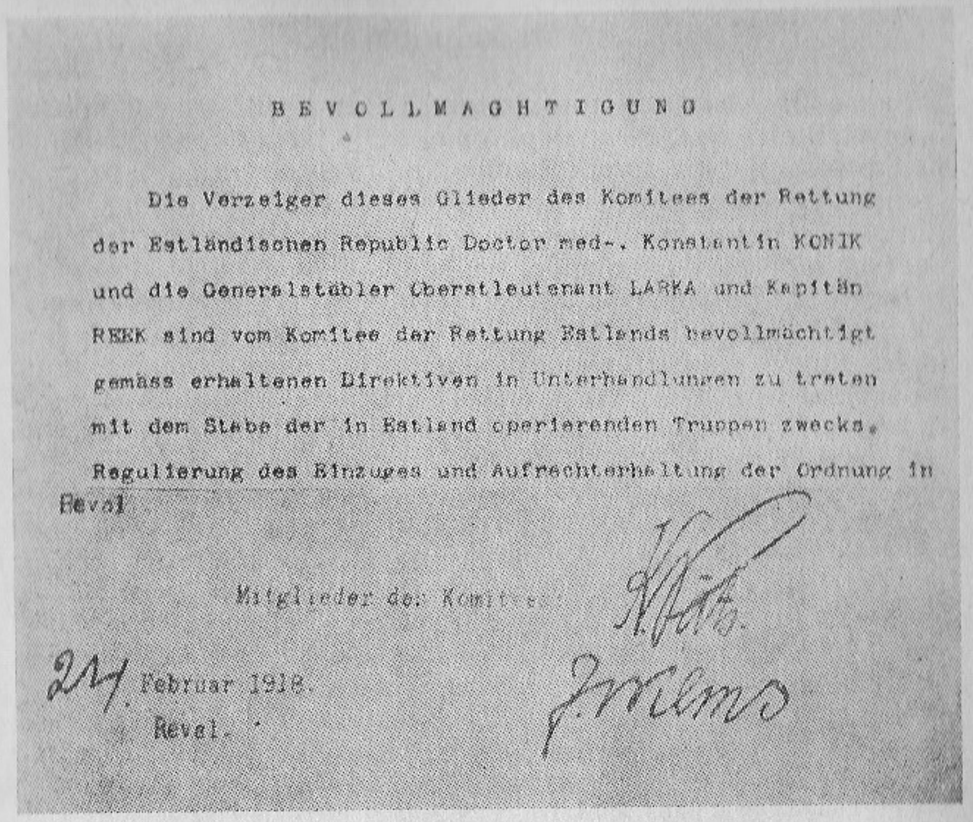

BEVOLLMAECHTIGUNG

Die Verzeiger dieses Glieder des Komitees der Rettung der Estländischen Republic Doctor med-. Konstantin KONIK und die Generalstäbler Oberstleutenant LARKA und Kapitän REEK sind vom Komitee der Rettung Estlands bevollmächtigt gemäss erhaltenen Direktiven in Unterhandlungen zu treten mit dem Stabe der in Estland operierenden Truppen zwecks Regulierung des Einzuges und Aufrechterhaltung der Ordnung in Revel

Mitglieder des Komitees

24. Februar 1918.
Revel.

Eestimaa Päästekomitee volitus K. Konikule, ooberstleitnant Larkale ja staabikapten Reegile antud instruktsioonide põhjal läbirääkimistesse astumiseks Saksa sõjaväevõimudega. Antud Tallinnas 24. veebruaril 1918. a. Allkirjad K. Päts ja J. Vilms.

Vabadussõja Muuseumi kogudest.

tud, oli ta siiski otsustanud vallutada Tallinna mitte 24. veebruaril, nagu enne arvatud, vaid 25. veebruaril.[1]

Hommikupoolsel ööl vastu 25. veebruari anti Päästekomitee esimesed päevakäsud korra jaluleseadmise ja iseseisvuse väljakuulutamise kohta ning moodustati ajutine valitsus K. Pätsi kui peaministriga eesotsas, keda Eesti väeosad hümni helidel tulid tervitama. Paari terrorikuu järel ilmusid jälle kõik eesti lehed, täis kirjeldusi enamlaste langemisest ja iseseisvuse väljakuulutamisest. Lõunaks ilmusid linna baltisakslastest tervitatud Saksa sõjaväed ja õhtuks lahkusid sadamast Vene sõjalaevad, kui enne päeval Saksa lennukeid šrapnellidega olid tulistanud.[2]

[1] Kaupisch, lk. 68 jj.

[2] J. Kukk, «K. Kodu» 24. II 1928, lk. 140, 142; K. Päts, «Post.» 20. III 1928; prof. K. Saral, «Kaja» 24. II 1928.

Bresti rahuleping

Saksa 21. veebruari ultimaatumi peale kirjutasid enamlased 3. märtsil alla Bresti rahulepingule. Selle järgi kaotas Venemaa neli protsenti oma territooriumist ja 26 protsenti oma elanikkonnast[1], muu seas Ukraina, Poola, Leedu, Kuramaa, Riia linna ja Eesti saared. Saksamaa lubas nende maade tulevase saatuse määrata kokkuleppel nende elanikega.

Eesti- ja Liivimaa jäid veel vormiliselt Vene suveräniteedi alla, kuid sealt pidi viibimata välja viidama Vene väed ja punakaart ning sinna asemele toodama Saksa politseiväed, kuni ühiskonna julgeolek ja riiklik kord jalule on seatud. Vangistatud ja äraviidud elanikud pidi Venemaa viibimata vabastama ja tagasi saatma.

Eesti- ja Liivimaa kohta loodi lepingus provisoorium, mille kohta Saksa valitsusringkondadeski puudus üksmeel.

Bresti lepingu sepaks oli olnud Saksa vägede ülemjuhatus. Ludendorff ütleb: «Minul polnud tarvis Venemaa hävitamist või nõrgendamist, mis tal elu võtaks. Ma uskusin pigemini, et Venemaa uuestisünd Ukrainast algab: ka Poola küsimuse vene-poola lahendus oleks mulle kõige meelsam olnud. Leedu- ja Kuramaa polnud Venemaale eluküsimused, niisama vähe nagu Batumi ja Kars. Eesti- ja Liivimaa kaotus oli Venemaale tunduv. Siin võis ja pidi Venemaale kõik mõeldavad kergendused antama. Kas võimalik oli veelgi kaugemale minna ja Liivi- ning Eestimaa tagasi anda kõvenenud Venemaale, on ülearune arutada — säärast kõvenenud Venemaad polnud olemas. Seepärast pooldasin ma kogu sisemise veendumusega Baltikumi loomist.»[2]

Ülemjuhatuse esindaja Brestis kindral Hoffmann ütleb enda olevat teisel arvamusel olnud. «Isiklikult ei pidanud ma heaks ideeks plaani kogu Baltimaad Venelt ära võtta. Vene suurriik — ja säärasena pidi ja peab Vene riik ikka ja alati olema — ei võiks lasta endale pikapeale meeldida, et temalt Riia ja Tallinn, nõnda-öelda tema pealinna Petrogradi toavõtmed, ära on võetud. Niisama pole saksa elanikkonna protsent Liivi- ja Eestimaal nii suur, et seal puhtsaksa korraldust võiks vastustada.»[3]

Kas selle eriarvamuse tõttu või ägeda kokkupõrke tagajärjel, mis Bresti läbirääkimiste aegu Hoffmannil Poola piiride asjus oli Ludendorffiga ja mille eest ainult keisri vahelesegamine ära hoidis Hoffmanni alandamise diviisiülemaks, kuna siis Ludendorff demissiooniga ähvardas, — või olid seal veel muud põhjused, kuid idarinde juhatust, seega Hoffmanni paluti «kõige armastusväärsemal kujul» end Baltimaa valitsemisse mitte

[1] St. Peterburger Nachrichten, ajakiri (edaspidi «Pet. Nachr.»), 24. III 1918.

[2] Ludendorff, lk. 450.

[3] Hoffmann, lk. 222.

Jüri Vilms,
Päästekomitee liige. Viimane ülesvõte J. Vilmsist — tehtud Tallinnas tund aega enne Soome teekonnale asumist palmipuudepühal 1918. aastal.

segada ja vägede ülemjuhatuse plaanide teostamine Baltimaal pandi 8. armee peale, kelle uueks staabiülemaks määrati ooberstleitnant Franz, Ludendorffi eriline usaldusmees.[1]

Veel 3. aprillil 1918 märkis kindral Hoffmann oma päevikusse, et nähtavasti pole ülemjuhatus ja kantsler Liivimaa tuleviku üle ühel meelel.[2] Kantsler krahv Hertlingi kõne oli Bresti lepingu ratifitseerimisel 18. märtsil märksa tagasihoidlikum kui riigipäeva enamiku seisukoht.

Riigipäev ratifitseeris Bresti lepingu kõigi häältega iseseisvate sotsialistide vastu ja sotsiaaldemokraatide erapooletusel.

Tsentrumi esindaja Fehrenbach, kes kantslerit täielikult toetas, tähendas, et see ainult elavat sümpaatiat ärataks, kui Eesti- ja Liivimaa tahaksid Venemaast lahku lüüa. Soov kogu Baltimaad ühiseks riigiks liita olevat täiesti arusaadav. Rahvusvabameelsete juht Stresemann kinnitas, et kui Venemaad oleks säästetud, siis tuleks tagasi vana Venemaa, kellega sõprusvahekord oleks väga küsitav. Baltimaade jaotamine olevat võimatu. Rahvusvabameelsete keskkomitees seletas Stresemann 10. märtsil, et kui Riia ja Tallinn saavat vabasadamaiks, siis võivat Venemaa nende kaotustega küll leppida.[3] Sedasama, mis Stresemann, nõudis riigipäeval ka Saksa fraktsiooni esindaja Mumm: Baltimaad peavad saksaliseks jääma ja nimelt kokkukuuluva ühikuna. Balti maaesindused olevat juba ammu õiguslikult olemas ja täiesti õigustatud oma maa rahvaid esindama.[4] Kõige lähemalt põhjendas seda nõudmist riigipäeva pea-

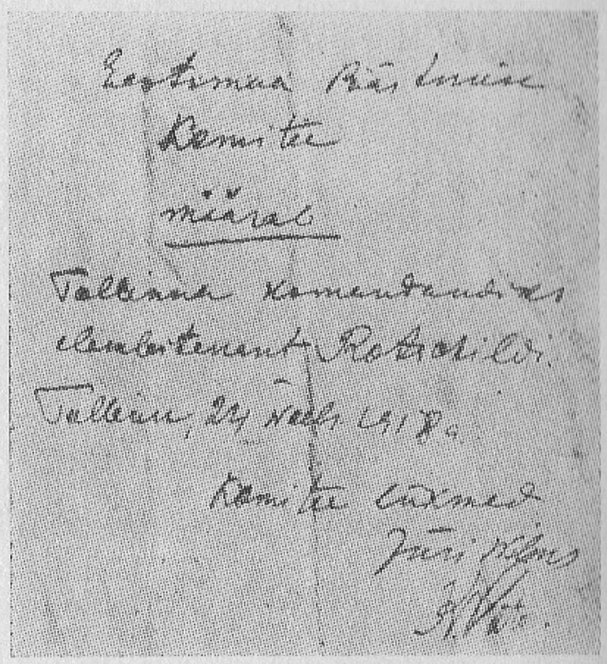

Päästekomitee määrab 24. veebruaril 1918 alamleitnant Rotšildi Tallinna komandandiks. Määruse on kirjutanud J. Vilms. Allkirjad J. Vilms ja K. Päts.

Vabadussõja Muuseumi kogudest.

[1] Nowak, K. F.: Die Aufzeichrungen des General M. Hoffmann, Berlin 1929 (edaspidi Nowak), I, lk. XXIV.

[2] *Ibid.*, lk. 192.

[3] «Dorpater Zeitung», Tartu ajaleht (edaspidi «Dorp. Ztg.»), 21. III 1918.

[4] *Ibid.*, 25. III 1918.

komisjonis alalhoidlik rahvasaadik, Kuramaa militaarvalitsuse juht v. Gossler. Ta tähendas, et rahulepingu piirid on praktiliselt võimatud: nad teeksid Kuramaa elujõuetuks ja veel selgusetum oleks, mis saaks Riiast. Ka Läti seisukohast olevat piir võimatu. Iseseisvat Läti vabariiki ei võivat Saksamaa huvides lubada. Küsimuse alla võivat tulla ainult hertsogiriik või personaalunioon ja kohalik maaesindus ilma mingi surveta olevat valinud viimase. Järgmisel päeval seletas Gossler, et ta rääkinud isiklikult kui rahvasaadik ja mitte kui valitsusametnik. Erzberger nõustus, et piir olevat võimatu, kuid tähendas, et personaalunioonil olevat suuri raskusi.[1]

Trotski kirjutab alla Bresti rahulepingule. Saksa šarž.

Edumeelsete juht F. Naumann oli selle poolt, et Eesti, Liivi ja Soomega liidus elada, kuid hoiatas selle eest, et nende pool politsei asju ajada. Sotsiaaldemokraat dr. David nimetas lepingut vägivallarahuks, tuletas meelde, kuidas Maksim Gorki seda rahu enamlastele oli ette heitnud kui äraandmist piirirahvaste ja vene rahva suhtes, ning hoiatas, kirderinde (Ober-Ost) sõjaväevalitsus kubisevat kõiksakslastest ning baltlastel olevat veel hiljuti iseseisvustungi asendanud tsaaritruudus.[2]

Kuna enne Vene revolutsiooni peamiselt Saksa parempoolsed lehed püüdsid endile Venemaast tulevikusõpra võita, olid nüüd Saksa vasema tiiva lehed need, kes hoiatasid, et venelastele «Tilsiti rahu» peale ei surutaks. Bresti võit olevat silmapilgu konjunktuurist tulnud; Venemaad alaliselt Balti merest lahutada olevat liiga julge samm; varem või hiljem ajavat Venemaa end ikka üles ja maksvat kätte.

[1] «Dorp. Ztg.» 26. III 1918.
[2] «Berliner Tageblatt», ajaleht (edaspidi «Berl. Tgblt.»), 19. III 1918.

H. v. Gerlach kirjutas «parunite triumfist» — nende mõju Berliinis ei tohtivat alla hinnata.[1] «Vossische Zeitung» tuletas meelde, et Balti parunid olid tsarismi truimad toed ja oma iseloomult eesti ja läti pärisrahvaste vastu — loomataltsutajad, kelle ideaaliks olevat rahva pihta laskmine, mida nad 1905. aasta karistusekspeditsioonides küllalt olevat teostanud. Nende nüüdse Saksamaa külge ihkamise tõeline juur olevat hirm maareformi ees.[2]

Vasema tiiva välispoliitilistele väidetele vaidles vastu ajaloolane ja mõõdukas-alalhoidlik poliitik, «Preussische Jahrbücheri» toimetaja professor Hans Delbrück[3], kes Saksamaad varem anneksioonide eest oli hoiatanud. Bresti lepingu vastaste peaväiteks olevat oletus, et Venemaa saab jälle suurriigiks. Kuid inimliku äranägemise järgi ei olevat see enam võimalik. Venemaa on oma vanad tsesaropapismi — inimliku ja vaimuliku isevalitsuse — jõud ära kulutanud ja uusi tal ei ole. Ollused, mis võiksid koostada tuleviku Venemaa, on juba ette ühtlusetud ja kokkusobimatud. Ka puuduvat Venel loodusvarad, ka kui Bresti lepingu «Moskovia» jälle Ukrainaga ühineks.

Kõige lihtsam oleks piirirahvastest teha iseseisvad riigid. Kuid seda võiks Soomest ette kujutada; Eesti- ja Liivimaa oleksid liiga nõrgad, et endid nõrgagi Venemaa vastu kaitsta. Saksamaale oleks kõige mugavam neid Venemaale tagasi anda, kui see korralikuks föderatiivvabariigiks saaks ja muulastele vabameelse autonoomia annaks. Kuid niisugust korralikku Vene föderatsiooni ei olevat praegu ette näha. Baltimaade kaitseks olevat veel mõeldud Rootsit juurde tõmmata ja Balti-Skandinaavia föderatsioon luua. Kuid Rootsi pole usaldanud Soometki abistada. Iga aktiivsus põrkaks Rootsis sotsiaaldemokraatia vastu, kes maad tahab eemal hoida väliskomplikatsioonidest.

Eestlased ja lätlased kartvat hakatismi surumispoliitikat, millest saksa rahvas kahtlemata olevat üle saanud. Kuid nad kartvat ka enamlust. Neile olevat personaalunioon Saksaga kasulikum kui oma hertsog, kes satuks kohaliku aadli mõju alla.

Võivat väga kahelda, kas Peipsi piir toob Saksa riigile võimu kasvu või võimu vähenemist, ja olevat seepärast arusaadav, et Saksa sõjalistes ringkondades on kaks arvamust selle kohta, kas Riiast kaugemale on soovitav minna. Kuid see olevat eeskätt auküsimus — abipalvet täita ja, P. Rohrbachi sõnaga öeldes, Saksa aade maailmas saavat selfest võimsat kinnitust.

Nagu A. Joffe tagasivaates ütleb,[4] seisid kõigi Bresti vaidluste keskkohas rahvusküsimused. Saksa endine minister ja pärastine Moskva saadik Karl Helfferich, kes jagas kindral Hoffmanni arvamust Põhja-Baltimaa võtmise eksitusest, väitis

[1] «Welt, Die, am Montag», Berliini ajaleht (edaspidi «Welt a. M.»), 25. II 1918.
[2] «Dorp. Ztg.» 5. III 1918.
[3] Delbrück, Prof. Hans, Krieg und Politik, Berlin, 1919 (edaspidi Delbrück), III, lk. 45 jj.
[4] Mirn. pereg., lk. 254.

hiljem,[1] et see polevat mitte Saksamaa olnud, kes Venemaa tükeldas, see olnud Venemaa enda looduslik protsess, mis ainult sõjas kiirenes. Ehk küll venelased vastupidist kinnitavad, toetab kogu revolutsiooniaegne sündmuste käik Helfferichi väidet. Sakslaste eksitus ei seisnud selles, et nad Venemaa tükeldasid, vaid selles, et nad ise sealsamas tahtsid piirirahvastele endist Venemaad asendada, piirirahvaste enesemääramist ainult ettekäändeks kasutada, et neid Vene alt oma võimu alla üle kiskuda. See vägivaldne ja kunstlik püüd hääbus varsti ühes Bresti lepinguga, kuna looduslik protsess, mida Brestis ära kasutada taheti — piirirahvaste enesemääramine —, jäi edasi arenema.

Bresti lepingut ei ole hiljem tagantjärele kahetsenud mitte ainult paljud sakslased, vaid paljud baltlasedki. Bresti lepingu hilisema katastroofi järel ärkas paljudes baltlastes halva südametunnistusena vana arm tsarismi vastu, millele liiga kergemeelselt olevat truudust murtud ning, enamlastega kokku leppides, kuriteo osaliseks saadud. «Juba varem on ajaloos juhtunud, et võitluses vägeva vaenlase vastu pole tagasi lükatud ka kuritöö kaasabi» — nii ütleb W. von Maydell[2], — «kuid mis Brestis sündis, oli uskumatu *(ungeheuerlich)*.» Brest näib von Maydellile koguni müütilise Nemesise või Moirana: «Mõeldagu ainult tõsiasjale, et kuni Bresti rahuni oli Saksamaa suures edus. Siis läks see järsku alla — järsult alla... Oli Brestis midagi juhtunud? Midagi iseäralist, kujuteldamatut, mis igavese seaduse järgi enda eest pidi kätte maksma? Jah, midagi säärast oli küll toimunud: oli osadusse astutud kurjategijatega, oli teostunud nende tunnustamine, kuriteo kui ühetaolise tunnustamine. Tagajärjed pidid end näitama — laostavalt, hävitavalt. Bresti rahu oli kuritegu saksa rahva vastu. Bresti rahu tõstis enamluse maailmavõimuks ja tegi tema maailmahädaohuks.»

[1] Helfferich, III, lk. 215.
[2] Maydell, W. v.: Ein deutscher Kulturkampf, Berlin (edaspidi Maydell), lk. 31.

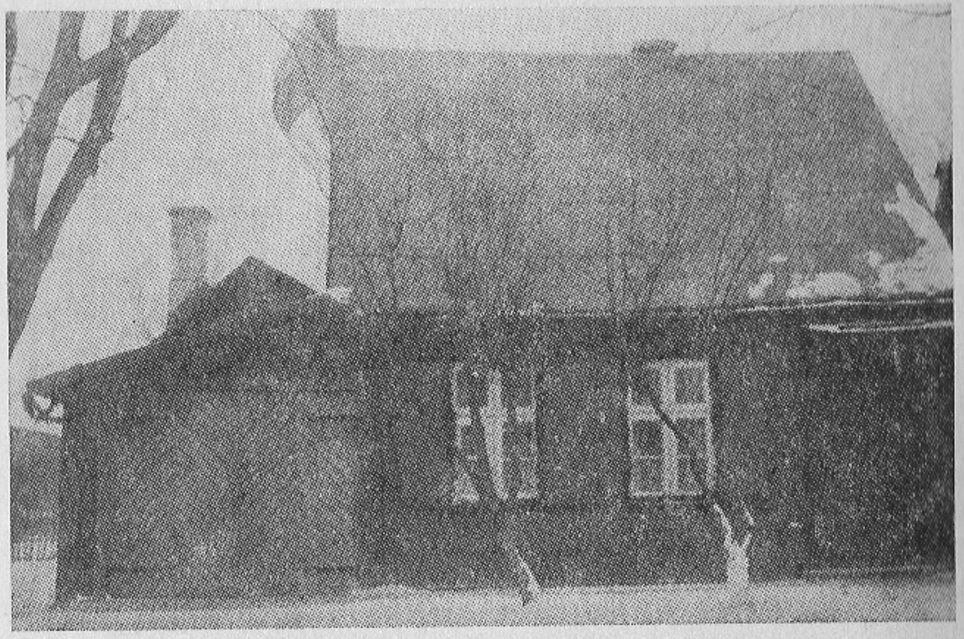

Päästekomitee salajane asupaik.
Maja Tallinnas Suur-Tartu mnt. nr. 11, kus 1918. aasta veebruaris oli Päästekomitee konspiratiivkorter.

IX Okupatsioon

Sakslaste tulek

Saksa vägesid võtsid baltlased juubeldades vastu. Tartus lauldi sissemarssimisel «Deutschland über alles», hüüti: «Miks olete nii hilja tulnud? Me oleme teid juba kolme aasta eest oodanud — viimaks, viimaks ometi!» Nuteti, karjuti, naerdi, taheti sõdureile kaela langeda.[1] Eestlased seisid vaikides kõrval.

Hulk Läti enamlaste polgu ohvitsere andis end Suurel turul sakslaste käsutusse. Raatuselt kästi Eesti lipp maha võtta. Kui eestlased loobusid, tegi seda keegi kohalik sakslane.

Raatuse ees tervitasid Saksa vägesid resideeriv landrat parun Stael v. Holstein ja veel kolm sakslast. Kui ka eesti linnapea Kriisa tahtis midagi öelda, ei lastud tal rääkida. Saksa vägede ülemjuhatuse esindaja ooberstleitnant Buchfinck teatas, et Saksa väed tulid Saksa keisri käsul maad vabastama ja et Eesti-, Liivi- ja Kuramaa ühinevad jäädavalt Saksamaaga. Eestlastele, kes Saksa keisrile «hoch» kaasa ei hüüdnud, urises õpetaja Wittrock: «No seda saate teie veel õppima!»[2]

Kui raatuses linnanõunik Seeland Buchfinckile linnavolinikke esitles, ütles vannutatud advokaat K. Parts vastutervituskõnes, et Eesti maapäev ja sõjameeste kongress otsustasid Venemaast lahku lüüa, ning avaldas lootust, et Saksamaa eesti rahvast tema rahulikus arengus aitama hakkab. K. Partsi lause, et rahvaste enesemääramise õigust ka Saksa esindajad Brestis tunnustanud, tõmbas tsensor v. Pistohlkors «Postimehest» maha, niisama kui kogu Oleski kõne.[3]

Buchfinck vastas Partsile, et ta pole volitatud rääkima Eestimaa tulevase poliitilise saatuse üle, kuid võib öelda, et Saksamaa eesti rahva iseolemist hävitada ja rõhuda ei taha ja Eestit annekteerida ei mõtle.

Komandandi käsuga anti Tartu linnaomavalitsus ennerevolutsioonilise linnavolikogu kätte, kus sakslastel oli enamus, maakonnas — ennerevolutsioonilistele vallavalitsustele. Eesti ja läti sõdureil käsiti eraõivaid kanda.

---

[1] «Rig. Ztg.» 27. II 1918.

[2] «Kodumaa Teated», Petrogradi ajaleht (edaspidi «Kod. Teat.»), 24. III/6. IV 1918.

[3] *Ibid.*, 24. III/6. IV 1918; «Post.» 1. III 1918.

Saksa eelväeosad on jõudnud Tallinna Toompeale.

Tartus algas Saksa režiim kohe äärmise valjusega, mida kohapeal seega seletati, et seal palju baltlasi asus ja sealne Eesti polk enne sakslaste tulekut oli laiali lastud.[1] Võib-olla mõjus ka see, et siin oli baltlastel korda läinud Läti enamlikust polgust terroriseeritud eesti seltskonda märksa rohkem lõhestada kui Tallinnas ja isegi ühe eestlastest koosneva delegatsiooni Saksa vägede kutsumiseks siit kokku saada, kes aga Tallinnas peatati.

«Otsas on nüüd jutt Eesti iseseisvusest! Nüüd maksab ainult võitja õigus!» — nii hõiskas «Dorpater Zeitungi» toimetaja A. v. Tideböhl.[2] «Vae victis» kuulutamisega läks ta kohe nii kaugele, et Saksa väeülemusedki tema lehte ohjeldama pidid.[3]

Tallinnas paistis raekoja ees baltlaste poolt Saksa vägedele korraldatud pidulik vastuvõtt baltlaste vähesuse tõttu nende enestegi lehtedele tagasihoidlikum.[4] Eestlased ei võtnud sellest siin üldse aktiivselt osa.

[1] J. Kartau, «Eesti Teated Kodumaalt», Petrogradi ajaleht (edaspidi «E. Teat. Kod.»), 8/21. III 1918.
[2] Laaman, E. lahkum., lk. 48.
[3] «Kod. Teat.» 24. III/6. IV 1918.
[4] «Rig. Ztg.» 15. III 1918.

Saksa väeosa vastuvõtt kohalike sakslaste poolt Baltimaa linnas.
Läti Sõjamuuseumi kogudest.

«Eesti seltskond oli tagasihoidlik ja ootas sündmuste arenemist. Püüti päästa, mis päästa võib. Tehti nägu, nagu ei oleks midagi juhtunud, ja hellitati lootust, et ehk läheb see siiski.»[1]

Saksa sõjaülemused jätkasid siin sõbralikku suhtumist Eesti väeosadesse, mis alanud Haapsalus. Nad soovisid Eesti vägesid kasutada Eesti sisemise korra ning piiride kaitseks. Kuigi Eesti polk Tallinnas oli lagunenud ja enne sakslaste tulekut suurelt jaolt koju läinud, tegi Eesti diviisi juhatus sakslaste ees näo, et vägi tegelikult on olemas.[2]

Põhjakorpuse ülema kindralleitnant v. Seckendorffi käsul andsid Eesti diviisi ülem ooberst A. Larka ja staabiülem kapten N. Reek 28. veebruaril käsu, millega Tallinnas ja Harjumaal kõik Eesti väeosades teeninud ohvitserid, arstid ja ametnikud kuni 35 aastani ja sõdurid kuni 26 aastani kutsuti end üles andma Eesti väeosadesse. Teistes maakondades pidid käsud järgnema, kui ühendus on jalule seatud. Päevakäsus nr. 1 Eesti diviisile samast päevast seletati, et Eesti diviisi formeerimise otstarbeks on kodumaa korra, rahu ja rahva vara

[1] A. Hellat, MIV, II, lk. 225.
[2] Kindral Larka isiklikud andmed.

Saksa okupatsiooniväed teel.

kaitsmises abiks olla. Jutud, nagu saadetaks Eesti diviis Prantsuse või mujale rindele, lükati ümber.[1]

Eesti ajutine valitsus käis koos Eesti diviisi staabi juures. Ehk küll mõnelt poolt sooviti teravamat ülesastumist sakslaste suhtes ja selleks ülekolimist Toompeale,[2] püüti teiselt poolt mitte üleliigseid raskusi teha Eesti väeosadele: kuni on Eesti väed, ütles K. Päts, on ka Eesti.

Eesti ajutise valitsuse ülesandel päris leitnant Vildenau 26. veebruaril Seckendorffi adjutandilt v. Flotoffilt, millal võiks Seckendorff ajutist valitsust vastu võtta. Flotoff vastas esialgu, et Eesti ajutist valitsust ei olevat olemas. Saksa väed olevat sisse marssinud ja nende juhataja korraldavat valitsust. Seckendorffiga rääkinud, tõi ta aga vastuse: Seckendorff ei saavat praegu neid härrasid vastu võtta — mitte sellepärast, et ta ei taha, vaid et sõjalised ülesanded teda takistavad. Igatahes tulevat praegu kehtivast korrast kinni pidada, s. o. Saksa sõjaväevalitsust tunnustada.

Baltlastele oli Seckendorff kohe kinnitanud: «Wo der Deutsche tritt, da ist keine andere Macht.»[3] Vildenau toodud vastuse järgi ei jäänud selles enam mingit kahtlust.

Seisukorra tegi aga kõditavaks kantsler Hertlingi 25. veebruari seletus riigipäevale: «Meie ei mõtle Eesti- ja Liivimaal end kindlustada, vaid tahame heas naabruses elada nende riiklike korraldustega, mis seal tekivad.» Ka toodi eesti lehtedes Haagi 1899. ja 1907. aasta lepingu määrused okupandi õigustest ja kohustest seltskondliku korra alal: okupatsioonivõim on ajutine, seepärast ei või ta maa poliitilist ja seltskondlikku korda muuta. Seadusandlus, kohus ja valitsemine jäävad nii palju kui võimalik endiseks. Okupant on kohustatud kõiki abinõusid tarvitama, et seltskondlik kord ja loomulik elukäik kindlustatud oleksid, kehtivaid seadusi austades, kui selleks hädavajalikke kõrvalduspõhjusi ei ole.[1]

[1] «E. Teat. Kod.» 8/21. III 1918.
[2] K. Saral, «Post.» 30. III 1928.
[3] A. Lüüs, MIV, I, lk. 263.

Saksa väeosad liiguvad Tartu suunas. Kelkudel kuulipildujad.

Kuid Saksa võimud ei hoolinud rahvusvahelistest konventsioonidest. Kuidas nad Saaremaal juba olid talitanud, seda jutustas okupatsiooniväes teeninud Lothar Schücking[2]: vähem kui kuu pärast okupeerimist 10. veebruaril 1917 kaotati käeliigutusega kõik ametiasutused. «See samm käis mitte ainult vastu Haagi konventsioonile, vaid oli ka täiesti otstarbetu, sest et kuude viisi ei pandud asemele mingisuguseid uusi ametiasutusi, välja arvatud landeshauptmann, kes ainult kohalikkude komandantuuridega pidi töötama.»

Anneksioonipoliitika jaoks oli Ludendorffi diktatuur idarinde juba enne Bresti rahu hulga staapide ja ohvitseridega varustanud, kes olid enam-vähem kõiksakslased, riigipäeva enamust kui ebapatriootilist elementi avalikult sõimasid, riigivalitsusele vastu rääkisid ning jõudu mööda talle takistusi püüdsid teha. «Illiberaalne läbi ja läbi, ilma arusaamiseta maa omapära ja tema elanikukihtide suhtes, sigitas militaarbürokraatia mõttetus töös väsimatult pakse köiteid määrusi, mida ta ühtviisi nii leedu talupoja kui ka balti paruni kohta katsus kehtima panna.» «See oli Ludendorffi süsteemi poliitiliste kindralite aeg, militaardiktatuuri aeg, nagu seda maailm veel kunagi polnud näinud ja küll loodetavasti enam iial näha ei saa.»

[1] «Kod. Teat.» 24. III/6. IV 1918.
[2] Schücking, Lothar: Ein Jahr auf Oesel, Berlin, 1920 (edaspidi Schücking), lk. 12, 15, 55, 71.

28. veebruaril teatas notar J. Linnamägi ajutisele valitsusele, et börsikomitee esimees Erhard Dehio pakkunud temale ja tema kaudu mõnele eesti tegelasele ameteid uues Tallinna linnavalitsuses, mida Saksa võimud korraldavat. Ajutine valitsus vastas, et seisukohta ei saa võtta enne, kui on selgunud, mis kavatsused on Saksa võimudel maa üldise valitsemise asjas; selleks olevat ajutine valitsus Seckendorffi poole pöördunud ja see lubanud teda vastu võtta.

Seckendorff kirjutas siis 1. märtsil K. Pätsile, et ta tema ja saatkonna samal päeval kell 12 vastu võtab. Peale K. Pätsi läksid veel J. Poska ja Jüri Vilms. Kõneldi Seckendorffiga E. Dehio juuresolekul paar tundi. Seckendorff seletas, et Saksa vägede ülesanne olevat rahu, korda ja julgeolekut jalule seada. Maa valitsemine selgitatavat lõplikult Saksa-Vene rahuläbirääkimistel (Seckendorff õiendas pärast lehtedes seda lauset: ta olevat öelnud, et selle küsimuse otsustab pärast Saksa-Vene rahutegemist Saksa valitsus), seni aga astub tegevusse okupatsioonivalitsus. Haagi lepingute määrused okupatsioonist olevat ilusad, kuid illusoorsed asjad. Kindral tahtvat Saksa sõjavõimude järelevalve ennerevolutsioonilised vallavalitsused ellu kutsuda ja Tallinnas linnavalitsuse etteotsa nimetada ülembürgermeistri ja selle asetäitja, mõlemad sakslased, nende kõrval 16-liikmelise nõukogu (Beirat), pariteedis eestlastest ja sakslastest. Dehio tahtis asjaajamiseks tingimata saksa keelt, Seckendorff lubas aga tarvitada mõlemat keelt.

Õhtul kell 7 vastas delegatsioon Seckendorffile, et rahu ja korra jalulesead misel abiks tahab olla, kuid linnavalitsus olgu valitav, vastaku rahvuste arvulisele vahekorrale ja eesti keelele antagu vähemalt ühed õigused saksa keelega. Kuni see pole toimunud, jäädakse erapooletuks.

Läbirääkimistest, mis kestsid poolteist tundi, ei tulnud midagi. Seckendorff andis ainult niipalju järele, et ülembürgermeistri asetäitjaks saaks eestlane ja Beirat koosneks 9 eestlasest ning 7 sakslasest.

2. märtsil pidi delegatsioon veel kord sakslastega kokku saama, kuid seegi jäi tagajärjetuks. Samal pealelõunal teatasid J. Linnamägi ja teised kutsutud eestlased, et nad pakutud kohti linnavalitsuses vastu ei võta.[1]

Ajutine valitsus otsustas alustada passiivset vastupanu. 6. märtsil saadeti selleks laiali ajutise valitsuse salaringkiri nr. 1 valituse abiesimehe Jüri Vilmsi allkirjaga. Kästi valitsuse ja omavalitsuse asutusi kaitsta, valimise ja demokratismi põhimõtetest mitte taganeda; nimetuse peale mitte vastu võtta ameteid, mis peavad valitavad olema; iseseisvuse aadet levitada, iseseisvuse võitluseks raha korjata; kõik tegevus ja kirjavahetus konspiratiivselt korraldada.[2]

[1] «Kod. Teat.» 18/31. III 1918; «Tln. Teat.» 15. ja 18. III 1918; «Post.» 16. ja 19. III 1918.

[2] MIV, I, lk. 395.

Tallinna linnavalitsusse leiti suure otsimise peale eestlastest ainult mõni kadakas. 5. märtsil teatas ooberst Berring Tallinna linnavalitsuse esimehele W. Wöölmanile, et ta on Seckendorffi käsul linna ülemvalitsuse enda kätte võtnud ja palub teda ühes linnanõunikega tagasi astuda. 13. märtsil andis Seckendorff käsu, et Berringi all on Erhard Dehio bürgermeistriks, A. Riesenkampf asetäitjaks, peale selle 24 nimetatud beirati. Maakonnalinnades ja Narvas asuvad linnavalitsuste etteotsa ennerevolutsioonilised linnapead, kellele beiratid juurde nimetatakse, valdades ennerevolutsioonilised vallavanemad. Maakonna- ja linnavolinike või küla- ja vallasaadikute koosolekuid ei tohi pidada.[1] Tallinna linnavalitsuses seati sisse saksa keel, eesti keel võivat ainult tarbe korral esineda.[2]

Vabahärra v. Seckendorff.

Eesti omavalitsuste tegelased lahkusid oma kohtadelt protestides, millele sakslased vastasid repressioonidega. Kui Tartus 4. aprillil tänavanurgal kirjaoskamatu ähvarduskiri leiti, vangistati linna volikogu esimees L. Olesk ja 49 teist eestlast peamiselt linnavalitsuse ringkonnast ja saadeti Riiga pantvangideks, nagu Tartumaa ülem kindralmajor v. Kotsch seletas.

Tallinna linnaomavalitsuse hävitamisel astusid juhtivatel kohtadel olnud eestlased ka linnateenistusest tagasi ja linna juriskonsult vannutatud advokaat A. Peet esitas kirjaliku protesti, et omavalitsuste kaotamine on Haagi konventsioonide, Bresti rahulepingu ja kehtivate seaduste rikkumine. Protestis Saksa võimude haavamist nähes mõistis sõjakohus A. Peedi 6. mail aastaks vangi. Prokurör seletas, et Saksa vägede sissetulemisel ei olevat Eestimaal mingisuguseid seadusi olnud,

[1] «Kod. Teat.» 18/31. III 1918.

[2] *Ibid.*, 24. III/6. IV 1918.

vaid siin möllanud enamlaste banded, valitsenud seadusetus, tühjus, mille Saksa väeülemus oma äranägemise järgi täitma pidi, korra loomiseks seadusi andes. Elanikud pidavat selle eest talle tänulikud olema, sellepärast olevat haavamine eriti raske.

Ennerevolutsioonilisest korrast jäeti tunnustamata asutused, kus eestlastel oli enamus, nagu Tallinna linnavalitsus. Seevastu restaureeriti asutusi, mis juba tsaariajal aastakümnete eest kaotatud, kuid Balti aadlile armsad. Näiteks seati jälle sisse mõisapolitsei, kusjuures mõisaringkonnad valdadest lahutati.[1]

Ei leidnud armu ka vanaaegne asutus, mis kogu aeg oli edasi töötanud — Tartu ülikool. 24. märtsil käisid rektor V. G. Aleksejev, professorid W. E. Grabar ja A. K. Paldrock kindral v. Kotschi juures Karlova mõisas selgust pärimas. Kotsch vabandas esiteks ajapuudusega, siis kordas oma eelkäija kindral Adamsi määrust: Tartu ülikool on saksa ülikool. Ja lõpuks tähendas rektorile: «Teie saatsite mulle eile ametliku paberi, kus kirjutate Tartu vene ülikooli õiguslikust seisukorrast. Härra rektor, ma palun edaspidi mitte midagi selletaolist teha!»[2]

Haagi konventsioonidele tuginesid Saksa sõjavõimud ainult ühel juhul: kui Seckendorff Haagi maasõjaseaduse p. 53 põhjal konfiskeeris Tallinna sadama, Noblessneri, Böckeri ja Vene-Balti tehased, torpeedode laod ja laevad.[3]

Kuigi Eesti väeosadega Saksa vägedel mingisuguseid vahejuhtumeid polnud, tehti baltlaste poolt kihutust Eesti vägede vastu. Seckendorff käskis 20. märtsil Eesti diviisi 5. aprilliks demobiliseerida, sest rahulepingu ratifitseerimise järgi olevat Saksamaa kohustatud kõik sõjaväed, kes kunagi Vene komando all seisnud, laiali saatma. Suusõnal seletas Seckendorff veel kindral Larkale, et sakslased ei saavat Eesti vägesid kasutada; vahekord Saksa ja Eesti vägede vahel polevat hea.

Demobiliseeritavad eesti ohvitserid palusid luba Soomele abiks minna punaste vastu. Minna soovijaid eesti sõjaväelasi võis selleks ainult Tallinna ringkonnast 500—1000 meest koguneda. Seckendorffi staabiülem v. Köppen pidas seda esmalt tähelepanuväärt otsuseks, mida tulevat tervitada. Paar nädalat hiljem teatas ta aga A. Larkale, et Seckendorffiga asja kaalumisel olevat nad leidnud, et see oleks võõra riigi siseasjusse segamine ja vangi võttes oleks enamlastel õigus mehi armutult maha lasta.

Eesti väe laialisaatmise järel oli kapten Pörk sakslasi vagunis sõimanud. Saksa sõjakohus mõistis ta selle eest surma.

[1] Laaman, E. lahkum., lk. 46.

[2] Ülikooli nõukogu protokoll, 26. III 1918.

[3] «Kod. Teat.» 24. III/6. IV 1918.

Johan Laidoner,
kindralstaabi polkovnikuna 1917. aastal.

Vabadussõja Muuseumi kogudest.

A. Larka käis ühes kindral A. Tõnissoniga Dellingshauseni eestkostmist palumas, kes ühes A. Tõnissoniga oli olnud enamlaste poolt välja saadetud. Pika ootamise peale võttis Dellingshausen nad vastu ja seletas, et tema ei saavat midagi teha, Pörk olevat raske kuriteo toime pannud, ei olevat midagi parata. Pörk jäeti siiski ellu. (Kindral A. Larka andmed.)

Saksa sõjavõimud olid Eestis ennerevolutsiooniaegse ja mitmes asjas isegi ennevenestusaegse korra kehtima pannud, just nii, nagu nad baltlastele 1917. aasta läbirääkimistel olid lubanud. Eesti oli seega 50 aastat tagasi visatud ja baltlased lootsid, et tolleaegne saksastamine nüüd võib tagajärjekalt uuesti alata.

Rüütelkondade enesemääramine

Rüütelkondade esimeseks mureks Bresti lepingu allakirjutamise järel oli oma enesemääramise teostamine neid kavasid mööda, mis juba 1917. aasta jooksul Berliini ja Baltimaa vahelistes läbirääkimistes valminud.

Saksa vägede ülemjuhatus oli tunnistanud rüütelkonnad Baltimaade seaduslikeks esindajateks. Sellest oli küllalt Baltimaade okupeerimiseks. Kuid Baltimaa liitmiseks Saksamaaga oli vaja rohkem. Oli vaja Saksa avaliku arvamise ees anda rüütelkondade otsusele vähemalt nime poolest veidi ülemaalise otsuse maiku, Baltimaade enesemääramise nägu.

Balti pärisrahvastest toetas personaaluniooni mõtet Saksamaaga üksainus erakond, Läti Weinbergi monarhistlik rahvaerakond. Selle esindaja Krastkaln arvas oma märgukirjas, et rahvas vabal hääletamisel küll Saksamaaga liitumise vastu oleks. Kui aga pärisrahvaste keeltele kodanikuõigused kindlustada ja rahvaesindus pariteedi alusel kujundada, siis võivat 1906. aasta praktika põhjal loota, et kui vallavanemate esindajad ruttu kokku ajada, kuni esimene hõlbutunne enamlaste hirmuvalitsuse alt pääsemisest veel pole lahtunud, saaks neilt soovitavad otsused.

Pariteet, niisama ka keelte õigused paistsid rüütelkondadele siiski liiga kaugeleulatuvad olevat. Uutes seisuslikes rahvaesindusis — maakogus-landesversammlungis ja maanõukogus-landesratis — asetati küll talupojad suurmaapidajatega pariteeti, kuid viimased said veel rüütelkonnana teistkordse esinduse; peale selle oli luteri vaimulike ja linnade esindus, mis koosnes peamiselt sakslastest. Nii olid sakslased suures ülekaalus.

Selles koosseisus oli Kuramaa landesversammlung juba 21. septembril 1917 Saksamaa kaitset palunud ja kohe Bresti lepingu allakirjutamise järel oli Kuramaa landesrat 8. märtsil

1918 otsustanud Saksa keisrile pakkuda Kura hertsogi krooni, Kuramaad sõja- ja majanduskonventsioonidega tihedalt Saksamaaga siduda ning kogu Baltimaad ühiseks riiklikuks tervikuks ühendada.

Major Köppen, v. Seckendorffi staabiülem.

Läbirääkimised Eesti- ja Liivimaa saatuse üle peeti Berliinis vägede ülemjuhatuse ja rüütelkondade esindajate vahel. Peatuti personaalunioonil Preisimaaga. Üksikud isikud nägid juba siis ette ülepääsematuid komplikatsioone (nähtavasti kartsid Saksa liiduvürstide kadedust), seepärast soovitasid nad esialgu valida regentnõukogu. Kui see mõte läbi ei löönud, siis lugesid Balti esindajad Berliinis õigemaks end täiesti ülemjuhatuse juhtimisele usaldada ja vasturääkimatult jälgida kindral Ludendorffi näpunäiteid, sest et nad ainult temas olevat märganud kindlat, otsustavat tahet ja järjekindlat tegutsemist.[1]

Liivi maamarssal parun Pilar ja Eestimaa rüütelkonna asepeamees parun Alfred Schilling olid Berliinis 8. märtsil vägede ülemjuhatuselt ja kantslerilt luba palunud landtagide erakordseiks istungeiks, kes pidid maa vabastamise eest tänama, Venemaast lahkulöömise otsuse kinnitama, Saksamaalt kestvat kaitset paluma ja komisjoni määrama kõigi elanikekihtide juurdetõmbamiseks maavalitsusse.[2]

Liivimaa rüütelkonna landtag otsustas 22. märtsil kõigist rahvustest ja kutseseisustest ühekordselt landesversammlungi kokku kutsuda, kes Venemaast lahkulöömise üle otsustaks ja endast maa tulevase riigiõigusliku kujunemise arutamiseks landesrati valiks.[3]

Dellingshausen annab mõista (lk. 265), et ta Venemaalt pantvangist 23. märtsil tagasi jõudes mitte täiesti pole nõustunud selle poliitilise joonega, mis vägede ülemjuhatuse ja

[1] Dellingshausen, lk. 266.
[2] *Ibid.*, lk. 325.
[3] «Rig. Ztg.» 27. III 1918.

Saksa väeosad Lõuna-Eestis küüthobustega edasi liikumas.

Liivimaa landtagi otsustega juba ette oli määratud. Koju jõudnud, pani Dellingshausen rüütelkonna peamehe ameti maha, kuid landratide kolleegiumi soovil jäi ametisse edasi. Seda edasijäämist olevat ta hiljemini kui eksitust kahetsenud, sest et seega vaba käe oli kaotanud ülemjuhatuse poliitikast kõrvalekalduva liini ajamiseks ja iseseisva riigi taotlemiseks. Kuid suur see mõtete lahkuminek olla ei võinud, sest et eelmisel sügisel Tallinna Saksa usaldusnõukogu Dellingshauseni teadmisel oli välja töötanud samasuguse Balti põhiseaduse nagu ülemjuhatuse esindaja ooberst Buchfinck Riias.

Ka Oleviste õpetaja Traugott Hahn[1] on tagantjärele kahetsenud, et «paljud maa paremaist meestest» olid Siberis või Petrogradis vangis, sel ajal kui Saksa vägede juhatusele kodumaa siseorganisatsiooni asjas «osalt hoopis hukutavat (verhängnisvoll) nõu anti... Mida üksikud isikud siis patustasid, kirjutasid eesti ja läti kaasmaalased kogu saksluse arvele».

Isegi okupeeritud maade riigikomissarile krahv Robert Keyserlingile paistsid siis Liivi landtagi otsused kahtlased. Ta

[1] Hahn, Traugott: Erinnerungen aus meinem Leben, Stuttgart, 1922 (edaspidi Hahn), lk. 420.

polevat aga tahtnud Eestimaa rüütelkonda Liivi otsustest tagasi hoida ja polevat üldse poliitikast kõnelnud.[1]

Eestimaa rüütelkonna landtag, mis 28. märtsil Preisi printsi Heinrichi juuresolekul kokku astus, võttis Liivi landtagi otsused vastu üheainsa väikese muudatusega, milleks AOK 8. staabi ülemalt major Frantzilt oli nõusolek saadud: Saksa keisrilt paluti toetust mitte «Venemaast lõplikuks lahkulöömiseks», vaid selle lahkulöömise «lõplikuks läbiviimiseks». Nagu Dellingshausen landtagile seletas, olevat lahkulöömine õiguslikult juba rüütelkonna komitee 1917. aasta 30. novembri otsusega toimunud. Vene valitsus ei saavat seda ignoreerida, sest ta olevat 1917. aasta 3. novembri enesemääramise dekreediga seotud. Tagasivaates toonitas Dellingshausen, kuidas tsaar Nikolai II troonist loobudes olevat Jumala ja inimeste ees käristanud sideme, mis Eestimaad Venemaaga ühendanud, ja et rüütelkond end siis jälle seisukorras näinud, kus ta Eestimaa saatuse ja tuleviku üle pidanud otsustama. Rüütelkonna komitee 1917. aasta märtsi manitsused Eestimaa elanikkonnale ustavalt Vene ajutise valitsuse sõna kuulda olid nüüd põhjalikult unustatud.

Ka suhtumises eestlastesse oli juba okupatsiooni alguspäevist saadik kindel seisukoht võetud.

Seda seletas pikemalt «Dorpater Zeitung» (4., 5., 6. ja 13. apr.): Iseseisvust nõudvat ainult rühm Eesti juhte, kes sakslastes ikka oma vaenlasi näinud ning kellega kõik sakslaste kokkuleppekatsed nurjunud. Eesti talupojale olevat aga tema juhtide rahvaõnnestavad teooriad võõrad. Enamlaste poolt Helsingisse väljasaadetud J. Tõnisson olevat iseseisvuse poole manitsenud oma erakonda, kui see juba Saksamaa poole olnud kaldumas. Eesti rahvas olevat seesmiselt liiga killustatud ja ebaküps iseseisvuseks. Ainult fantastid võivat loota, et Inglismaa Eestit moskoviitide eest saaks kaitsta. Saksastamist ei pruugi karta: sundkoloniseerimisest ja sundsaksastamisest ei saa juttu olla. Unistus võimust tuleb aga eestlastel maha jätta. Mitte Inglismaa, kes Iirimaad ikestab ja Hollandit vägistab, pole väikerahvaste kaitsja, vaid Saksamaa. Inglasi ei või Saksamaa mingil tingimisel Baltimaale lasta. Seepärast: mida kauem eestlased Inglismaa poole hoiduvad, seda enam pikendavad nad Saksa vägede kohalviibimist.

Sõjaväe Pressestelle hoiatas veel lisaks: Eesti autonoomne puhverriik oleks Saksa ja Vene suurriigi vahel võimatu. Maailmasõda näitavat, kui raske on väikeriikide seisukord: rahutus ja julgeolekupuudus igapidi. Ka rahuajal panevat suurnaabrid oma majandusliku ülevõimu maksma. Ainult liitumine tugeva riigiga kindlustavat väikerahvaste elu- ja arenemisvõimalusi.[2]

[1] Dellingshausen, lk. 266.
[2] «Rev. Ztg.» 30. III 1918.

Okupatsiooniväed Tartusse marssimas. Ülesvõte tehtud Riia maanteel praeguse Tamme aedlinna kohal.

Nagu 1905. aastal krahv Witte lootis uut Vene põhiseadust rajada alalhoidlikule talurahvale, nii otsisid nüüd baltlased eesti talurahvalt tuge oma hertsogiriigile. Esiteks tehti mõned meeleoluproovid.

Viljandimaal kutsus v. Anrep 15. märtsil vallavanemad kokku, kellelt ta nõudis allkirju telegrammile, kus maad jäädavalt Saksa keisri kaitse alla paluti. Ähvardati, et kui alla ei kirjutata, siis sakslased maalt lahkuvad ja punased tagasi tulevad. Siiski oli 40 vallavanemast ainult 5 nõus alla kirjutama, mida peeti liiga väheseks.

Läänemaal kutsus praost Petzoldi pealekäimisel Lihula vallavanem Johannes Koppelman vallavanemad kokku ja pani neile ette alla kirjutada palvele, et Eesti Saksamaaga liidetaks. Kui vallavanemad loobusid, pandi toime allkirjade korjamine taludes, kus päriti, kumba soovitakse, kas enamlaste või sakslaste valitsust. Kus sakslasi taheti, seal kirjutati kogu pererahva nimed alla petitsioonile, mille siis J. Koppelman ühes mõne teisega esitas 18. märtsil kindral Seckendorffile.[1]

Siis käsutasid väeülemused aprilli algupäevil üle maa vallavanemad kokku oma esindajaid valima «maa asjade otsusta-

[1] «Rev. Ztg.» 20. III 1918; «Tln. Teat.» 21. III 1918.

miseks». Mõnel pool loobusid vallavanemad otsekohe valimistest, seletades, et neil pole volitusi poliitikaasjade otsustamiseks, see voli on Eesti maapäeval. Nii loobusid Rõngus 3. aprillil valimistest nelja kihelkonna vallavanemad, ehk küll v. Samson Piikast neile peale käis, et valimised olevat Saksa võimude poolt ette kirjutatud ja mingi muu seletus ei olevat lubatud. Mujal viidi valimised läbi ja valitud toodi hoolsa valve all linna.

9. aprillil astus sel kombel Tallinnas Eestimaa landesversammlungile kokku 16 suurmaapidajate, 16 vallavanemate, 5 luteri vaimulike ja 10 linnade esindajat, neist eestlased ainult vallavanemate rühmas, vaimulike ja linnaesindajate seas mõni kadakas. Pärast kindral Seckendorffi tervitust, kes kinnitas, et Saksa väed jäävad Eestimaale alatiseks kaitseks, et Saksamaa ei salli iial, et ükski inglane oma jala Eestimaa pinnale tõstab, ja et eesti keelt igal pool kaitstakse, pani koosoleku juhatajaks valitud parun Dellingshausen arutuseks ette Vene saadikule Vorovskile rüütelkonna saadikute poolt Stockholmis esitatud lahkulöömise deklaratsiooni ja rüütelkonna 1918. aasta 28. märtsi landtagi otsuse. Kõik läbirääkimised keerlesid selle ümber, et vallavanemad nende otsustega nõustuksid.

Vallavanemad Tonkman Vaiknast, Tähe Keilast ja Septer Esnast seletasid, et neil vallaseaduse järgi õigust pole poliitilisi küsimusi otsustada, et neid on kokku kutsutud otstarvet teatamata, mispärast nad pole saanud rahva arvamust küsida. Pastor Hahn ja parun Schilling vastasid selle peale, et vallavanematelt ainult nende isiklikku arvamust tahetakse. Kui Tähe ütles, et ta rahva äraandjaks ei taha saada, nõudis endine riigiduuma liige v. Brevern tema nime teada, et teda vastutusele võtta. Praost Tomson ähvardas, et Saksa valitsus seda Vene valitsuse pooldajaks loeb, kes kaasa ei hääleta.

Hääletamisel võeti vastu otsus Vene 1917. aasta 3. novembri dekreedi põhjal ja vastavalt rüütelkonna 1918. aasta 28. jaanuari deklaratsioonile Venemaast lahku lüüa. Siis valiti esindajad Eesti- ja Liivimaa ühisele landesratile Riiga, kusjuures vallavanemaid ei lastud nende endi seast kandidaate üles seada, vaid kogu koosolek valis nende seast oma esindajad. Vallavanemad välja arvatud, olid kõik teised sakslased, pastor Nurm ja Tallinna värske beirat advokaat Keerd-Saar kadakad.[1]

Lõuna-Eestis läks asi veel visamalt, ehk seal küll kahtlasi vallavanemaid ettevaatuse mõttes juba varakult tagandati ja vangistati. Kambjas, Rõngus, Varal ja mitmel pool mujal loobusid vallavanemad valimistest. Seal suruti 7. aprillil uued valimised läbi. Rõngus, kus seegi kord valimistest loobuti, määras v. Oettingen omalt poolt vallavanemate esindajad. Kui vallavanemad Riiga sõidutatud, tulid praostid Jürmann, Falck jt. neid manitsema, selleks peeti isegi eriline eelkoosolek parun Stael v. Holsteini juhatusel. Vallavanemad jäid siiski kindlaks ja omavahelisel nõupidamisel otsustasid hääletamisest loobuda.

[1] Laaman, E. lahkum., lk. 49 jj.

Alampolkovnik Ernst Põdder.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päewakäsk nr. 1.

Eestimaa rahwale ja Eesti sõjawäele.

Eesti Maapäewa Manifestiga on Eesti iseseiswaks wabariigiks kuulutatud ja walitsemise kõrgem wõim Eestimaa Päästmise Komitee kätte antud.

Et Eesti wabariik iseseiswuse Manifestis käesolewas sõjas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjawägi ega ükski Eesti kodanik Wene-Saksa sõjast milgi wiisil osa wõtta.

Wene rahwakomissaride mobilisatsioni käsu kuulutame Eestis tühjaks ja makswusetaks.

Kõik üleüldise walimiseõiguse alusel walitud maa-, linna- ja walla-omawalitsuse asutused peawad ajawiitmata oma katkestatud tööd jatkama ja wägiwaldselt nende asemele astunud nõukogud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetustega asutused tulewad kõrwaldada.

Seadusliku omawalitsuse esitaja nõudmisel peawad Eesti sõjawäed ja miilits selle käsu läbiwiimiseks kõigi abinõudega kaasa aitama.

Kirjutame kõigile kodanikkudele ja ametnikkudele, kus nad ka ei teeniks, ette, kõik abinõud tarwitusele wõtta, et Eestist mitte mingisugust riigi warandust wälja ei weetaks ja ei häwitataks, sest see warandus on nüüdsest peale Eesti wabariigi omandus.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päewakäsk nr. 2.

Käseme kõigis Tallinna kirikutes esmaspäeval, 25 weebruaril 1918 a. kell 9 hommikul Eesti Maapäewa Manifest Eesti wabariigiks kuulutamise asjus rahwale ettelugeda ja rahwa kokkukogumiseks kiriku-kellasid helistada.

Käseme kõiki koolidirektorisi ja koolijuhatajaid õpilastele Manifest ettelugeda ja siis esmaspäew pühapäewaks kuulutada.

Tallinn, 24 weebr. 1918 a.

Komitee
K. Päts.
J. Wilms.
K. Konik

Eestimaa Päästmise Komitee.

Päewakäsk nr. 3.

Enamlaste wõimuwalitsus on lõppenud. Kuulutame tühjaks kõik käsukirjad, millega wägiwaldselt kõiksugu asutuste waranduse ära on wõetud ja käseme need endistele omanikkudele tagasi anda. Iseäranis toorelt rikuti usuwabadust ja riisuti Olewiste koguduselt tema kirik.

Olewiste kirik on tänasest peale jälle tema seadusliku omaniku, Olewiste koguduse, päralt.

Tallinn, 24. weebruaril 1918.

Komitee: K. Päts,
J. Wilms, K. Konik.

Eesti iseseisvaks kuulutamise manifest.
Umbes ½ loomulikust suurusest.

Kui AOK 8. staabi ülem major Frantz Liivimaa landesversammlungi 10. aprillil avas, kandis Vana-Antsla vallavanem Peeter Koemets kõigi 15 eesti vallavanema allakirjutatud deklaratsiooni ette, et vallavanemad 1866. aasta seaduse järgi poliitiliste küsimuste otsustamiseks õigustatud ei ole, vaid et selleks on Eesti maapäev, kes oma otsuse juba Eesti iseseisvuse poolt andnud. Selle järel tahtsid vallavanemad lahkuda, kuid neid ei lastud. Nagu Tallinnas, nii oli koosolek siingi mõne vallavanema omalt poolt kandidaadiks üles seadnud ja ka ära valinud, kuigi need valimist vastu ei võtnud.

Seda piinlikku talitust kirjeldas pastor T. Hahn hiljem järgmiselt: «Mõni eesti vallavanem ei teinud ega valinud kaasa. Kuid tarvilik arv talurahvaliikmeid valiti ometi ja nimelt ainult nendetaoliste poolt. Ja seal ei tekkinud kogu asja arutamises ega valimistes ühtegi takistust.»[1]

Teisteski rühmades ei olnud valimised libedalt läinud. Vaimulike valimise vastu protestisid paljud eesti õpetajad ja Tartu ülikool protestis selle vastu, et tema esindaja tema teadmata oli okupatsioonivõimude poolt nimetatud.

Pärast koosolekut usutles parun Stackelberg vallavanemaid: kes nende deklaratsiooni koostanud, kas mitte advokaat Olesk? Kui koostajat üles ei anta, siis võivat nendega ja kogu rahvaga halvasti minna. Sakslastele jäigi teadmata, et koostajaks oli K. Päts. Ainult tema deklaratsiooni teksti viimase osa, kus oli juttu Eesti-Soome unioonist soovitavusest, olid Tartu eesti tegelased kustutanud kui soovi, mille kohta üldistel nõupidamistel veel ei olnud seisukohta võetud.

Landesversammlungitel väljasõelutud Liivi-, Eesti-, Saaremaa ja Riia saadikud astusid 12. aprillil Riias ühiseks landesratiks kokku. Ametliku teate järgi, mille tsensor eesti lehtedest kustutas, oli seal 58 saadikust rüütelkondade poolt 3 (sakslased), mõisatelt 13 (sakslast), valdadelt 13 (9 eestlast, 4 lätlast), linnadest 20 (13 sakslast, 5 lätlast, 2 eestlast), vaimulikkude poolt 7 (4 sakslast, 2 eestlast, 1 lätlane), Tartu ülikoolilt 1 sakslane ja viimasel silmapilgul oli veel juurde seltsinud üks lätlane Petserimaalt. Linnade esinduses olid eestlasteks loetud Keerd-Saar ja advokaat Tarrask, vaimulikest M. Jürman ja Nurm.

See maanõukogu — landesrat — või nagu teda kutsuti — landesverrat — otsustas ühel häälel: paluda Saksa keisrit Liivi- ja Eestimaad kestvalt sõjalise kaitse all pidada ja Venemaast lahtiütlemise läbiviimisel mõjuvalt toetada; avaldada soovi, et Liivi-, Eesti- ja Kuramaast, lähedal olevatest saartest ja Riia linnast asutataks konstitutsioonilis-monarhiline riik ühise riigikorra ja valitsusega ja ühendataks personaaluniooni kaudu Preisi kuningaga Saksa riigi külge; paluda Saksa keisrit, et ta võimaldaks Liivi-

[1] «Mitausche Zeitung», Miitavi ajaleht (edaspidi «Mit. Ztg.»), 4. VI 1918.

ja Eestimaal oma maavalitsuse luua, mis kuni Baltimaade riikliku ühendamiseni Liivi- ja Eestimaa valitsemist juhataks; et Saksa või Preisi riigi ja Baltimaadest asutatud riigi vahel tarvilised sõjaväe raha, läbikäimise, tolli, mõõdu, kaalu ja muud lepingud sõlmitaks.[1]

Riiast tagasi pöördunud, pidas linnapea Brasche Paides kõne, kus kurtis, et Liivimaa vallavanemad koosolekult lahkunud ja eesti laiemalt tuntud haritud ringkonnad hoopis asja vastu olnud, nii et eesti haritlastest seal olnud ainult advokaadid Keerd-Saar ja Tarrask, «kellest ma veel midagi pole kuulnud ja kellel vist ka eestlaste seas pole mingit kuulsust».

Tuntud poliitikategelase ja ajakirjaniku Eduard Laamani populaarses laadis kirjutatud raamat eesti rahva võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn. Tell. 1316.